

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE
OLOMUCENSIS
FACULTAS PAEDAGOGICA

CIVILIA IV

EVROPSKÁ A NÁRODNÍ IDENTITA

Univerzita Palackého v Olomouci
Olomouc 2008

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou. Za formální i obsahovou správnost odpovídají autoři jednotlivých příspěvků.

1. vydání

© Zdeněk Novotný, 2008

ISBN 978-80-244-2049-3

Obsah

Předmluva	5
<i>Miroslav Dopita</i> : Proměny občanství	7
<i>David Hampl</i> : Evropská civilizace	19
<i>Marie Hrachovcová</i> : Výchova k evropanství jako součást české kurikulární reformy a její odraz v českých učebnicích občanské výchovy	25
<i>Pavel Kopeček</i> : Dvě studie profesora Friedricha Nathera	37
<i>Pavel Krákora</i> : Vnímání české a evropské identity ve středověku	41
<i>Gabriela Medvedová</i> : Identita německé menšiny v českém kulturním prostředí mezi léty 1918–1938. Obraz života v literatuře.....	57
<i>František Mezihorák</i> : Homo europaeus	67
<i>Mihály Sári, György Bebesi, Péter Várnagy</i> : Přistěhovalci – maďarské menšiny	73
<i>Zdenka Nováková</i> : Ochrana lidských práv v rámci Evropské unie.....	83
<i>Zdeněk Novotný</i> : Antropocentrismus v evropské filosofii	89
<i>Jitka Skopalová</i> : Učitel evropské budoucnosti	95

<i>Antonín Staněk: Evropská a národní identita v kontextu teritoriální identity.....</i>	101
<i>Dušan Špiner: Dialóg ako etická miera európskej identity .....</i>	109

Předmluva

Evropská a národní identita je téma v historii naší kultury a civilizace nesčetněkrát probírané z nejrůznějších stran, stále živé a aktuální. Tvoří také náplň příspěvků, které zazněly na mezinárodním symposiu ve Frankfurtu n. M. 26.-29. září 2007.

Evropanství jako systém idejí a hodnot, jejich propagace a šíření je již mnoho let v centru odborného zájmu a zaměření někdejšího prorektora, trojnásobného děkana a nynějšího vedoucího Katedry společenských věd Pedagogické fakulty University Palackého prof. PhDr. Františka Mezihoráka, CSc., Dr. h. c. (čestný doktorát a profesuru obdržel na jedné z nejstarších evropských vysokých škol – Universitas Quinqueecclesiensis v Pécsi). Kromě řady mezinárodních vědeckých institucí a universit působil i jako uznávaný politik v Senátu Parlamentu České republiky, člen Výboru pro evropskou integraci, předseda Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice a byl členem Komise pro zahraniční krajany, členem společného výboru Evropského parlamentu a Parlamentu ČR a členem Parlamentního shromáždění Rady Evropy, kde pracoval v několika výborech.

Na podzim roku 2007 oslavil prof. František Mezihorák významné životní jubileum a vzhledem k respektu, který k němu chovají autoři, je na jejich přání tato publikace dedikována právě jemu.

V Olomouci 27. února 2008

doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.

Proměny občanství

Miroslav Dopita

*„... není pluralismus zrušením rozdílů,
ale ve skutečnosti jejich občanským a veřejným zdůrazněním.“*

Jeffrey C. Alexander (2006a, s. 14)

Shrnutí: Globalizace způsobuje mizení národního státu a vede nutně ke změně ve vymezení občanství. Marshallovo pojetí občanství se ukazuje jako nedostačující, protože do hry vstupují kromě práv občanských, politických a sociálních garantovaných národním státem, právo environmentální, právo na bezpečí a kulturní práva. Práva garantovaná slábnoucími národními státy překrývají lidská práva. Objevuje se koncept multikulturního občanství.

Klíčová slova: občanství, globalizace, národní stát, lidská práva.

Státy 19. století byly koncipovány jako jednota společnosti, státu a národa. Společnost byla založena na racionálních principech ekonomického a sociálního systému uvnitř národních územních hranic. Stát byl vymezen politickým systémem založeným na sekulárních principech, schopný regulovat ekonomické a politické vztahy a změny. Národ byl vymezen jako vztah lidí žijících na území státu a sdílejících obvyklé kulturní a etnické hodnoty. Tato jednota se však od 70. let 20. století stává nedostačující pro popis států a vysvětlení procesů změn, které v nich probíhají. Jürgen Habermas (2000, s. 68-119) píše v roce 1973 o společnosti, kterou charakterizuje ekonomická krize, krize racionality, krize legitimacy a krize motivace. Habermasova identifikace krizí

předznamenává nástup ekonomických, sociálních a kulturních změn, které ústí v označení globalizace, jež má dopad nejen na národní státy a společnosti, ale i na pojetí jejich občanů a členů.

Občanství je ústředním pojmem jakékoliv diskuse o demokratickém státě, důvodem jsou občané, kteří jsou jeho členy včetně práv a odpovědnosti, které jsou s tímto členstvím spojeny. V demokratických státech občané deklarují požadavky na politický systém. Jedním z takových požadavků je určení, kdo je a kdo není občanem státu, dalším je za jakých podmínek se člověk stává občanem státu. Každý člen společnosti ale není nutně občanem národního státu. Proto je nutná redefinice občanství. Bryan S. Turner (2001, s. 189–192) uvádí, že podmínky na nichž byla v 50. letech minulého století vystavěna Marshallova koncepce tří prvků občanství (občanských, politických a sociálních) se změnila. Pojetí občanství Thomase H. Marshalla je dnes spíše „slabé“ než „silné“.

Stephen Castles a Alastair Davidson (2000, s. 24) konstatují, že teorie občanství v globální společnosti musí být založena na odloučení národa a státu. Aihwa Ong (2006, s. 504) píše v této souvislosti o deterritorizaci občanství. Znaky globalizace – nadnárodní firmy, prostupnost hranic v Evropě, migrace lidí, neformální propojení světa internetem a další rysy současnosti – vedou k nutnosti nového vymezení občanství s ohledem na změny charakteru států.

Změny ve vymezení občanství

Někdy je občanství vymezováno v termínech práva jako vztah ke státu, jako institucionalizovaná participace nebo jako opoziční praxe orientovaná mimo stát v případě občanské společnosti. Reakcí jsou tenze v mnohých právních vymezeních občanství jako státního občanství nebo občanské praxe ve vztahu závislosti občana na státu a státu na občani. Navíc se objevují rozmanité přístupy limitované konvenčním národním vzorcem občanství, který se ukazuje být stále více neschopný vypořádat se s takovými spornými otázkami jako globalizace a transnacionální vývoj.

Jako alternativu Agnes S. Ku (2002, s. 541) navrhuje rozšířenou nejednotnou a přesto integrovanou koncepci práv – (a) jako kategorii podporující stav i vývoj, a (b) zahrnující občany i neobčany. Argumentuje, že taková koncepce práv obsazuje střed v teorii občanské společnosti dvěma způsoby vymezení.

Za prve institucionální, občanská společnost vyžaduje politické a legální záruky základních práv, aby mohla chránit sama sebe před státním despotismem

a do jisté míry vnitřním útlakem. Jedná se o soubor legálně kodifikovaných právních forem – nezbytné části občanské společnosti. V tomto smyslu občanská společnost předpokládá porozumění právu jako státem institucionalizovanému stavu. To zahrnuje například právo na občanské svobody, nárok na určité sociální dávky a osvobození od různých druhů diskriminace. Tradiční model občanství, tak jak je doložený v liberálních a marxistických teoriích občanské společnosti, předpokládá jednotný národní rámec, ve kterém občanství, práva a identity všechno spojuje. Za posledních málo desetiletí mezinárodní a nadnárodní vývoj, globální migrace a vzestup lidských práv vznesly řadu připomínek k jednotnému modelu. Větší význam nabyla teritoriální, kulturní a politická rozpinavost národního občanství například v Evropě a zastření rozdílu mezi občanem a neobčanem. Například rezidenti stálé nebo dočasné povahy se mohou ve státě těšit z jistých základních práv stejným způsobem jako řádní občané. Zdenka Nováková (2007, s. 26) upozorňuje, že vedle výrazu „základní práva“ se stále častěji setkáváme s označením „lidská práva“, „základní lidská práva“, „lidská práva a svobody“, „lidská a občanská práva“, přičemž hlavním důvodem této terminologické nejednotnosti je především univerzalita lidských práv a s tím spojená projekce pojmu do legislativy národních států a do studia řady vědních oborů.

Takové změny nicméně nenaznačují, podle Agnes Ku, že se zde již vyvíjí mezinárodní politický protipól k domácímu státu nebo národnímu občanství. Místo toho se zde vyvíjí víceúrovňové vztahy mezi státem, mezistátními institucemi a občanskou společností. Mezinárodní a nadnárodní vývoj naznačil dvě cesty, které mohou oslabit národní stát, ale mohou také poskytnout nové podklady pro zvýšení významu národního státu. Dnes stát zůstává „suverénní“ v mnoha ohledech, ale je také pod stoupajícím vnitřním a vnějším tlakem v oblasti hájení lidských práv a nadnárodních zájmů ve shodě s určitými mezinárodními smlouvami, dohodami a normami, jelikož se objevily nadnárodní orgány a staly se pro lidi odvolacím cílem. Národ sám nezřídka vytváří nejdůležitější prostor právních nároků, ale takové nároky musí/mohou zahrnovat nároky nadnárodní nebo lidská práva. Ve svém modelu postmoderního občanství Jean L. Cohen (1999) navrhuje rozlišit práva, která by měla příslušet občanům jako členům samostatného státu, práva přidružená k bydlišti, a práva která by měla náležet každému.

Druhá představa o občanských právech důležitých pro občanskou společnost je v jiném smyslu. Agnes Ku (2002, s. 542–543) uvažuje, zda občanská společnost zahrnuje prostor praxí a zápasů o právní nároky, jak legální tak

nelegální. To překlene celé pole občanské praxe a participace dobrovolných sdružení, sítí a sociálních hnutí. Na jedné straně, je tam vždy zóna nadbytku právních nároků v občanské společnosti, které leží vně formálních politických a soudních zákonů státu. To je prostor pro občanské zápasy pro politické rozpoznání zanedbaných práv, potřeb a hodnot. Jeho přítomnost ukazuje na jisté základní konflikty mezi státem a občanskou společností a uvnitř občanské společnosti. Na druhé straně právní nároky nesou širší politický nebo kulturní vliv, musí být přeloženy do diskursu a dalších forem veřejného jednání zahrnujícího různé formy občanských závazků nebo aktivismu. V této spojitosti rostoucí počet vědců začíná chápat pojem občanství nejen ve formálních právních termínech, ale také jako soubor kulturní, symbolické a politické praxe, skrze který jednotlivci a skupiny požadují nová práva nebo bojují proti existujícím právům (Somers 1993). Margaret Somers (1993, s. 589) definuje občanství jako soubor institucionálně vložených sociálních praxí ... (objevujících se) v členění národních organizací a univerzálních pravidel a měnících se politických kultur místních prostředí.

Naše porozumění právu jako částečně pocházející z praxí občanské společnosti, zanedbaných tvrzení a bojů má další výhodu. Bere v úvahu ty lidi, kteří nejsou (ještě) rozpoznáni jako formální občané nebo rezidenti, ale kteří byli různě zapojeni v občanské společnosti, kteří organizovali „boje“ pro své vlastní začlenění nebo ke spojení se s dalším druhem občanů pro další účely. V zásadě právě když prostor občanské společnosti může být rozšířený vůči despotismu státu, může být rozšířen vnitřně skrz inkluzi až dosud vyděděné skupiny nebo zmenšen skrze exkluzi a diskriminaci. Pochopení participace, práva a sounáležitosti zůstává podstatným, je připojené nejen ke státu, ale také k občanské společnosti občanů a neobčanů.

Neera Chandhoke (1995, s. 209) konstatuje, že vývoj pojmu lidských práv je kritický pokus osvobodit teorii práv od asociace se státem. To reprezentuje společenské výhody těch skupin jejichž potřeby a požadavky nenajdou adekvátní reprezentaci v ústavních opatřeních, zákonodárných opatřeních a mezinárodních smlouvách ... Právo se stalo ... věcí ideologického a politického sporu.

V občanské společnosti, občané a neobčané mohou mít podobu solidární vazby nebo provozování politiky; obě skupiny mohou jít v kolektivní akci proti státu; mohou žádat o hájení svých práv mezinárodními a nadnárodními orgány; a mohou se také obrátit na nadnárodní aktivisty při prosazování svých nároků a propagaci svých programů. V důsledku toho, porozumění občanské

společnosti jako prostoru politické praxe právě tak jako zóně přebytku právních nároků nám dále dovoluje vidět, jak to je částečně neagregované instituci (národního) státu.

Občanství a „nová práva“

Bryan S. Turner (2001) si všímá několika změn v souvislosti se změnami občanství. Sociální práva národního státu jsou pozvolna nahrazena nebo ještě lépe rozšířena lidskými právy. Nové formy občanství nemají zvláštní místo uvnitř národního státu a jsou typicky spojovány s legislativou lidských práv spíše než s právy občanskými. Společenství podporující tato práva jsou globální, virtuální a slabá, spíše než místní a silná. Vyvstávají sociální otázky související s globálními změnami a tlaky a v tomto smyslu jsou postnacionální a s konečnou platností jsou pojmově propojené, protože jsou řízeny běžnými problémy moderní společnosti, totiž vztahem mezi lidským tělem a prostředím. Starý kauzální mechanismus Marshallova občanství – třídní konflikt a mobilizace pro vedení války – byly nahrazeny novými příčinnými procesy, které jsou více těsně spojeny se sociálními hnutími, statusovými rozpory a identitou. Tento soubor lidských práv se vyvinul ze dvou základních důvodů. Problémy globálního řádu, jako globální rozšíření AIDS nebo znečištění životního prostředí, nemůže být vyřešeno jednostrannou akcí jednotlivých vlád, a za druhé protože sociální rizika moderní společnosti, která jsou vytvořena novými technologiemi (jako geneticky upravené jídlo) se nehodí snadno do existujícího politicko-právní rámce. Ačkoli Marshallovo paradigma Turner označil za sociologicky zastaralé, identifikuje tři typy postnacionálního občanství, tři paralelní součásti občanství v jejich původním obsahu.

Globální obavy o záporné důsledky industriálního kapitalismu na přírodní prostředí se staly dominantní otázkou současné politiky, což zvýznamnil například práce Ulricha Becka (2007). Jednotlivé vlády, v různé míře, se pokoušejí chránit svou národní populaci od efektů industrializace zemědělské produkce, emisí oxidu uhličitého z motorových vozidel, zamoření občanů atomovým spadem nebo rozliti nafty z lodních neštěstí. Turner (2001, s. 204) si všímá, že sociální práva byla často důsledkem třídně ustavené činnosti, současná lidská práva jsou mnohdy výsledkem sociálního nebo environmentálního hnutí, které má sociálně různorodé členstvo. Globální a národní sociální hnutí, spíše než třídní sociální konflikty, se ukazují relativně úspěšné v přínosu pro

expanzi práv. Marshallovo státní občanství se pokoušelo ochraňovat jednotlivce od rozmarů trhu, nový vládní systém globálních práv se pokouší chránit lidi od záporných důsledků ekonomického růstu a technologií pro jejich zdraví a bezpečí. Přesněji řečeno, legislativní rámec lidských práv má chránit budoucí generace od současných důsledků degradace životního prostředí.

Druhý rozměr občanství se týká antropologického dopadu kapitalismu a koloniálních sil, nejen na prostředí, ale na lidská společenství jako taková. Názor, že ničím neomezený průmyslový kapitalismus měl záporný dopad na přírodní prostředí byl následován zřejmým závěrem, že rozvinuté kapitalistické zemědělství má ničivé důsledky pro premoderní kmenovou společnost. Zkáza „primitivních společností“ nebyla jednoduše důsledkem vojenských střetů nebo pustošením evropských chorob. Tyto společnosti zakoušely ve dvacátém století běžný vzorec politiky tvořený akulturací, asimilací nebo přizpůsobením domorodých národů. Ani asimilace ani multikulturalismus neprodukoval uspokojivá řešení pro sociální deprivace domorodých společenství. Politickým problémem bývalých kolonií bylo, zda domorodí lidé mohou nebo by měli být považováni za občany národního státu, nebo zda jejich politické aspirace jsou lépe použitelné dalšími legálními prostředky a politickými strukturami. Asimilace měla také další méně žádoucí dimenze, a to přizpůsobení se alkoholu, prostituci, tabáku a dalším drogám. Za těchto okolností sociální práva občanství je potřeba rozšířit o mezinárodní intervenci a legislativu lidských práv. Alternativní pohled by proto mohl být, že domorodci chtějí přijmout jakákoliv efektivní práva nebo si uvědomit jejich požadavky.

Mohlo by se předpokládat, že napětí mezi domorodými lidskými právy a obecnými sociálními právy má malou nebo žádnou významnost ve vztahu k Evropě. Tento předpoklad je mylný, protože porozumění vztahu mezi vykořisťováním země a zničení domorodých kultur dal vznik širší a možná důležitější debatě o kulturních právech. Marshallův rámec měl malé možnosti analýzy problému etnické identity, globální domorodá otázka byla podnětem k většímu počtu zásadních diskusí o otázkách týkajících se identity a rozdílů. Třetí typ občanských práv se tak týká kultury. Nick Stevenson (1997) uvádí, že staré národní hierarchie usilující o provázanost času a prostoru skrze literaturu, historii, dědictví, obřady a mýty byly nahrazeny prostorem neomezenou plynulou komunikací. Vertikální národní tradice se staly plovoucími významy v zprostředkované horizontální globální kultuře. Pro objasnění těchto zájmů ve vztahu ke kulturnímu občanství a prostředkům kultury, Stevensonovým vztahným bodem je současná západní společnost, se specifickým odkazem na

západní Evropu. Stevenson uvažuje o kulturním občanství v rámci 1. vzniku kosmopolitní kultury, 2. specifické aplikace práv a povinností týkajících se činnosti kulturních institucí (televize, filmového průmyslu apod.), a 3. neformálních závazků představujících sféru občanské společnosti. Kulturní práva (k jazyku, k podílu na kulturním dědictví, společenství, a náboženské identitě) se stávají centrálními v moderní politice identity, ale tato kulturní práva nemají ani přesná, ani nezbytná spojení s členstvím v národním státě. William V. Flores (1997, s. 263) definuje „kulturní občanství“ jako proces konstrukce identity, jak skupiny tvoří definice sebe, definují své členství, dožadují se práva a vytvářejí vizi typu společnosti, ve které chtějí žít. Právě tak jako je individuální sebeidentifikací toho, co je etnické versus co by si ostatní mohli myslet, že je etnické. Kulturní občanství pak poskytuje etnickým seskupením schopnost konstruovat ve společnosti nové kulturní prostory zařazováním kulturních symbolů nebo praxí do původně národního prostředí státu.

Multikulturní občanství

Tariq Modood (2007, s. 117–154) se věnuje v tomto kontextu otázce objevujícího se multikulturního občanství. Píše o pozitivní rovnosti založené na socioekonomické rovnosti (nazývané někdy sociální občanství), obdobou je pak pozitivní rovnost založená na symbolické dimenzi veřejné kultury. Vychází ze skutečnosti, že občanství není jen právní postavení a soubor práv, ale je zesíleno určitým druhem politiky. Zvláště, občanství by mělo být viděno z následujících tří rovin, z nichž každá dokládá proč občanství a multikulturalismus nejsou v protikladu (srov. Modood 2007, s. 126–127).

1. Občanství je netranscendentní a pluralistické

Občané jsou jedinci mající osobní práva, ale tato práva nejsou uniformní, a obrysy jejich občanství ovlivňuje množství skupin lidí specifických kultur a historií. Občanství není monistickou identitou, která je zcela oddělena nebo překračuje další identity důležité pro občany, způsobem, jakým teorie – ačkoli ne vždy praxe – francouzského republikánství požaduje.

2. Občanství je multilogické (má rozvětvenou logiku)

Mluvit o každé další pluralitě se nutně neshoduje s tím, co znamená být občanem. Může existovat množství shod a neshod směřujících k manipulač-

nímu prostoru konsenzu a rozkolu, a posouvající aliance přes sporné otázky. Ale zde dostačuje dohoda a především dostatečný zájem o jednání v dialogu, který má být udržovaný. Když jednající strany mají více dialogů než jen dva, je proces více než vhodně nazývaný „multilogický“ než bilaterální. Multilogika bere v úvahu názory, které opravňují každý další, překrývají se, slučují se, jsou upravovány s ohledem na koexistenci s ostatními, hybridizují, povolují nová upravení umožňující nové diskuse. Taková zmírnění a spory jsou částečně vnitřní, evoluční, vytvářejí pokrok v pojetí dynamického občanství.

3. *Občanství je rozptýlené*

Jestliže občanství není monolitické, vyplývá z toho, že jednání a moc nejsou koncentrovány monopolně a že stát není exkluzivním místem pro občanství. Jsme občané a ve vztahu k ostatním spoluobčané, a tak poznáváme co je naše občanství v celém svém rozsahu, ve vztahu ne jen k zákonu a politice, ale také k občanské diskusi a jednání napříč společenským prostorem (zahájeným skrze dobrovolná sdružení, společenské organizace, odborové svazy, noviny a média, vzdělávací a náboženské instituce). Jednání státu, zákony, nařízení a zákazy mohou výsledkem mnohdy zlepšit. Ale veřejná diskuse, rozumné spory, mobilizované nátlakové skupiny a rozmanité a (částečně) autonomní instituce občanské společnosti také přispívají ke změně jeho pojetí. Navíc, když říkáme, že občanství je veřejnou ne soukromou identitou, je nutné si vyjasnit co myslíme „veřejností“. Jestli občanství zahrnuje starost o problémy jako chudoba nebo kvalita práce premiéra, tak se může odehrávat při odborářském setkání, v kostele, při čtení románu či sledování televizního dokumentárního filmu v soukromí domova. Podmínkou je občanská starost, na které záleží – ne jak a kde. Například idea, že náboženské prostory (duševní a fyzické) jsou neodmyslitelně „soukromé“ a ne občanské je zbytečně omezující a puritánská.

Tariq Modood (2007) argumentuje, že občanství musí být viděno v plurálu, rozptýlené a pohledem rozvětvené logiky (multilogicky) a ne redukované na zákonná práva, pasy a povolení (ačkoli jsou důležité). Navrhuje, že dobrým základem nebo doprovodem multikulturnímu občanství je národní identita. Národní identita není redukovatelná na seznam hodnot, ale měla by vznikat v debatách a diskuzích. Občanství, které je středem národní identity má právo trvat na vyžádání záporného rozdílu a jeho nahrazení kladným rozdílem. Vskutku, udržitelná intelektuální nebo politická vize sociální reformy a spravedlnosti 21. století si nemůže dovolit vynechat tyto aspekty multikulturního občanství. Raději obrátit záporné diference v diference kladné by se mělo stát

klíčovým testem sociální spravedlnosti v následujících dekádách. 21. století bude jednou z nebyvalých etnických a náboženských směsí západu. V minulosti multikulturní společnosti inklinovaly k rozkvětu pouze pod císařskou vládou. Jestli máme udržet na živu vyhlídku na dynamický, vnitřně diferencovaný multikulturalismus v souvislosti s demokratickým občanstvím, pak musíme poznat, že multikulturalismus není příčina současných nespokojeností, ale část řešení. Jeffrey C. Alexander (2006b, s. 70) konstatuje, že multikulturalismus představuje posílení občanské sféry, jež si kulturním a institucionálním způsobem a na základě vzájemných vztahů vybojovala pozici, v níž jsou kolektivní závazky a osobní autonomie sice vratce, avšak zásadně provázané.

Závěr

Teorie občanské společnosti nedokáží teoretizovat nejednoznačný charakter občanství právě tak jako různý vztah mezi státem a občanskou společností na různé úrovni analýzy. S nástupem globalizace odborníci přišli na to, že občanská společnost vyžaduje práci institucionálního mechanismu na různých úrovních – místní, národní nebo nadnárodní – k upevnění takové sféry rovnosti a vzájemnosti uvnitř a mezi národním státem (srov. Turner 2001; Ku 2002). Cílem je více dynamické a o porozumění obohacené občanství v mnohorelační a víceúrovňové teorii občanské společnosti, která by nepřehnala ani své spojení s ani své oddělení od státu. Nový teoretický úkol obsahuje, za prve vytvořit pojem stát a občanskou společnost jako dvě různé přesto související občanské domény uvnitř sub-národního, národního, a nadnárodního území. Za druhé by se měla také teoretizovat politika práv jako hegemonický boj nad občanstvím, právem a identitou uvnitř a mezi státem a občanskou společností na různé úrovni.

Nově se vynořující práva (k bezpečnému životnímu prostředí, domorodé kultuře a zemi, a etnické identitě) směřují k podepření obecných práv, a to práva na ontologickou bezpečnost. Lidé se vyznačují svojí zranitelností a pochybným charakterem svých sociálních a politických rozhodnutí. Obecné právo ontologického bezpečí je těsně spojeno s otázkami lidského těla, a tak toto právo bezpečnosti je právem na lidskou existenci jako takovou (srov. Giddens 1991, s. 35–69). To jde za právo reprodukce občanství zahrnující právo být respektován. Toto právo na ontologické bezpečí podepírají další environmentální, kulturní a identita tvrzení, která jsou příznačná pro moderní

sociální hnutí. Ústřední k tomuto rozboru technologie je zranitelnost lidské bytosti a nejistoty jejího sociálního světa. Argumentem je, že naše ontologická bezpečnost může být jen ochráněna novým souborem hodnot obklopených dozorem prostředí, starat se o nejistotu lidských společenství, respektovat kulturní rozdíly a ohled na lidskou důstojnost. Zkrátka, potřebujeme soubor povinností korespondující s požadavkem lidských práv.

Podle Turnera jsou tyto tři postnárodní občanská práva (ekologické, domorodé a kulturní) identifikovaná zde jako obvyklé Marshallovy tři stupně národního občanství. Tato nová práva jsou pojmově a historicky spojena s riziky lidského vtělení v globální systém. Postnacionální práva globálního prostředí jsou ve spojení s lidskou slabostí a skutečností, že národní stát nemůže adekvátně odpovídat na zranitelnost lidské bytosti uvnitř ekologického systému, který je vážně porušený moderní technologií. Co je méně jasné – jestli pokračujeme paralelně s Marshalllem – je přítomnost institucionální struktury, se kterou korespondují. Marshallova občanská práva byla přizpůsobena vzniku speciálních institucionálních struktur – soudů, parlamentní institucí a sociálního státu. Environmentální práva, domorodá a kulturní práva jsou všechna uchována jako součást Deklarace lidských práv a ve větším množství v legálních doporučeních vycházejících z různých konferencí OSN o prostředí, populaci a lidské kolonizaci, ale dosud neexistuje žádný rozhodující soubor vládních opatření na globální úrovni, který podepře nebo porovná tato práva. Názor, že má existovat globální vláda byl probrán četnými sociálními vědci, ale proto aby globální vláda dávala smysl, bychom potřebovali vysvětlit krok za krokem, jak by mohlo globální politické společenství existovat.

Literatura

- ALEXANDER, J. C. Tehdy a dnes: Mé názory na „začlenění“ v průběhu čtvrtstoletí. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006a, s. 11–15.
- ALEXANDER, J. C. Promýšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In MARADA, R. (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006b, s. 49–71.
- BECK, U. *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2007.

- CASTLES, S., DAVIDSON, A. *Citizenship and Migration. Globalization and the Politics of Belonging*. London : Macmillan Press, 2000.
- COHEN, Jean L. Changing Paradigms of Citizenship and the Exclusiveness of the Demos. *International Sociology*, 1999, roč. 14, č. 3, s. 245–268.
- DOPITA, M. Multikulturní občanství. In DOPITA, M., STANĚK, A. (eds.). *Multikulturnita a výchova k občanství*. Praha : Nakladatelství Epocha, 2007, s. 77–85.
- FLORES, W. V. Citizens vs. Citizenry: Undocumented Immigrants and Latino Cultural Citizenship. In FLORES, W. V., BENMAYOR, R. (eds.) *Latino Cultural Citizenship: Claiming Identity, Space, and Rights*. Boston : Beacon Press, 1997, s. 255–277.
- GELLNER, A. *Národy a nacionalismus*. Praha : Hřibál, 1993.
- GIDDENS, A. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford (CA) : Stanford University Press, 1991.
- HABERMAS, J. *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu*. Praha : Filosofia, 2000.
- CHANDHOKE, N. *State and Civil Society - Explorations in Political Theory*. New Delhi : Sage, 1995.
- KU, A. S. Beyond the Paradoxical Conception of ‘Civil Society without Citizenship’. *International Sociology*, 2002, roč. 17, č. 4, s. 529–548.
- MARSHALL, T. H. *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge : Cambridge University Press, 1950.
- MODOOD, T. *Multiculturalism: A Civic Idea*. Cambridge : Polity Press, 2007.
- NOVÁKOVÁ, Z. Přirozenoprávní pojetí lidských práv. In KUČERA, D. (ed.) *Lidská práva a fenomén migrace, výzvy současnému vzdělávání*. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2007, s. 25–28.
- SOMERS, M. R. Citizenship and the Place of the Public Sphere: Law, Community, and Political Culture in the Transition to Democracy, *American Sociological Review*, 1993, roč. 58, č. 5, s. 587–620.
- STEVENSON, N. Globalization, National Cultures and Cultural Citizenship. *The Sociological Quarterly*, 1997, roč. 38, č. 1, s. 41–66.
- TURNER, B. S. The Erosion of Citizenship. *British Journal of Sociology*, 2001, roč. 52, č. 2, s. 189–209.
- ONG, A. Mutations of Citizenship. *Theory, Culture & Society*, 2006, roč. 23, č. 2–3, s. 499–531.

Kontakt:

Mgr. Miroslav Dopita, Ph.D.

Katedra pedagogiky s celoškolskou působností

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: miroslav.dopita@upol.cz

Evropská civilizace

David Hampl

Shrnutí: Evropská civilizace je v globalizujícím se světě jednou z hlavních civilizací. Ke hlavním civilizacím současného světa náleží tyto: čínská, japonská, hinduistická, muslimská, západní a někdy jsou k nim řazeny také civilizace africké. Evropská civilizace náleží společně s Latinskou Amerikou a Severní Amerikou k západní civilizaci. Základ západní civilizace tvoří dědictví antiky, řecká filozofie a racionalismus, římské právo, latina a křesťanství. Pro Západ je rovněž typické zavedení společenského pluralismu a parlamentarismu jako formy zastupitelské demokracie a značnému významu se těší hodnota člověka jako jednotlivce. Evropa by však neměla pouze hledat odpověď na otázku své vlastní identity, měla by také zohlednit tradice vlastní civilizace. To souvisí s procesem rozšíření Evropské unie, ale také se vztahem Evropy ke Spojeným státům nebo k jiným civilizacím, např. čínské.

Klíčová slova: civilizace, Evropská civilizace, Západ, evropská identita, Evropská unie.

Dnes můžeme vidět, že téma evropské identity nabývá na významu. Evropa stále hledá svou vlastní tvář a na tuto otázku není možné odpovědět jen krátce a jednoduše, protože odpověď musí být nepochybně mnohostranná. Evropa se musí zabývat svými kořeny, především vlastní historií a kulturou. V této souvislosti není možné ignorovat, že evropská civilizace je v globalizujícím se světě pouze jednou z hlavních civilizací. Co může Evropa po ukončení

studené války nabídnout a jak vnímají evropské státy roli, kterou má Evropa hrát v současnosti? Nesmíme zapomínat, že Evropa vlastně není jednotná a evropští politici nehovoří jedním hlasem. Samozřejmě musíme také zde počítat se zájmy různých států, ačkoliv na půdě Evropy má zvláštní význam Evropská unie s 27 členskými státy. Zůstala dnešní Evropa stát na rovině národních států?

Je mimo vši pochybnost, že historie světa je úzce spojena s dějinami civilizací. V rámci civilizace nalézali lidé již v minulosti často také svou identitu. V prvé řadě zde musíme rozlišovat mezi civilizací a civilizacemi. S pojmem civilizace jako protikladem ke světu barbarů se můžeme setkat již v 18. století u francouzských myslitelů. Bylo dobré žít v oblasti civilizace. Život bez civilizace v tomto smyslu byl považován za špatný. Pojem civilizace se stával normou, podle které byly posuzovány také další potenciální „civilizace“. Evropské velmoci, např. Anglie a Francie, usilovaly o prosazení evropských hodnot do celého světa a hodnoty jiných kultur byly často považovány za méněcenné. Tyto názory byly rozšířeny ještě v 19. a na počátku 20. století, ale dnes jsou již vnímány jako neakceptovatelné, proto hovoříme o civilizacích v množném čísle. Civilizace jsou úzce spjaty s národními kulturami. Fernand Braudel definuje civilizaci jako prostor nebo kulturní oblast (Huntington, 2001, s. 33). Samuel Huntington nalézá klíčové znaky definující civilizaci již v antice, a to na příkladu spojenectví mezi Athénami a Spartou, zaměřenému proti Perské říši. Na rozdíl od barbarů se Řekové (samozřejmě ještě nikoli ve smyslu řeckého národa) vyznačovali čtyřmi důležitými kritérii, které je spojovaly, a to krví, jazykem, náboženstvím a způsobem života. Tyto prvky mohou objektivně definovat civilizaci, ale Huntington tvrdí, že nejvýznamnějším prvkem je náboženství. Civilizace je nejvyšším stupněm lidského společenství a nejširší rovinou kulturní identity, kterou mohou lidé společně sdílet. Civilizace však nemůžeme definovat jen na základě obecných kritérií jazyka, historie, náboženství, zvyků a institucí, ale také na základě subjektivních faktorů (Huntington, 2001, s. 35). K těm náleží identita jednotlivce v rámci civilizace.

Ke hlavním civilizacím současného světa náleží tyto: čínská, japonská, hinduistická, muslimská, západní a někdy jsou k nim řazeny také civilizace africké. Evropská civilizace náleží společně s Latinskou Amerikou a Severní Amerikou k západní civilizaci. K západní civilizaci náleží Evropa, Severní Amerika, Austrálie a Nový Zéland. Latinská Amerika se ovšem od Západu odlišuje vlastní kulturou, udržuje s ním kontakty, ale přesto můžeme tento vztah vnímat jako rozpolcený (Huntington, 2001, s. 39). Fidel Castro nalezl

své nové obdivovatele u venezuelského prezidenta Hugo Chaveze nebo u bolivijského prezidenta Evo Moralese.

Co je pro Západ charakteristické a co tvoří vlastně základ západní civilizace? V prvá řadě je zde nutno zmínit dědictví antiky, řeckou filozofii a racionalismus, římské právo, latinu a křesťanství. Západní křesťanství, nejdříve katolicismus, ale později také protestantismus tvoří nejdůležitější znak západní civilizace. Důležitá je také tradice evropských jazyků. Pro rozvoj svobody na Západě bylo důležité, že zde došlo k oddělení duchovní autority od autority světské. Velmi významná byla již v historii vláda zákona. Již Aristoteles napsal ve své proslulé *Politice*, že dobré zákony jsou pro společnost důležitější než nejlepší politikové (Aristoteles, 1988, s. 119). Pro Západ je rovněž typické zavedení společenského pluralismu a parlamentarismu jako formy zastupitelské demokracie. Nesmíme také zapomínat, že na Západě se těší značnému významu hodnota člověka jako jednotlivce (Huntington, 2001, s. 70).

Tradice evropské civilizace je bez hodnot křesťanství sotva představitelná, ale stejně jako Ch. Dawson jsme si vědomi skutečnosti, že se Evropa nalézá v době pokřesťanské (Dawson, 1995, s. 38). Můžeme pochybovat o životaschopnosti multikulturního konceptu, ale všeobecně se na evropské půdě můžeme setkat s atmosférou tolerance k různým náboženstvím. Za problematické můžeme považovat jen názory radikálních islamistů. Ani muslimské společenství věřících není homogenní, ale na aktuálnosti nabývá nebezpečí teroristických útoků v případě malých skupin se spojením na Al-Kaidu. Evropská civilizace se otvírá směrem k islámu, obráceně to však bohužel říci nemůžeme.

Tradice evropské kultury se zdá být ještě dnes poměrně silná. Po celé Evropě můžeme nalézt např. poklady architektury, malířství a sochařství, stejně tak jako hudby, literatury či filozofie. V oblasti umění je Evropa ještě silná, ale jaká je situace Evropy z politického hlediska? Evropa není jednotná. To neplatí jen pro západoevropské země jako je Anglie a Francie, ale také pro střední a jižní Evropu, především pro Balkán. Přirozeně zde nemáme na mysli politickou jednotu ve smyslu evropské federace. Evropská unie není federací, přesto usiluje o společnou zahraniční politiku. Byl proces rozšíření Evropské unie příliš rychlý? Skutečné hranice mezi bohatými a méně bohatými občany zůstaly, a to nejen ve znovu sjednocené Spolkové republice Německo, nýbrž také v rozšířené Evropské unii. Nebyla by stará Spolková republika se svým hlavním městem Bonnem klidnější? Nebylo dostatečné rozšíření EU na 15 členů? Nebo máme s nadšením přijmout současný stav? Občané Evropy, nebo lépe

evropských států, realitu vývoje v EU bez nadšení akceptují. S přijetím Bulharska a Rumunska by mohl být proces rozšiřování EU ukončen, ale co počít s Tureckem, ve kterém dědictví Mustafy Kemala Atatürka zahájilo směřování turecké cesty do Evropy, ačkoliv Turecko spadá do rámce muslimské civilizace (Huntington, 2001, s. 73). Stále otevřená zůstává pozice Ruska. Jeho prezident Vladimír Putin sní o Rusku jako velmoci a USA s jejich evropskými spojenci vnímá jako potenciální nepřátele a jako hospodářskou konkurenci.

Vedoucí roli uvnitř západní civilizace hrají Spojené státy severoamerické, které chtějí být od 11. září 2001 aktivní v boji s terorismem. Nejsou to však Spojené státy, které se pod ochranou amerických vojáků pokouší exportovat do zemí jako Irák či Afghánistán podle vlastního uvážení vyšší hodnoty svobody a demokracie? Vzpomeňme si na výstavbu demokracie v Jižním Vietnamu nebo v Kambodži pod vedením Lon Nola. Ovoce těchto experimentů byli také Rudí Khmerové pod Pol Potovým vedením (Short, 2005, s. 331). Konec vývoje v Iráku je dosud v nedohlednu.

Americký prezident George Bush hovoří o svobodě, demokracii a křesťanství, ale Evropané chtějí na křesťanství raději zapomenout. Už od dob křížových výprav není křesťanství ve střetu s islámem všeobecně aktivní, proto hledá dnes o to intenzivněji cesty k mezináboženskému dialogu. Francouzský prezident Nicolas Sarkozy ukázal novou cestu ve vztahu k Libyi, ačkoliv zde byl skutečným vítězem Muamar Kádáfí. Bulharské zdravotnice v této hře nebyly tak důležité. V jiném případě bylo Norsko připraveno k finální podpoře palestinského hnutí Hamas, ačkoliv po převzetí moci v pásmu Gazy bylo vše jinak. Právě palestinský Hamas může sloužit jako ukázkový příklad toho, jak může skončit hra se svobodnými volbami v oblasti s jinou tradicí. Před tím varoval již Fareed Zakaria (2005, s. 188). Evropa nevidí nebezpečí teroristických útoků tak vážně jako Spojené státy, i když náleží ke stejné civilizaci. Také Spojené státy jsou dnes kvůli přítomnosti svých ozbrojených sil v Iráku vnitřně rozpolcené. Dnes v Evropě spojujeme často Spojené státy s prezidentem Bushem a jeho politickými spojenci.

A jaké je to se vztahem k jiným civilizacím, např. k Číně? Spolupráce zde funguje především v oblasti hospodářské, politicky je v Čínské lidové republice stále u moci komunistická strana. Demokracie do Číny nepřišla společně se zavedením tržního hospodářství.

Evropa by neměla pouze hledat odpověď na otázku své vlastní identity, měla by také zohlednit tradice vlastní civilizace. Ve dnešním světě je nutné hledat hranice k novým nebezpečím. Je pozitivní, že mnozí politikové jsou si

této skutečnosti vědomi. Zde můžeme zmínit snahy spolkové kancléřky Angely Merkelové nebo francouzského prezidenta Nikolase Sarkosyho o zlepšení vztahů se Spojenými státy, ačkoliv postoje Německa či Francie k irácké operaci amerických ozbrojených sil vyznívaly většinou odmítavě. Výstavba Evropy po druhé světové válce by bez spolupráce Německa a Francie a bez osobního přátelství Charlese de Gaullea a Konrada Adenauera nebyla myslitelná. Byl to Konrad Adenauer, který se domníval, že národní stát měl minulost, ale nemá budoucnost (Plechanovová, Fidler, 1997, s. 107). V Evropě již nyní vyrůstá mladá generace, která je více evropská jak než generace předcházející. To můžeme vnímat jako pozitivní signál.

Literatura

- ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava : Pravda, 1988.
DAWSON, CH. *Porozumět Evropě*. Praha : Zvon, 1995.
HUNTINGTON, S. P. *Sřet civilizací*. Praha : Rybka Publishers, 2001.
PLECHANOVOVÁ, B., FIDLER, J. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997.
SHORT, P. *Pol Pot*. Praha : BBart, 2005.
ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody*. Praha : Academia, 2005.

Kontakt:

Mgr. David Hampl, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: david.hampl@upol.cz

Výchova k evropanství jako součást české kurikulární reformy a její odraz v českých učebnicích občanské výchovy

Marie Hrachovcová

Shrnutí: Text je zaměřen na problematiku Výchovy k občanství a evropanství v rámci EU a popisuje priority EU ve vzdělávání. Informuje o evropské dimenzi v rámci RVP ZV, zejména v cílech vzdělávací oblasti Člověk a společnost a v průřezovém tématu Výchova v evropských a globálních souvislostech. V druhé části srovnává úroveň učebnic Výchovy k občanství z hlediska výchovy k evropanství.

Klíčová slova: učebnice, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, průřezové téma, evropská dimenze, vzdělávací oblast, vzdělávací obor, EU, evropanství.

Dnešní Evropa zažívá převratné změny v rozsahu srovnatelném s nástupem moderní občanské společnosti spojené s průmyslovou revolucí. Digitální technika přeměňuje všechny aspekty lidského života, zatímco biotechnologie může změnit i samotný život. Obchod, cestování a komunikace ve světovém měřítku rozšiřují kulturní horizonty lidí a mění způsoby, jimiž si ekonomiky navzájem konkurují. Moderní život přináší lidem velké šance a možnosti výběru, ale na druhé straně také větší rizika a nejistoty. Lidé svobodně přijímají různé životní styly, avšak zároveň na sebe berou odpovědnost za utváření vlastního života. Prodlužuje se délka vzdělávání u většího procenta lidí, prohlubují se

však rozdily mezi těmi, jimž kvalifikace umožňuje udržet se na trhu práce, a těmi, kdo neodvratně končí na okraji společnosti. Evropská populace rychle stárne, se vzrůstající životní úrovní klesá porodnost. To výrazně mění skladbu pracovních sil a charakter požadavků na sociální, zdravotnické a vzdělávací služby. Bohatší Evropa přitahuje migranty z chudších částí světa, a tak se evropská společnost mění v mozaiku různých kultur. Tato diverzita na jedné straně představuje velký potenciál pro kreativitu, ale na druhé straně vyžaduje inovace ve všech sférách života evropské společnosti.

Tyto změny jsou neodmyslitelnou součástí přechodu ke **společnosti znalostí**, v níž jsou prvořadě aktuální informace, vědomosti a dovednosti. Aby lidé dokázali rozvinout schopnost vytvářet a efektivně a rozumně využívat znalosti ve stále se měnícím světě, musí chtít a mít možnost vzít život do vlastních rukou, tj. musí se stát aktivními, zodpovědnými a kompetentními občany. Nejlepší cestou, jak se v průběhu celého života vyrovnat s tak převratnými změnami, je **vzdělávání**. Vzdělávání a jeho rozvoj se stalo během posledních desítek let jednou z hlavních priorit Evropské unie, i když respektuje vzdělávací systémy členských zemí, které považuje za součást národní identity a kultury. Organizace školství a samotné vzdělávání je ponecháno v kompetencích jednotlivých vlád členských zemí. Oblast vzdělávání nepatří do společných politik EU. Na rozdíl od měnové a obchodní politiky má vzdělávací politika **statut tzv. doplňující politiky**, která je omezena na podporu členských států. EU přesto stanovuje úkoly, strategie a cíle, jež jsou pro členské země **pouze doporučením**. Orgány EU tedy nevydávají žádné legislativní normy ani závazná ustanovení. Přesto je ve Smlouvě o EU např. deklarována podpora aktivit členských států v oblasti mobility studentů a pedagogů, spolupráce škola univerzit, přístupnost studia, zvyšování kvalifikace, odbornosti a úrovně kurzů apod.

Prostřednictvím vzdělávání se Unie snaží prosadit **evropskou dimenzi** do vzdělávání, kterou můžeme společně s E. Walterovou vymezit jako „proces kultivace vztahu k Evropě a odhalování jejích hodnot“ (Walterová 1997, s. 132), jenž má u mladých lidí povzbudit **pocit evropanství**. Právě tomuto účelu slouží jednotlivé komunitární programy a programy mobility, které EU organizuje a do nichž je zapojeno celkem 30 zemí, včetně ČR. V oblasti vytváření **evropské identity** si instituce EU počínají velmi obezřetně, poněvadž je to v multikulturní Evropě velmi citlivé téma. Čím více se cítíme být Evropany, tím více na druhé straně lpíme na národnostní pestrosti Evropy, usilujeme o zachování kulturních tradic, uvědomujeme si **svou občanskou identitu**, která se vždy váže na nějakou entitu – místní, regionální, národní. Vzdělání v českých zemích patřilo vždy

do evropského kontextu, i když po únoru 1948 byl evropský duch národního školství překryt socialistickým internacionalismem a Evropa byla prezentována jako politicky a ideologicky rozštěpený kontinent. Po listopadu 1989 se české školství opět vrátilo k tradičnímu pojetí Evropy jako komplexu času, prostoru a kultury, v souladu s tím jak kořeny evropské kultury vystihl J. Patočka, když napsal, že „*Evropská vzdělanost má tři osy, které jí dávají směr. Nelze si ji představit bez kontrapunktu tří motivů, který se jen někdy uvolňuje v souzvuk. Jsou to antika, křesťanství a osvícenství.*“ (1939, s. 5) Evropa je však od druhé poloviny 20. století a na počátku 21. století ovlivněna novou situací, při níž dochází mezi evropskými zeměmi k propojování v takovém rozsahu a kvalitě, jež v dějinách Evropy nemá obdoby. Tato nová skutečnost se musela zákonitě promítnout i do vzdělávacích systémů jednotlivých evropských zemí.

V demokratické Evropě se téma evropské dimenze ve vzdělávání (European dimension in education) prosazuje od počátku osmdesátých let minulého století. V české pedagogické vědě pak jde stále ještě o téma relativně nové a aktuální, kdy pojem evropská dimenze je vnímán jako „*souhrnný termín pro různé aktivity v oblasti vzdělávání*“ (Průcha, 2000, s. 175). Tomu odpovídá i stav současné pedagogické literatury k tomuto tématu, kdy se její autoři (např. V. Ježková, J. Průcha, E. Walterová) zaměřují zejména na hodnocení pojetí, strategií a přístupů k realizaci evropské dimenze ve vzdělávání. Na to, jak se evropská dimenze promítá do výchovy k občanství a jaký prostor se v jejím rámci otvírá pro školní vyučování, se soustřeďuje A. Staněk. V publikaci *Výchova k občanství a evropanství* pozitivně hodnotí vytvoření průřezového tématu *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*, čímž podle autora rámcový vzdělávací program napravuje dosavadní malé zastoupení této problematiky v předcházejících vzdělávacích programech. Jak píše A. Staněk: „*Nynější pojetí více zdůrazňuje aktuálnost výchovy budoucích evropských občanů - zodpovědných a tvořivých osobností vědomých si evropské identity při současném respektování identity národní.*“ (2007, s. 87)

K zásadním dokumentům, z nichž vychází i soudobá školská kurikulární reforma v ČR náleží Doporučení R /83/¹, které bylo sestaveno a vydáno Vý-

¹ Toto doporučení se opírá o příslušné pasáže Evropské konvence z roku 1954, které potvrzují potřebu výchovy pro evropské porozumění a dále o rezoluci o Občanské výchově a o Evropské výchově z roku 1966 a v neposlední řadě i o požadavky tzv. Druhého plánu Rady Evropy středního dosahu pro léta 1981–1986. Doporučení neopomíjí ani další obecnější doporučení přijaté v Paříži dne 19. listopadu 1974 18. Generální konferencí UNESCO a týkající se vý-

borem ministrů členských států Rady Evropy 18. dubna 1983, obracející se na své členské státy, aby věnovaly zvýšenou pozornost rozvíjení evropského vědomí. Akcentuje především dva specifické cíle:

- **podporu vědomí identity Evropy v její rozmanitosti a uznání možnosti dialogu a vzájemného porozumění s ostatními částmi světa;**
- **zvýšování příspěvku národních výchovných systémů k evropskému veřejnému vědomí a stimulace aktivní spolupráce a komunikace mezi Evropany.**

Zmiňované doporučení obsahuje Přílohu², která podrobně rozvádí principy v oblasti cílů, přístupů, obsahu a metod určených pro vedení těch, kdo sestavují výchovné programy pro rozvíjení evropského vědomí na středních školách. Programy pro rozvíjení evropského vědomí na středních školách mají, podle dikce tohoto Doporučení a Přílohy k němu, mít v oblasti cílů široce variantní obsah, který určují potřeby a zájmy jednotlivých zemí, oblastí a škol. Přes variabilitu obsahu by měly všechny vzdělávací programy podněcovat mladé Evropany k tomu, aby projevovali úctu k lidem jiných národů a kultur a solidaritu s nimi a aby se považovali nejen za občany svých vlastních oblastí a zemí, ale také za občany Evropy a celého světa. Mladí Evropané by měli být vedeni k tomu, aby si osvojili ochotu a schopnost uchovat a rozvíjet demokracii, lidská práva a základní svobody, tedy vědomosti a dovednosti potřebné k umění vyrovnat se s životem ve vzájemně závislém světě charakterizovaném rozmanitostí a rychlou změnou, aby byli schopni chápat naše společné dědictví, jeho příspěvek ostatním civilizacím. Zároveň je potřebné, aby si byli vědomi dluhu, jenž vůči těmto civilizacím, hlavně v rozvojových zemích, máme. V neposlední řadě by mladí Evropané měli mít povědomí o institucích a organizacích vytvořených za účelem rozvoje evropské spolupráce, měli by být ochotni podporovat jejich ideály a činnost. V oblasti přístupů by měla být školám poskytnuta volnost vybrat si některý z možných přístupů, jež se nabízejí.

Pokud jde metody, které učitelé mají k dispozici, je třeba vzít na vědomí rozmanitost školských systémů v členských státech, jež nezbytně povedou k jejich diferencovanému používání. Doporučení a Příloha k němu předpoklá-

---

chovy k mezinárodnímu dorozumění, spolupráci, míru a výchovy zaměřené na lidská práva a základní svobody.

² Příloha k Doporučení č. R /83/4 „*Principy pro vedení těch, kdo sestavují výchovné programy pro rozvíjení evropského vědomí na středních školách*“.

dají, že učitelé, přes veškerou rozdílnost svých výchozích podmínek, budou při zvyšování evropského vědomí u svých žáků používat takové metody, které jsou aktivní, badatelské a založené na objevování. Cílem je aktivně žáky vtáhnout přímo do vzdělávacího procesu. Předpokládá se, že učitelé budou využívat místní a národní kontakty s jinými zeměmi. Budou poskytovat mladým lidem příležitost k aktivní účasti, k rozhodování a k odpovědnosti v rámci školního společenství tak, aby je připravovali na život ve svobodné demokratické společnosti. Doporučuje se využití takových metod, které budou žáky povzbuzovat k aktivitám v mimovyučovacíh činnostech s mezinárodní dimenzí³ a povedou je k rozvíjení informovaného a kritického zájmu o sledování mezinárodních událostí v masových sdělovacích prostředcích. Uvažuje se o využití interaktivních metod, zohledňujících zkušenosti a znalosti žáků, k nimž patří např. simulace, hry, projekty apod. Mimo zájem učitelů by neměly zůstat ani takové metody, které povedou žáky k používání domácích primárních zdrojů a dále materiálů z jiných zemí, z mezinárodních organizací a to jak vládních, tak nevládních. Při silících požadavcích na výuku založenou na interaktivních metodách je nutné upozornit na to, že využití interaktivních metod představuje především záležitost technickou. Očekávané výsledky se nedostaví, pokud změna v technice nebude doprovázena zcela novým přístupem obsahovým (srov. Jirásková, 1999, s. 7).

S tím, jak se evropská společnost stává stále více společností multikulturní, měly by školy aktivně začleňovat do procesu vyučování i lidi pocházející z jiných kulturních prostředí a zázemí. To by v konečném důsledku mělo u žáků vést k uznávání plurality a diverzity v rámci Evropy a následnému poznání, že se všichni, přes rozdílnou barvu pleti, víru a zvyky, podílejí na naplňování základní společenské důstojnosti člověka a na základních společenských potřebách. Konečným cílem je, aby prostřednictvím vzdělávání docházelo u žáků k orientaci na novou interkulturní Evropu, která se nebude zavírat do sebe, ale bude otevřená světu.

Autoři Doporučení z roku 1983 si plně uvědomovali, že úspěch jejich zámeru do značné míry závisí na přístupu učitelů, na jejich vzdělanosti a didaktických zkušenostech. Tato teze plně platí i pro úspěch školské kurikulární reformy, jejíž realizace v základních školách byla zahájena od 1. 9. 2007. Refor-

---

³ Předpokládá se účast v soutěžích (např. Den evropských škol apod.), nebo zakládání Klubů UNESCO, zřizování evropských klubů na školách, školní korespondence a výměny, návštěvy evropských institucí a událostí spojených s družebními městy.

ma vychází z Národního programu rozvoje vzdělávání v ČR, přičemž se opírá o mezinárodně přijímané formulace čtyř pilířů pro vzdělanost ve 21. století, tj. učit se poznávat, učit se jednat, učit se společně, učit se být (srov. Učení je skryté bohatství..., 1997, s. 49–57). Národní program vzdělávání a rámcový vzdělávací program představují státní kurikulární dokumenty a jsou zakotveny v zákoně č. 561/2004 Sb.

Zda se podaří naplnit záměry reformy, do značné míry závisí na tom, jak se podaří učitelům splnit požadavky stanovené rámcovým vzdělávacím programem a v souvislosti s tím i to, zda učebnice občanské výchovy⁴ budou vyhovovat nárokům kurikulární reformy v oblasti výchovy k evropanství. Proč mají v práci učitele občanské výchovy tak velkou roli učebnice?

Výukou výchovy k občanství pověřují ředitelé základních škol často neaprobované učitele, kteří si s ní mnohdy nevědí rady a spoléhají se tak na text učebnic. Mnozí učitelé nepřijali za své požadavky kurikulární reformy a nedokáží pracovat s kategoriemi cílů kognitivních, afektivních a psychomotorických, nejsou dostatečně obeznámeni s určujícími taxonomiemi cílů, např. podle Blooma a nedokáží podrobit učebnice objektivní kritice. Většinou si vybírají vhodné materiály pro naplnění své vlastní učební osnovy předmětu, přičemž u nich stále převládá fetišizace učebnic a jejich „probírání“. V současnosti mají učitelé k dispozici ucelené řady učebnic, a přestože ty používané ve škole musí mít od MŠMT ČR přidělenou schvalovací doložku, ne všechny mají tematiku evropanství kvalitně zpracovánu.

Ke srovnávací analýze byly vybrány pouze ty učebnice, jež by měly mít ve svém obsahu témata výchovy k evropanství zastoupena. Vybrané učebnice Výchovy k občanství jsou z několika kategorií.

Vybrané učebnice Výchovy k občanství, kde je zastoupena tematika výchovy k evropanství lze rozdělit na **tradiční klasické učebnice** (Bílý, 1995; Dudák a Horská, 2000; Dudák a kol., 1999), kde je výkladový text, důležité pojmy jsou graficky vyznačeny a za textem jsou otázky a úkoly; některé učebnice mají po tematickém celku ještě shrnutí. Druhou skupinou jsou učebnice s netradičními texty: **didaktizované texty** (Fischerová, 1996), **didaktizovaný příběh s prvky dramatiky** (Valenta, 2000), **texty zaměřené na rozvíjení hodnotové**

---

⁴ V RVP ZV je nazván vzdělávací obor Výchova k občanství, ale učitel si může v rámci Školního vzdělávacího programu nazvat předmět i jinak. Doposud na ZŠ se nazýval občanská výchova.

orientace žáků⁵ (Hrachovcová a kol., 2000a)⁶ a konečně **učebnice integrující občanskou výchovu a rodinnou výchovu** (Janošková a kol., 2006a)⁷. V ostatních textech např. v Pracovních textech D. Hořejšové nebo v Čítankách k občanské výchově tematika výchovy k evropanství zařazena není.

Posouzení obsahu učebnic zaměřeného na výchovu k evropanství

V učebnici J. Bílého (1995) je kapitola nazvaná „Svět a Evropa“ v rozsahu tří stran s tématy Tradice a kontinuita Evropy, Obchodní vztahy, Mravní a duchovní vazby a Cesty do ciziny a kapitola „Mezinárodní společenství“ v rozsahu pěti stran s tématy Mírové snahy a Mezinárodní organizace. Náročnost textu vztahujícího se k integraci Evropy je v učebnici reprezentována **čtyřmi pojmy**, přičemž vůbec není zmíněna Evropská unie.

V učebnici V. Dudáka, V. Horské a kolektivu (2000) je kapitola nazvaná „Mezinárodní společenství“ v rozsahu dvaceti stran s tématy Potřeba mezinárodní spolupráce, Evropská unie. Náročnost textu vztahujícího se k integraci Evropy je v učebnici reprezentována **dvanácti pojmy**.

V učebnici V. Dudáka, P. Holčáka a R. Maredy (1999) je kapitola nazvaná „O otevřenosti mezi společnostmi (státy) světa“ v rozsahu osmi stran s podkapitolou Evropa, náš domov. Náročnost textu vztahujícího se k integraci Evropy je v učebnici reprezentována **devíti pojmy**.

V učebnici D. Fischerové (1996) je kapitola nazvaná „Rok ve svých proměnách a slavnostech“ s podkapitolami Svátky našich národních patronů, kde jsou zmínky o Cyrilovi a Metodějovi, kteří byli vyhlášeni papežem Janem Pavlem II. v roce 1980 spolupatrony celé Evropy a dále zmínka o sv. Vojtěchovi, který je považován za prvního Čecha evropského rozměru. O integračních snahách EU v učebnici není zmínka.

V učebnici M. Valenty (2000) je kapitola nazvaná „Svět a Evropa“ s podkapitolou „O tom, jak krátké nohy má lež aneb mezinárodní spolupráce a mezinárodní společenství“. Evropské unii je v textu věnován pouze odstavec.

---

⁵ Učebnice vznikaly dle nizozemského modelu za podpory projektu PHARE, jehož manažerkou byla Dr. Carla van Cauwenberghe ze vzdělávací agentury Kompaktgroep.

⁶ K této učebnici byla vydána i metodická příručka (Hrachovcová a kol., 2000b).

⁷ K této učebnici byla vydána metodická příručka (Janošková a kol., 2006b).

Pro žáky 9. ročníku považují styl učebnice za nevyhovující. Náročnost textu vztahujícího se k integraci Evropy je reprezentována **osmi pojmy**.

V učebnici M. Hrachovcové a kolektivu (2000a) je kapitola nazvaná „Nadnárodní společenství“ v rozsahu třiceti jedné strany s podkapitolou „Potřebujeme do Evropy“ (7 stran) objasňující důvody začleňování do mezinárodních struktur, představuje osobnosti z českých dějin a jejich vztah k Evropě, zabývá se tématem občanství EU a maastrichtskými kritérii pro možné přijetí Eura. V podkapitole „Sjednocení Evropy – běh na dlouhé trati“ (12 stran) je prezentována Evropa v historii 20. století, osobnosti – A. Hitler, J. V. Stalin, W. Churchill a jejich historické role, bipolarita po 2. světové válce a také pojem „studená válka“. V souvislosti s Radou Evropy je vysvětlen tento pojem a klíčová data evropské integrace jsou prezentována na časové přímce. Součástí kapitoly je i rozsáhlé rozšiřující nepovinné učivo. V podkapitole „Evropa není svět a svět není Evropa“ (5 stran) je stručně popsán vývoj od Versailleské mírové smlouvy přes Společnost národů až k založení OSN. V podkapitole „Můžeme se cítit bezpečně?“ (7 stran) jsou popsána centra etnických napětí v Evropě, Varšavská smlouva, Pražské jaro roku 1968, KBSE v Helsinkách, OBSE, NATO a schéma budování systému evropské bezpečnosti. Náročnost textu vztahujícího se k integraci Evropy je včetně rozšiřujícího nepovinného učiva reprezentována **třiceti pěti pojmy**.

V učebnici D. Janoškové a kolektivu (2005a) je kapitola nazvaná „Právní minimum“ s podkapitolou Právo v Evropě. Učebnice je graficky a výtvarně zdařilá má přehledné a stručné vysvětlení pojmů, doplněné logy klíčových evropských organizací. Náročnost textu vztahujícího se k integraci Evropy je reprezentována **jedenácti pojmy**.

V učebnici D. Janoškové a kolektivu (2006) je kapitola nazvaná „Občan“ s podkapitolou Jsem občanem EU.

Další hodnocení učebnic výchovy k občanství bylo uskutečněno na základě hodnotících kritérií MŠMT ČR (Příloha 1), která používají posuzovatelé učebních textů v případě, kdy nakladatelé žádají o vystavení doložky. Jednotlivá kritéria jsou hodnocena škálou 0–5 bodů (Příloha 2).

Na základě komparativní tabulky (Příloha 3) lze konstatovat, že nejvíce se věnuje evropanství A. Staněk (2000), autor kapitoly Nadnárodní společenství v učebnici M. Hrachovcová a kol. (2000). Srovnání upozorňuje na nevyváženost textů učebnic, které nesplňují požadavky výchovy k evropanství. Zůstává na vlastní iniciativě učitele, jeho znalostech i tvořivosti, jak bude rozvíjet evropskou dimenzi v rámci vzdělávacího oboru Výchova k občanství a jak spolu

s ostatními učiteli bude naplňovat požadavky průřezového tématu Výchova v evropských a globálních souvislostech v rámci společně vytvořeného Školního vzdělávacího programu.

Vedle již zmíněných učebnic může být pro učitele Výchovy k občanství inspirující publikace V. Jiráskové (1999), v níž autorka nabízí herní aktivity, návrhy projektů a zabývá se rovněž tematikou hodnocení. V úvodu poskytuje učitelům rady, jak uplatnit interaktivní metody a neopomíjí zmínku o multikulturním vzdělávání. Předkládá již ověřené projekty s tematikou EU realizovaných zkušenými učiteli občanské výchovy.

K tomu, aby se učitelé dokázali ztotožnit s požadavky kurikulární reformy, významně přispívají letní školy Výchovy k občanství a evropanství, jejichž tradici založil bývalý děkan Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci prof. F. Mezihorák⁸. V oblasti dalšího vzdělávání učitelů tak nabízí každoročně katedra společenských věd Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci řadu přednášek, seminářů i workshopů s tematikou výchovy k evropanství. Učitelé mají možnost inovace svých odborných znalostí na přednáškách předních politologů, sociologů, filozofů, mohou si vzájemně vyměňovat své zkušenosti a případně se nechat inspirovat vynikajícími učiteli s dlouhou praxí. Součástí programu bývá i seznámení se s novými projekty v oboru výchovy k evropanství.

Literatura

- BÍLÝ, J. *Výchova k občanství pro základní školy*. Praha : Nakladatelství Fortuna, 1995.
- DUDÁK, V., HORSKÁ, V. a kol. *Občanská výchova pro 8. a 9. ročník*. Praha : Nakladatelství Fortuna, 2000.
- DUDÁK, V., HOLČÁK, P., MAREDA, R. *Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ*. Praha : SPN, 1999.
- FISCHEROVÁ, D. *Občanská výchova pro 6.-9. ročník základní školy*. 2. část. Praha : Nakladatelství Vyšehrad, 1996.
- HRACHOVCOVÁ, M. a kol. *Občanská výchova pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*. Olomouc : Nakladatelství /Olomouc, 2000.
- HRACHOVCOVÁ, M. a kol. *Metodická příručka k učebnici Občanská výchova pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2000.

⁸ Profesor F. Mezihorák je autorem řady odborných publikací věnovaných evropské integraci z nichž k nejvýznamnějším patří *Galerie velkých Evropanů*, která vyšla také ve francouzštině, němčině a angličtině.

- JIRÁSKOVÁ, V. *Učíme o nás a o Evropě*. Praha : Sofis, 1999.
- JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 8, Rodinná výchova 8*. Plzeň : Nakladatelství Fraus, 2005.
- JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova, Rodinná výchova příručka učitele pro základní školy a víceletá gymnázia 8*. Plzeň : Nakladatelství Fraus, 2005.
- JANOŠKOVÁ, D. a kol. *Občanská výchova 9, Rodinná výchova 9*. Plzeň : Nakladatelství Fraus, 2006.
- MEZIHORÁK, F. *Galerie velkých Evropanů*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002.
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha*. Praha : Tauris, 2001.
- PATOČKA, J. *Česká vzdělanost v Evropě*. Praha : Nakladatelství Václav Petr, 1939.
- PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: Úvod do studia oboru*. Praha : Portál, 2000.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. Praha : VÚP Praha, 2005.
- STANĚK, A. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2007.
- STANĚK, A. Nadnárodní společenství. In HRACHOVCOVÁ, M. a kol. *Občanská výchova pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2000, s. 74–105.
- VALENTA, M. *Občanská výchova pro 9. ročník*. Praha : SPL-Práce, 2000
- WALTEROVÁ, E. *Objevujeme Evropu : kniha pro učitele*. Praha : PdF UK, 1997.
- WALTEROVÁ, E. Evropská dimenze ve vzdělávání: východiska, trendy, perspektivy. In *Evropská dimenze ve vzdělávání a v přípravě učitelů: sborník referátů a informací z interdisciplinárního kolokvia Praha*. Praha : PdF UK, 1996.

Příloha 1: Hodnotící kritéria

1. technické zpracování učebnice (typ písma, ekologické hledisko, hmotnost, vazba),
2. grafická úroveň, přehlednost, snadná orientace, rejstřík slovníček pojmů, marginálie,
3. funkčnost ilustrací,
4. motivační úroveň textové části učebnice,
5. přiměřenost věku žáků,
6. vyváženost části výkladové aktivizačními metodami,
7. doplňující texty, možnosti a nabídka rozšiřujícího učiva pro nadané žáky,
8. vědecká správnost,
9. metodika práce s učebnicí, shrnutí učiva,

10. míra uplatnění mezipředmětových vazeb, návaznost průřezových témat,
11. obtížnost textu,
12. aktuálnost,
13. uplatnění požadavku multikulturality, gender,
14. míra zastoupení učiva o evropanství.

Příloha 2: Hodnotící škála

0	1	2	3	4	5
Vůbec nesplňuje dané kritérium	Kritérium nesplňuje z větší části	Kritérium splňuje z poloviny	Kritérium splňuje z větší části	Kritérium splňuje zcela	Kritérium v některé oblasti nadstandardní

Příloha 3: Komparativní tabulka učebnic

Název učebnice	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	Celkem
BÍLÝ, J. <i>Výchova k občanství pro základní školy</i>	4	3	0	0	4	0	0	4	2	1	4	1	0	1	24
DUDÁK, V., HORSKÁ, V. a kol. <i>Občanská výchova pro 8. a 9. ročník</i>	4	3	2	1	4	2	0	4	3	1	4	2	0	4	34
DUDÁK, V., HOLČÁK, P., MAREDA, R. <i>Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ</i>	4	3	2	3	4	3	2	4	4	1	4	3	1	3	41
FISCHEROVÁ, D. <i>Občanská výchova pro 6.-9. ročník základní školy. 2. část</i>	4	3	3	3	4	0	0	4	1	1	3	2	2	0	30

VALENTA, M. <i>Občanská výchova pro 9. ročník</i>	4	4	4	4	0	3	2	3	3	3	3	2	1	1	36
HRACHOVCOVÁ, M. a kol. <i>Občanská výchova pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia</i>	4	4	5	4	4	4	4	4	4	3	3	3	3	5	54
JANOŠKOVÁ, D. a kol. <i>Občanská výchova, Rodinná výchova příručka učitele pro základní školy a víceletá gymnázia</i>	4	5	4	4	4	4	1	4	3	2	4	3	2	1	45

Kontakt:

PaedDr. Marie Hrachovcová

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: marie.hrachovcova@upol.cz

Dvě studie profesora Friedricha Nathera

Pavel Kopeček

Anotace: Recenze hodnotí dvě studie profesora Friedricha Nathera s názvem *Co spojuje Čechy a Němce? a Imigrace a kolonizace v Čechách a na Moravě – problém česko-německých vztahů*, které se snaží postihnout klíčové momenty historie soužití Čechů a Němců v českém státě.

Klíčová slova: česko-německé vztahy, německá středověká kolonizace, národní hnutí, 19. století, První československá republika.

Složité a často velmi bolestné historii vztahů mezi Čechy a Němci v českých zemích byla již věnována dlouhá řada různě kvalitních odborných studií, monografických prací i publicistických článků, které toto komplikované téma zachycují z nejrůznějších úhlů a hledisek. Nesporně zajímavým přínosem k tomuto úsilí jsou dvě publikace z pera profesora Technické univerzity v Mnichově Friedricha Nathera, které pod názvem *Co spojuje Čechy a Němce? a Imigrace a kolonizace v Čechách a na Moravě – problém česko-německých vztahů* vydalo Nakladatelství Olomouc. Tyto studie přímo vycházejí z přednášek, které profesor Nather – narozený 7. dubna 1924 v Bruntále – přednesl na Katedře společenských věd Pedagogické fakulty Univerzity Palackého.

V první z uvedených publikací, která vyšla v dvojjazyčné podobě v Olomouci v roce 2006 a znovu pak v opravené verzi v roce následujícím, se autor pokusil vymezit základní oblasti, v nichž na sebe Češi a Němci žijící v českých zemích v minulosti vzájemně působili – od těsných hospodářských svazků

přes četné rodinné vazby a vzájemné ovlivňování v umělecké a vědecké sféře až po mnoho století společných dějin. Toto vzájemné soutěžení a soupeření příslušníků obou národů plodně obohacovalo kulturu společně obývaného území, také ovšem často vyvolávalo pocity frustrace a nenávisti, které se vybijely v nesmířitelných postojích a bohužel i násilných aktech.

V druhé studii s názvem *Imigrace a kolonizace v Čechách a na Moravě - problém česko-německých vztahů*, která vyšla v Olomouci roce 2007, se autor podrobněji soustředil na dějiny českých zemí do roku 1918, a to právě s důrazem na vzájemné soužití českého a německého etnika. V jednotlivých kapitolách se postupně zabývá českými zeměmi před začátkem německé kolonizace, agrární revolucí ve 12. století, postavením jednotlivých skupin německého obyvatelstva v českém středověkém státě, situaci po husitských válkách, novou vlnou kolonizace v 16. a 17. století a vývojem národnostních poměrů v českých zemích v 19. a na začátku 20. století.

Pro současného českého čtenáře, který sám již kolem sebe necítí ono neustálé „stýkání a potýkání“ českého a německého živlu, může být ovšem tento přístup právě pro zúžení významných epoch českých dějin na dějiny vztahů mezi Čechy a Němci problematický. Rovněž je možné mít výhrady vůči některým autorovým interpretacím, např. ve vztahu ke středověké kolonizaci, které převážně vycházejí ze starší české i německé historické produkce. Problematické se jeví např. i mechanické přenášení jevů souvisejících s národním hnutím 19. století do poměrů českého středověkého státu.

Obě publikace se rovněž nevyhnuly faktografickým chybám, např. Karel IV. se stal českým králem nikoliv v roce 1347, ale už v roce předcházejícím, Zikmund Lucemburský byl bratrancem markraběte Jošta Lucemburského, nikoliv jeho strýcem, Konrád Waldhauser nezemřel v roce 1369 na cestě z Říma, ale v Praze, Hus po vydání interdiktů opustil Prahu ne v roce 1413, ale už v roce 1412 atd.

Je také otázkou, zda autorem vyzdvihovaná idea přetvoření meziválečné První československé republiky na jakési multinacionální „středoevropské Švýcarsko“ byla v daných politických a mezinárodních poměrech vůbec uskutečnitelná.

Uvedené výhrady by ale neměly zastřít nesporná pozitiva obou studií. Nelze než ocenit autorovu upřímnou snahu vcítit se do myšlení a prožitku příslušníků národa, který nemá mimo české země své jiné „národní“ území a jehož existence v minulosti nebyla vždy samozřejmostí. Přes „historickou zátěž“, kterou si česko-německé vztahy s sebou stále nesou, vyjadřuje profesor Nather

upřímné přesvědčení v jejich pozitivní vývoj v budoucnosti. Pro převážně skeptický pohled Čechů na vlastní existenci jsou nesporně zajímavé i některé jeho pozitivně vyznívající postřehy vztahující se k současné české společnosti.

Kontakt:

PhDr. Pavel Kopeček

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: p.kopecek@upol.cz

Vnímání české a evropské identity ve středověku

Pavel Krákora

Shrnutí: Vnímání národní identity ve středověku se podstatně lišilo od vnímání současného. Počátky procesu hlubšího uvědomování si české národní identity lze klást do 13. století (vzestup moci českého státu, německá kolonizace pohraničních území). Toto „protonárodní“ vědomí však zůstalo omezeno především na úzkou skupinu tvořenou šlechtou a měšťanskou nobilitou: většina obyvatelstva (bez ohledu na jeho etnický původ) zatím neměla důvod ani necítila potřebu se národnostně vymezovat. Zřetelnější kontury získává až v průběhu husitských válek a za vlády krále Jiřího z Poděbrad, na jehož dvoře také vznikl projekt – vůbec první svého druhu v evropských dějinách – jehož cílem bylo vytvoření unie evropských států se společnými zastřešujícími orgány (rada panovníků, soudní dvůr).

Klíčová slova: národní identita, evropská identita, středověk, Velká Morava, české země, Svatá říše římská, křesťanství, Jiří z Poděbrad.

V souvislosti s postupujícím procesem evropské integrace se stále častěji operuje s pojmem identita (ať již v médiích, mezi politiky či odbornou veřejností), který obvykle bývá doplněn adjektivy „evropská“ a „národní“. Jak vlastně lze definovat identitu? V obecné rovině identitou chápeme proces sebeuvědomění člověka. Toto vymezení můžeme blíže specifikovat, jednak podle hlediska vycházejícího ze sociologie, na jehož základě je identita vnímána jako uvědomění si vlastní společenské (sociální) role a jednak z pohle-

du psychologie resp. psychologie osobnosti, kde se identitou rozumí „*vědomí trvalé totožnosti vlastní osobnosti*“, které obvykle bývá úzce spjata „*s hledáním seberealizace a autentičnosti jednání a bytí*“ (Hrachovcová, 2007, s. 7). Jinými slovy, podstatnými aspekty individuální identity jsou vlastní tělesnost, duševní a duchovní založení člověka spolu s jeho vztahy k ostatním lidem. Stejně jako ve vztahu k jedinci lze identitu uplatnit také ve vztahu k širší skupině individualit (osob), ať již jde o profesní, sociální, zájmové skupiny či organizace anebo vyšší (globální) jednotky, jakými jsou jednotlivé státy či jejich uskupení. Právě v tomto kontextu se zmiňujeme o identitě celého národa resp. o identitě evropské. Jednotlivec se přitom obvykle identifikuje s více skupinami, což je stav, který můžeme registrovat již v průběhu dějin, avšak typický je především pro současnost – hovoří se o tzv. multiplicitních identitách a je na jednotlivci, kterou z těchto identit on sám, ve vztahu ke svému okolí, považuje za přednostní. Kombinují se tak různé „kolektivní“ identity, ať již jde o identitu národní, která je často představována souborem identit regionálních, identitu evropskou či – v mezím případě – ojedinělou identitu globální. Žádnou z těchto identit nelze striktně vymezit, ohraničit, v historii byly, jsou a i v budoucnu budou náchylné k proměnám (srov. Seebauer, 2004).

Jak byla vnímána česká národní identita ve středověku, k jakým proměnám u ní docházelo a lze vůbec hovořit o tom, že v rámci českých zemí byla v této době zřetelněji vnímána identita evropská? Nad těmito otázkami se zamýšlejí a případně se na ně pokoušejí dát odpověď následující řádky.

K prvním státním útvarům na našem území patřila Velká Morava (Moravia Magna) dynastie Mojžírovců (833–906)¹, „*jejímž prostřednictvím se český živel ... poprvé stává skutečným účastníkem evropských dějin*“ (Křen, 1992, s. 29). Mocenské a kulturní centrum Velkomoravské říše se nacházelo v prostoru současné jihovýchodní Moravy (Mikulčice, Staré Město, Pohansko u Břeclavi). Velká Morava zahrnovala rovněž území osídlené českými kmeny, jejichž 14 vévodů resp. knížat přijalo v roce 845 v Řezně na dvoře Ludvíka Němce (843–876) křest. Tímto aktem se však inkriminovaná část Velkomoravské říše

---

¹ V prostoru Čech a Moravy existovala zhruba dvě století před vznikem Velké Moravy efemérní *Sávova říše*, jejíž trvání je vymezováno léty 622–658 (úzce spjata se svým zakladatelem, frankým kupcem Sámem), tuto však nelze považovat za klasický státní útvar, neboť na základě její vnitřní struktury se jednalo spíše o kmenový svaz, takže v tomto případě lze jen stěží hovořit o hlubší identifikaci tehdejších „elit“ s vládnoucím rodem či dynastií reprezentující daný mocenský resp. státní útvar.

de facto dostala pod přímý vliv nově konstituované Východofrancké říše², takže tehdejší vládce a zakladatel Velké Moravy kníže Mojmir I. (833–846) a jeho následovník Rostislav (846–872) museli čelit hrozbě ztráty svrchovanosti nad západní částí svého území. Následovalo období vleklých válek s Východofrancou říší, v nichž posléze šlo o samotnou existenci Velké Moravy. Reakcí na tento stav byla snaha knížete Rostislava vytvořit samostatnou církevní provincii, jejíž existence by potvrdila autonomní postavení jeho říše. Po neúspěšném vyjednávání v Římě u papeže Mikuláše I. se poselstvo knížete Rostislava vydalo s žádostí o vyslání učitelů křesťanské víry do byzantské Konstantinopole na dvůr císaře Michala III., a uspělo. V roce 863 přichází na Velkou Moravu misie vedená soluňskými bratry Konstantinem a Metodějem. Výsledkem jejich působení bylo vytvoření zcela nového církevně-literárního jazyka – staroslověnštiny, zavedení slovanské liturgie vycházející z byzantského způsobu bohoslužby (východní rítus) a vznik nezávislé arcidiecéze (Metodějův patriarchát), vše následně (roku 869) schváleno a sankcionováno papežem Hadriánem II. Staroslověnština a slovanská liturgie se tak staly atributy, na nichž se zakládala velkomoravská identita. Nešlo samozřejmě o identitu totožnou s identitou národní tak, jak je vnímána od 19. století, ale daleko spíše o vymezení se vůči mocnému sousedovi představujícímu pro Velkomoravskou říši téměř permanentní a akutní existenční ohrožení. V evropských souvislostech proti sobě na Velké Moravě stanuly – i když v nijak vyhraněné formě – východní a západní křesťanský rítus (zmiňovaný křest českých knížat), reprezentovaný byzantskou Konstantinopolí na straně jedné a římským papežstvím na straně druhé. Velká Morava nakonec nepodlehla Východofrancké říši, jejíž vliv postupně slábl, ale osudným se jí na počátku 10. století staly kočovné maďarské (avarské) kmeny. Se zánikem Velké Moravy také mizí východní křesťanský kult, který podléhá západní latinské církvi. Přesto se po pádu Velkomoravské říše část jejího duchovního a kulturního dědictví zachovala, především pak v prostředí konstituujícího se českého knížectví (Třeštík, 2001).

Na vnímání naší současné národní identity měl zánik Velké Moravy zásadní vliv, neboť *„naším centrem se nestala Morava a z nás Moravané... A může-li se tak uvažovat, sahaly důsledky ještě dál: rozpad Velké Moravy byl patrně – vedle počtu, vitality a schopnosti Maďarů – jednou z příčin, proč se neasimilovali, jak se*

² V roce 843 dochází po smrti císaře Ludvíka Pobožného k definitivnímu rozpadu Francké říše vytvořené v druhé polovině 8. stol. Karlem Velikým (800 korunován v Římě císařem). Na základě tzv. *Verdunské smlouvy* byla rozdělena mezi tři syny Ludvíka Pobožného: Západofrancká říše (Karel), Východofrancká říše (Ludvík) a Lotharingie (Lothar).

to stalo v bulharském případě, proč Velká Morava nenalezla pokračování v nové velké říši západoslovanské jako protiváze říše východofrancké a proč mezi západoslovanskými kmeny nevznikly takové“ pocity vzájemné „sounáležitosti jako u kmenů německých...“ (Křen, 1992, s. 30–31) Přesto se období existence Velké Moravy stalo pevnou součástí českých dějin a v mnoha ohledech je možné z něj odvodit identitu navazující české raně středověké státnosti. Vzhledem ke geografické poloze mojmírovské říše je úzce spjata s dějinami Slovenska a zcela bez vlivu nezůstala Velká Morava také na počáteční fázi dějin Polska a Maďarska.

Jak bylo naznačeno výše, těžiště dalšího historického vývoje se po zániku Velké Moravy postupně přeneslo do její bývalé západní části – do Čech. Vznikající české knížectví dynastie Přemyslovců bylo již od svých počátků – na rozdíl od mojmírovské Velké Moravy – úzce spjata a orientováno na západní Evropu, přesněji na Východofranckou říši, která se za vlády Saské dynastie (Luidolfovci) v průběhu 10. století postupně transformovala na Svatou říši římskou³. Zřetelná je také inklinace k západní církvi – římskému ritu – jejíž přítomnost výrazně začala ovlivňovat život a kulturu zdejších obyvatel: území Čech stabilně spadalo pod správu Mohučské arcidiecéze. Právě v tomto období první poloviny 10. století, „*se formoval základ naší identity, platný podnes – naše dějiny jsou od té chvíle české a my Čechy*“ (Křen, 1992, s. 31) Dokladem je svatováclavský kult, který měl původ v mučednické smrti knížete Václava v roce 929, jejíž příčinou byly mj. rozdílné názory na vztahy k sousední Říši: Václavova loajální politika podřízenosti se střetávala s ostře odmítavým postojem jeho bratra Boleslava. Kníže Václav byl pak záhy po založení pražského biskupství v roce 973 svatořečen. Svatováclavská tradice sehrála v průběhu českých dějin stěžejní roli, sv. Václav se stal českým patronem, identifikace s jeho osobou byla chápána jako vyjádření příslušnosti a loajality k české zemi, k panovníkovi a dynastii (ať již šlo o Přemyslovce, Lucemburky, Jagelonce či Habsburky). Osoba sv. Václava se také stala ve vztahu k ostatním evropským vládnoucím rodům – a především pak v rámci samotné Svaté říše

³ Prvním panovníkem Saské dynastie byl Jindřich I. Ptáčník (919–936), jehož mocenská základna se nacházela především v Sasku, jeho nástupce Ota I. Veliký (936–973) byl v roce 936 v Cáchách korunován římským králem, v roce 962 pak v Říme papežem římským císařem. V těchto souvislostech již lze hovořit o existenci Svaté říše římské, která v sobě zahrnovala území bývalé říše východofrancké a Lotharingie. Blíže o Saské dynastii a její roli při formování Svaté říše římské viz KELLER, H. *Otoni: Jindřich I. Ptáčník, Ota I., II., III., Jindřich II.* Praha : Vyšehrad, 2004.

římské – symbolem svébytnosti a jedinečnosti českých zemí, výrazem jejich vlastní identity. Skutečnost, že v bitvě u Chlumce roku 1126, kde proti sobě stanula vojska českého knížete Soběslava I. a římského krále Lothara III., se české vojsko zaštitilo kopím sv. Václava, tuto tezi jen podporuje. Aby se ochranná moc svatováclavského kopí posílila, bylo ve zmíněné bitvě připevněno na praporec sv. Vojtěcha, druhého pražského biskupa (983–997), který zahynul při misi ve východních Prusích a roku 999 – tj. necelých třicet let po Václavovi – byl kanonizován a vedle sv. Václava se tak stal druhým českým patronem⁴.

Je patrné, že vyjádření české středověké „národní“ identity lze do značné míry ztotožnit s existencí zemských patronů. Mimo zmiňovaného a dominantního sv. Václava a sv. Vojtěcha lze zmínit sv. Ludmilu (svatořečena v průběhu 11. století), manželku prvního historicky doložitelného českého knížete Bořivoje I. z konce 9. století (vychovatelka vnuků Václava a Boleslava, roku 921 zavražděna na popud své snachy Drahomíry) či sv. Prokopa, zakladatele benediktinského Sázavského kláštera (okolo roku 1032), kanonizovaného roku 1204 papežem Inocencem III. Význam českých – a nejen českých – světců se odráží především v legendách, které hrály ve své době důležitou roli „propagace“ a šíření křesťanské víry, a které jsou pramenem pro poznání života tehdejší společnosti a její sociální struktury⁵. V jedné z legend – Kristiánově – můžeme najít obhajobu staroslověnštiny jako liturgického jazyka⁶, což svědčí o jisté míře autorova povědomí o „etnické identitě“, i když samotný text legendy, pocházející patrně z konce 10. století, je psán v latině. Na druhé straně je nutné si znovu uvědomit, že ve středověku (ať již raném, vrcholném a pozdním) a ostatně ani v době novověku až do konce 18. století nelze v žádném případě hovořit národním povědomím či identitě tak, jak ji chápeme

⁴ Sv. *Vojtěch* (okolo 957–997), též Adalbert (břimovací jméno), pocházel z významného rodu Slavníkovců, jejichž vztah k vládnoucím Přemyslovcům zůstává doposud ne zcela osvětlen – jeho příslušníci roku 995 vyvražděni na hradišti Libice. Sv. Vojtěch se ve své z velké části pohanské diecézi snažil o šíření křesťanské víry. Nesetkal se však s pochopením, proto odchází do Říma, na žádost knížete Boleslava II. (972–999) se navrátil zpět (mj. s sebou přivedl skupinu mnichů, pro něž roku 993 založil benediktinský Brevnovský klášter, první v Čechách), avšak záhy poté svou diecézi znovu opustil, uchýlil se na dvůr polského knížete Boleslava Chrabrého, odkud podnikl misijní cestu do východních Prus, kde byl zavražděn.

⁵ K problematice českých středověkých legend viz KUTNAR, F., MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a československého dějepiscství*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

⁶ LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.) *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Praha : Vyšehrad, 1978.

a vnímáme z dnešního pohledu. Neexistovala v rámci českých zemí a stejně tomu bylo ve zbytku tehdejší Evropy.

Jediný a také nejvýznamnější sjednocující činitel Evropy od pádu Západořímské říše roku 476 představovalo křesťanství. Nejvyšší hlavu církve – papeže, který s menšími přestávkami sídlil v Římě, respektovaly a uznávaly všechny evropské vládnoucí dynastie, a to i přesto, že papeži nárokováná univerzální moc dostávala již v průběhu středověku značné trhliny, což však plynulo z neochoty evropských panovníků – především pak římskoněmeckých králů a císařů a králů francouzských – podřídit svou světskou moc (do značné míry neomezenou) moci církevní⁷. Také v případě českých zemí se křesťanská idea postupně stala významným elementem, který je pevně a natrvalo připoutal k Evropě: byla to právě ona západní latinská (katolická) církev, vůči níž se vymezili velkomoravští vládcové 9. století tím, že ve své zemi umožnili prostřednictvím byzantské misie etablování východního ritu, a která – jak již bylo zmíněno – zde přesto od počátku století desátého nakonec získala dominantní vliv. V případě českých zemí však existoval další významný aspekt, který je úzce svazoval s Evropou a jejími osudy. Byla to již zmíněná inklinace k římské (resp. římskoněmecké) říši, jež se s postupujícím vývojem stávala stále zřetelnější. České země se stávají její pevnou součástí, jejich panovník si v rámci tohoto útvaru postupně získal značný respekt a Čechy se prostřednictvím Svaté říše římské stávají významným aktérem evropských dějin, ať již šlo o boje císaře Jindřicha IV. (1050–1106) s papežem či spory císaře Fridricha I. Barbarossy se severoitalskými městy⁸. Období 11. a 12. století tak lze ve vztahu k českým dějinám vnímat jako určitý mezník „v *europizaci střední*

⁷ Spory mezi světskou a církevní mocí – tzv. boj o investituru (právo jmenovat do úřadu světské a především i duchovní osoby – biskupy) – vyvrcholily v průběhu 11. století, a to mezi papežem Řehořem VII. (1073–1085) a římským císařem Jindřichem IV. (1050–1106), který byl papežem uvalen do klatby (interdikt) a v roce 1077 byl nucen vykonat známou kající pouť k severoitalskému hradu Canossa. Smír mezi oběma aktéry však byl jen dočasný, až v roce 1122 došlo k uzavření kompromisního *Konkordátu wormského*: papež při jmenování biskupů předával prsten a berlu jakožto symbol moci církevní a císař žezlo jakožto symbol moci světské. K dalším vážným sporům mezi mocí papežskou a světskou pak došlo ve Francii na počátku 14. století v době vlády krále Filipa IV. Sličného (1285–1314), které vyvrcholily přesídlením papeže z Říma do Avignonu (Kliment V.), což zároveň znamenalo postupný úpadek papežství, který vyvrcholil jak schizmatem tří papežů (Řím, Avignon a Pisa) na přelomu 14. a 15. století, tak „morální“ krizí papežství v průběhu 15. a 16. století (nepotismus).

⁸ V průběhu válek obou zmíněných římských císařů získali čeští panovníci – Vratislav II. (1061–1092) a Vladislav II. (1140–1172) – za svou podporu doživotní právo používat královského titulu.

Evropy“. Český stát se v této době začlenil na více než osm století do „většího univerzalistického celku nebo celku, který si takové nároky činil – po římské říši měla aspirace tohoto druhu i monarchie habsburská“, která mizí z mapy Evropy až roku 1918 (Křen, 1992, s. 35, srov. Žemlička, 1997).

Od 13. století dochází v rámci českých zemí k důležitým změnám, a to jak na poli politickém, tak na poli hospodářském. V roce 1212 obdržel český panovník Přemysl Otakar I. (1197–1230) od římského krále Fridricha II. (1208–1250) z rodu Štaufů, kterého podpořil v jeho kandidatuře na římský trůn, listinu nazývanou Zlatá bula sicilská (název dle pečeti sicilského krále). Tato listina garantovala českým panovníkům právo užívat dědičný královský titul, zaručovala suverenitu českého státu a potvrzovala, že není a nebude považován za říšské léno⁹. Zlatá bula tak měla zásadní vliv na postavení českého státu v rámci Svaté říše římské, posílila jeho politickou roli a důležitost, což mělo svůj odraz i ve vnímání „češství“, které právě v této epoše začíná výrazněji vstupovat na scénu, byť prozatím zůstalo omezeno na úzkou skupinu elit soustředěných především kolem královského dvora. Od počátku 13. století je znatelný prudký hospodářský rozmach českých zemí, který byl úzce spjat jak se zakládáním měst a rozvojem řemeslné (cechovní) výroby v době vlády králů Václava I. (1230–1257) a především Přemysla Otakara II. (1253–1278), tak s pronikáním cizojazyčného obyvatelstva ze sousedních německých zemí do okrajových hornatých částí Čech a Moravy a do nově vznikajících měst – tento proces je v českých dějinách znám jako německá (vnější) kolonizace. Tato kolonizace navazovala na vnitřní kolonizaci probíhající v předchozím 12. století, která vytvořila souvislé osídlení celého vnitrozemí, již však – na rozdíl od kolonizace vnější – provádělo domorodé obyvatelstvo. V důsledku vnější kolonizace českých zemí tak zde na sebe narazila dvě rozdílná etnika, která doposud žila odděleně. Jejich vzájemný kontakt však nevyvolal napětí, což bylo způsobeno zejména absencí národního vědomí – identity u převážné většiny obyvatel (poddaných).

Jak již bylo zmíněno výše, vnímání národní identity ve středověku (a také v novověku) bylo zcela odlišné od vnímání současného. Otázky národnosti či národní příslušnosti hrály v této době marginální roli, pokud byly na úrovni neprivilegovaných venkovských a městských lidí vůbec vnímány. Mnohem větší důraz nežli na národnost a v neposlední řadě i na jazyk byl kladen na

---

⁹ WIHODA, M. *Zlatá bula sicilská: podivuhodný příběh ve vrstvách paměti*. Praha : Argo, 2005; VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha : Victoria Publishing, 1994.

vztah poddanosti ke konkrétnímu panovníkovi. Od toho se zároveň odvíjela příslušnost k dané zemi – v našem případě českému království. V Palackého dějinách a obecně v českém dějepisectví 19. a 20. století, které z jeho pojetí částečně vycházelo, se však setkáváme s tezí, že českém národě od počátku jeho existence bylo přítomno národní vědomí, na jehož základě se vymezoval vůči ostatním národům, především pak Němcům. Palacký navíc připisoval českému národu humanitní a demokratické tradice, které jej stavěly do protikladu k výbojným Němcům¹⁰. Podobný náhled na české dějiny středověku a novověku se ve světle dobových pramenů a jejich interpretace záhy ukázal jako zavádějící. Je však nutné si zároveň uvědomit, že plynul z doby svého vzniku – tj. 19. století, kdy na scénu vstupuje moderní nacionalismus a objevuje se potřeba zdůvodnit a obhájit (hlavně ve vztahu k Habsburské monarchii) oprávněnost existence českého národa tím, že se akcentovaly jeho dějiny a starodávnost.

Vraťme se ale zpět do doby 13. století. Vnější kolonizace znamenala pro české země výrazný historický předěl – od této doby zde vedle sebe koexistovaly a společné osudy sdílely dva národy s rozdílným jazykem a kulturou. Z jiného, geograficky širšího, pohledu můžeme konstatovat, že v dané epoše se „*střední Evropa s konečnou platností oddělila od Evropy východní a jihovýchodní. Ta se stala objektem ‚kolonizace‘ z východu (mongolské a turecké výboje) a byla ve svém vývoji nadlouho zabrzděna, kdežto střed kontinentu byl plodně kolonizován ze západu, okcidentalizoval se tedy, zatímco východní Evropa se orientalizovala.*“ (Křen, 1992, s. 35, Klápště, 2005). Český stát si v rámci středoevropského prostoru začal budovat velmocenské postavení. Tento trend se poprvé nejzřetelněji projevil v době vlády zmiňovaného Přemysla Otakara II. Konstituovala se hustá síť měst fungujících na základě městského práva, kolonizace umožnila také vznik hornictví (stříbro), v rámci tehdejší společnosti dochází k posunům v sociálním rozvrstvení – nastupuje stavovská společnost. Navíc trvalé soužití s německým etnikem v jistém smyslu uspíšilo vznik „*českého národního povědomí*“ (Křen, 1992, s. 36), které bylo navíc posilováno vznikajícími sociálními rozdíly: především německý patriciát kontra české střední a nižší vrstvy ve městech a čeští rolníci, přestože toto rozvrstvení stále bylo do značné míry relativní. Na počátku 14. století se prvotní vnímání české identity odráží ve

¹⁰ PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. Praha : Erika, 1998. F. Palacký stavěl své pojetí dějin na tzv. dialektickém principu (formulovaném německým filozofem přelomu G. W. F. Hegelem) – tj. na zápasu dvou protichůdných elementů představovaných Čechy a Němci.

veršované Kronice tak řečeného Dalimila (vznikla na přelomu prvního a druhého desetiletí 14. století). Autor se nejspíše pohyboval v prostředí, které mělo blízko ke královskému dvoru a ve svém díle podrobuje kritice vše cizí a dle jeho soudu také škodlivé, co nemělo původ v českých zemích. Je zřetelná jeho averze vůči cizincům, kteří tyto cizorodé prvky (móda, rytířské turnaje, dvorské slavnosti apod.) do země přinášeli, přičemž tento nastoupený trend se dále prohluboval. V kronice můžeme rovněž zaznamenat poměrně silný odpor vůči německému etniku, což bylo způsobeno stále silnějším přílivem Němců do patrimoniální a církevní správy, které spolu s bohatnutím německého patričiátu způsobovalo pokles vlivu a chudnutí původní české šlechty, především té nižší, z jejichž řad autor pocházel. Citový vztah ke všemu českému, kterým je kronika prodchnuta, lze považovat za zřetelné vyjádření vědomí české identity autora, zároveň by však bylo chybou – jak je naznačeno výše – vnímat tento postoj jako vyjádření nacionalismu¹¹.

Po vymření dynastie Přemyslovců, která byla v mnoha ohledech symbolem české státnosti, a po krátkém intermezzu Jindřicha Korutanského a Rudolfa I. Habsburského, získala český trůn dynastie Lucemburků, s níž je spjat další a výraznější vstup českých zemí na evropskou scénu. Stalo se tak především prostřednictvím českého krále a římského císaře Karla IV. (1346–1378), který vešel do českých i evropských dějin jako panovník ctící vzdělanost, nadto s vynikajícími diplomatickými schopnostmi. Karel IV. měl úzké vazby jak na Řím – osobně se znal a byl přítelem papeže Klimenta VI. – tak na francouzský královský dvůr (Seibt, 1999)¹². Jeho vláda měla skutečně evropský rozměr, podstatně rozšířil území českého státu, pro nějž se ujal název země Koruny české – *Corona regni Bohemiae* – a dal podnět k založení pražské univerzity (1348), nejstarší ve střední Evropě. Stejně jako všechny středověké univerzity měla i univerzita pražská kosmopolitní charakter. Stala se místem koexistence tzv. univerzitních národů a použijeme-li současnou terminologii, lze konstatovat, že se zde setkávaly různé „národní“ identity, což výrazně

¹¹ DAŇHELKA, J., HAVRÁNEK, B., KRISTEN, Z. (ed.). *Nejstarší rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*. Praha : ČSAV, 1958. 343 s. Negativní vymezení vůči cizincům vycházelo z dobových událostí: násilná smrt posledního Přemyslovce Václava III. (1305–1306) a následná nestabilitou provázená vláda původem cizích panovníků Jindřicha Korutanského (1306, 1307–1310) a Rudolfa I. Habsburského (1306–1307), která byla dovršena nástupem Jana Lucemburského (1310–1346).

¹² Dále o vládě a osobnosti Karla IV. viz např. Kalista, Zdeněk. *Karel IV., jeho duchovní tvář*. Praha : Vyšehrad, 2007.

ovlivnilo sociokulturní milieu minimálně v Caput Regni Bohemie: v Praze. Struktury obyvatelstva českých zemí obecně (Čech a Moravy) se pak výrazně dotklo jejich zmiňované územní rozšíření – připojením Slezska, obou Lužic, Braniborska a mnoha říšských lén ztratily ryze český charakter. O skutečnosti, že Karel IV. byl vnímán jako schopný panovník evropského formátu, svědčí výzvy soudobého italského básníka Francesca Petrarce, aby přesídlil do Říma a zajistil jeho nový rozmach¹³.

Karlův syn Václav IV. (1378–1419) nebyl v mnoha ohledech schopen překročit otcův stín. Problémy související s postupující krizí společnosti (nutno podotknout, že nebyla omezena jen české země a měla „celoevropskou“ dimenzi), které byl Karel IV. schopen silou své osobnosti a diplomatickým umem vyřešit či alespoň eliminovat, se v průběhu vlády Václava IV. dále stupňovaly. Místem, kde se nejzřetelněji projevila snaha o nápravu či reformu společnosti a především církve, se stala kosmopolitní pražská univerzita, přičemž většina hlavních aktérů tohoto reformního hnutí – počínaje Janem Husem, přes Jana Miliče z Kroměříže či Matěje z Janova ad. – se rekrutovala z českého jazykového prostředí. V roce 1409 došlo na základě Dekretu kutnohorského k odchodu „nečeských“ univerzitních národů z pražského vysokého učení¹⁴. Uvedený akt je často vnímán z nacionálního hlediska, neboť dekretem byl zvýhodněn český univerzitní národ: tento však v sobě zahrnoval všechny poddané českého krále (tj. včetně německého etnika) a také profesory a studenty z Uher a Sedmíhradska. Přesto nebude nijak zavádějící, pokud v uvedených událostech identifikujeme zárodky postupného uvědomování si vlastní, tj. české identity – tento proces, jak je zmíněno výše, byl částečně iniciován již v druhé polovině 13. století v souvislosti s vnější (německou) kolonizací.

Napětí v české společnosti eskalovalo po upálení mistra pražské univerzity Jana Husa, symbolu a hlavního představitele reformního proudu, k němuž došlo 6. července 1415 v Kostnici. S jeho myšlenkami, které prezentoval ve svých kázáních – namířených primárně proti poměrům v církvi – se ztotožni-

¹³ K vstupu do Říma vyzýval Karla IV. také Cola di Rienzo (asi 1313–1354) – římský tribun toužící po obnově zaslé slávy antického Říma.

¹⁴ Dekret kutnohorský vydaný 18. 1. 1409 králem Václavem IV. měnil poměr hlasů na pražské univerzitě, a to ve prospěch Čechů: tři hlasy české ku jednomu cizozemskému – do té doby platil opak. Ve své době byl považován za „destructio studii pragensis“ a od jeho vydání lze datovat postupný úpadek vysokého učení. Více k době vlády Václava IV. a tehdejší společnosti viz SPĚVÁČEK, J. *Václav IV. 1378–1419: K předpokladům husitské revoluce*. Praha : Svoboda, 1986.

la převážná část laické společnosti. Do pohybu se dala první velká evropská revoluce, která měla na jedné straně všechny příznaky „*kulturní destrukce a ikonoklasmu*“, na druhé straně však „*směřovala vpřed ... a neodváděla Čechy od Evropy*“ (Křen, 1992, s. 40). Šlo o hnutí úzce spjaté s českými zeměmi (zejména Čechy samotné), a takto je vnímáno nejen v dějinách českých, ale i v dějinách evropských. Od poloviny 19. století byla česká reformace a především pak samotná husitská revoluce často glorifikována a vydávána za vzor a do jisté míry také symbol (vedle kultu sv. Václava) české národní identity a hrdosti. Plyne to především ze skutečnosti, že tato „*reformace, která tu [v Čechách] poprvé v Evropě vznikla a zvítězila, zůstala ... nadlouho jen ostrovem; skutečnou kolébkou reformace celoevropské se stalo Německo až o století později*“ (Křen, 1992, s. 40)¹⁵. Basilejská kompaktáta (1436) jsou pak symbolem kompromisu mezi katolickou církví a českými reformátory (utrakvisty), který byl de facto respektován až do roku 1627¹⁶. „*Okolnost, že katolicismus byl vytlačen do okrajových oblastí, obývaných převážně Němci, učinila z tolerance náboženské i toleranci národnostní.*“ (Křen, 1992, s. 42). Tento stav vzájemného respektu se de facto nijak výrazně nezměnil až do 19. století, kdy si obě „zemská etnika“ začala uvědomovat svou vlastní národní identitu, která postupně přerostla v nacionalismus (z tohoto hlediska pak také byla nahlížena i historie vzájemného soužití od 13. století).

Revoluční události z let 1420–1434 ovlivnily všechny sféry života tehdejší společnosti v českých zemích: náboženské, politické i hospodářské. V politické rovině se české země transformovaly ve volební monarchii, v níž si nemalý vliv vydobily stavy (prostřednictvím sněmů) – reprezentované šlechtou (nižší, vyšší) a městy. V rámci tohoto politického uspořádání si každá ze zemí Koruny české zachovávala vlastní identitu (viz níže) – stavovské sněmy zcela autonomně rozhodovaly v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, Horní a Dolní Lužici. Tzv. generální sněm (společný pro všechny země Koruny české) se scházel jen zřídka, přičemž jeho kompetence a pravomoci (schvalování zákonů, subsidií, rozpočtu ad.) byly do značné míry redukovány. Hlavním pojítkem všech korunních zemí se tak stala především osoba panovníka. Po smrti císaře a krále Zikmunda Lucemburského (1437), bratra Václava IV.,

¹⁵ K problematice české reformace resp. husitské revoluce existuje bohatá literatura. Orientačně lze uvést komplexní přehled od: ŠMAHEL, F. *Husitská revoluce. 1., 2., 3. a 4. díl.* Praha : Karolinum, 1995–1996.

¹⁶ Jedním z nejdůležitějších ustanovení zakotvených v Basilejských kompaktátech bylo právo přijímání pod obojí (sub utraque specie) – tj. přijímání z kalicha.

byl českým králem zvolen Albrecht Habsburský (1437–1439). Jeho náhlá smrt způsobila, že trůn na 14 let osířel, aby se roku 1453 vlády nakrátko ujal jeho syn Ladislav Pohrobek (1453–1457). Počátkem roku 1458 byl stavý zemí Koruny české králem zvolen Jiří z Poděbrad (1458–1478) – první a zároveň poslední český panovník, který nepocházel z panovnického rodu, ale z prostředí domácí (zemské) šlechty.

Král Jiří z Poděbrad inicioval diplomatický projekt, který neměl v dosavadních dějinách evropských, natož pak českých, obdobu. Byl jakýmsi předobrazem evropanského myšlení, pokusem vytvořit společenství, jehož pojítkem by byla idea společné evropské identity a sounáležitosti stojící na křesťanských základech. Podstatou projektu, který měl dvě části, bylo vytvoření evropské unie rovnoprávných států, která by eliminovala vzájemné ozbrojené konflikty. Zastřešujícími orgány měly být tzv. rada panovníků (*consilium*) doplněná valným shromážděním stavů (*cogregatio*) a mezinárodním soudním dvorem (*consistorium* – *parlamentum*). Prostřednictvím tzv. mírových poselstev byly s projektem seznámeny všechny evropské královské dvory (především francouzský), na jeho prosazení však neexistovala dostatečná vůle. Navíc je zřejmé, že „za touto mezinárodní iniciativou jistě stál zájem o vymanění českého království z mezinárodní izolace, v níž bylo po husitských válkách“ s tím, že diplomaté Jiřího z Poděbrad obratně využili „akutní hrozby turecké expanze z Balkánu“ (Mezihorák, 2003, s. 14)¹⁷. Zmiňovaný projekt, který byl nazván *Smlouva o nastolení míru v celém křesťanstvu*, tak dalece předběhl svou dobu a plného docenění – a ve své podstatě i realizace – se dočkal až o půl tisíciletí později, v průběhu druhé poloviny 20. století (Mezihorák, 2003).

Po smrti krále Jiřího z Poděbrad stavové zvolili českým králem Vladislava Jagelonského (1471–1516). Tato skutečnost měla pro české korunní země zásadní konsekvence. V osobě tohoto panovníka se na český trůn dostala polskolitevská dynastie Jagelonců, díky níž se české země staly součástí většího celku resp. soustátí: Vladislav Jagelonský získal roku 1490 (po smrti Matyáše Korvína) také uherskou královskou korunu (na základě volby stavů). Byly tak položeny základy budoucí Podunajské monarchie, která určovala osudy českých zemí po dobu následujících čtyř staletí. Dalším aspektem, který se váže k vládě Jagelonců, bylo výrazné oslabení královské moci na úkor stavů – král Vladislav

¹⁷ Nejvýznamnější roli při vzniku projektu sehrál a jeho duchovním tvůrcem byl humanista Antonio Marini z Grenoblu. V návrhu mírové smlouvy se příliš nepočítalo s papežem – a zároveň také odpůrcem krále Jiřího z Poděbrad – Piem II., což posílilo jeho odmítavý postoj vůči celému projektu.

stejně jako jeho syn Ludvík (1516–1526) pobývali převážně v Uhrách, takže česká část nového soustátí se částečně vytrácela z jejich mocenského zorného pole. Každá z korunních zemí se tak víceméně vyvíjela autonomně: prim zde hrály zemské stavovské sněmy, což se postupně odrazilo v intenzivnějším vnímání (vyjádření) zemské identity (jedinečnosti), především české a moravské, která však byla vlastní především zemským šlechtickým obcím (nižší a vyšší šlechta)¹⁸. Tomu napovídá také skutečnost, že složení zemských sněmů se v jednotlivých zemích lišilo – v Čechách byl např. ze sněmování vyloučen stav duchovní, na Moravě nikoli.

Uspořádání, v němž si jednotlivé korunní země zachovaly určitou míru autonomie, zůstalo zachováno i po roce 1526, kdy byl na uvolněný český královský trůn zvolen Ferdinand I. z rodu Habsburků. Stal se dědicem jage-lonského panství, k němuž připojil své dědičné rakouské země¹⁹. Habsburská monarchie, která takto vznikla, v sobě integrovala několik odlišných a doposud zcela autonomně se vyvíjejících státních entit. České korunní země si – i přes značnou míru vnitřní „zemské“ roztříštěnosti – jako kompaktní státní celek udržely v rámci tohoto celku konsistentní a v mnoha ohledech i dominantní postavení, které jim zajišťovalo, že jejich vlastní identita, vzešlá z historického vývoje sahajícího na počátek 9. století, zůstane zachována i do budoucna.

Z dosavadního výkladu je zřejmé, že národní (česká) identita tak, jak ji vnímáme z dnešního pohledu, byla středověku cizí. Plyne to především ze skutečnosti, že v tomto historickém období neexistovala dostatečně silná společenská a v jistém smyslu i ideově-politická potřeba stanovit kritéria, na jejichž základě by bylo možno vymezit homogenní a kompaktní národní celek – k tomuto jevu (příčiny pro tentokrát ponechme stranou) dochází až v průběhu 19. století. Určité národní vědomí existovalo pouze mezi privilegovanými vrstvami společnosti – šlechtou (viz Dalimila kronika) a některými

---

¹⁸ Pozice stavů – vyšší a nižší šlechty (pánů a rytířů) – byla posílena vydáním Vladislavského zřízení zemského (v dnešní terminologii mělo váhu ústavy) v roce 1500. Týkalo se především Čech (schváleno českým zemským sněmem) a mimo okleštění královských pravomocí výrazně postihlo města (městský stav) – upřelo jim právo samostatného hlasu.

¹⁹ V roce 1515 uzavřeli ve Vídni římskoněmecký císař Maxmilián z rodu Habsburků a český, uherský král Vladislav Jagelonský dynastickou smlouvu o vzájemném nástupnictví a sňatku dětí obou panovnických rodů. Ferdinand Habsburský (vnuk Maxmiliána) si v roce 1521 vzal Annu Jagelonskou, dceru krále Vladislava (Ludvík Jagelonský se oženil s Marií Habsburskou). Všechny tyto skutečnosti pak sehrály významnou roli při volbě Ferdinanda Habsburského na český královský trůn poté, kdy král Ludvík tragicky zahynul v bitvě u Moháče (1526).

obyvateli měst (koexistence českého, německého a židovské etnika). Podobně tomu je s identitou evropskou, i když pro středověkou Evropu představovala významný sjednocující a stmelující prvek idea křesťanství (suplovala tak do jisté míry současnou ideu evropanství), přičemž církev užívala jako liturgický jazyk výhradně latinu (pozůstatek antického Říma), která tak nadlouho získala roli univerzálního (diplomatického) evropského jazyka. První náznak evropanského myšlení v českých zemích lze připsat výše zmiňovanému projektu krále Jiřího z Poděbrad – tj. druhá polovina 15. století. V evropském kontextu pak historikové kladou počátky evropského myšlení na konec 13. století (projekt křesťanské federace rádce francouzského krále Filipa IV. Sličného Pierra du Bois), „v pravém slova smyslu lze o evropanství hovořit až od poloviny druhého tisíciletí“ (Mezihorák, 2003, s. 7), zejména pak od 50. let století dvacátého, v případě České resp. Československé republiky se myšlenka společné Evropy – založené už nikoli na ideji křesťanství, ale daleko spíše na respektování lidských práv a svobod – akcentuje až po roce 1989 (Medveďová, 2003; Nováková, 2007; Staněk, 2007).

Literatura

- GOŇCOVÁ, M. (ed.). Evropanství a národní identita. *Sborník z konference uspořádané dne 11. listopadu 1999 Centrem pro evropská studia při katedře filozofie a občanské výchovy Pedagogické fakulty MU v Brně*. Brno : Masarykova univerzita, 2000.
- HRACHOVCOVÁ, M. Národní identita, evropanství a výchova k vlastenectví. In *Centrum inovativního vzdělávání - Internacionalizace, 1. díl*. Olomouc : A & M Publishing, 2007, s. 6–29.
- KLÁPŠTĚ, J. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha : Nakladatelství lidové noviny, 2005.
- KŘEN, J. *Historické proměny češství*. Praha : Vydavatelství Karolinum, Univerzita Karlova, 1992.
- MEDVEĎOVÁ, G. *Die Tschechische Republik auf dem Weg in die EU*. Weikersheim, Studienzentrum Weikersheim, Deutschland morgen, 2003, 11 s.
- MEZIHORÁK, F. *Evropanství a integrace*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2003.
- NOVÁKOVÁ, Z. Přírozenoprávní pojetí lidských práv. In KUČERA, D. (ed.) *Lidská práva a fenomén migrace, výzvy současnému vzdělávání*. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2007, s. 25–28.
- SEIBT, F. *Karel IV., český král a římský císař (1316–1378)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999.

- SEEBAUER, R., HELUS, Z., KOLIADIS, E. (eds.). *Od identit v Evropě k evropským identitám – Von Identitäten in Europa zu europäischen Identitäten*. Brno : Paido, 2004.
- STANĚK, A. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2007.
- TŘEŠTÍK, D. *Vznik Velké Moravy: Moravané, Čechové a Střední Evropa v letech 791–871*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
- ŽEMLIČKA, J. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

Kontakt:

Mgr. Pavel Krákora
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: pavel.krakora@upol.cz

Identita německé menšiny v českém kulturním prostředí mezi léty 1918–1938. Obraz života v literatuře

Gabriela Medvedová

Anotace: V příspěvku jsou popsány česko-německé vztahy v období první Československé republiky let 1918–1938. V textu jsou uvedeny události, které ovlivňovaly soužití těchto dvou národů a dotýkaly se všech oblastí života tehdejší společnosti, mimo jiné i školství.

Klíčová slova: školství, česko-německé vztahy, národnostní menšiny, ústava, Československá republika.

Společné soužití Čechů a Němců má dlouhou historii. Toto soužití nebylo bohužel vždy bez problémů. Byly doby, ve kterých panovaly mezi těmito národy nenávisť, neporozumění a netolerance.

Ve svém referátu bych chtěla mluvit o situaci po založení Československé republiky, neboť právě v tomto časovém úseku můžeme vysledovat počátky konce přátelského soužití obou zmíněných národů. Teprve až po roce 1989 byla otevřena nová kapitola ve vztazích mezi Čechy a Němci.

Abychom lépe porozuměli těmto procesům a atmosféře ve společnosti po založení Československé republiky, chtěla bych nastínit několik nejdůležitějších historicko-politických událostí. Nejde tedy o jejich detailní vyličení, jelikož to není to ani cílem mého referátu.

Historie česko-německých vztahů začala již v 2. polovině 13. stol. V Čechách a na Moravě je jejich vztah zřetelnější v období probouzení se národního

uvědomění v obou národech, jejichž společný osud byl spojen s Rakousko-Uherskou monarchií (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 2). Na národy střední a východní Evropy měly v tomto procesu také vliv směry jako např. racionalismus, osvícenství a bezpochyby příklady dvou zemí – Francie a Spojených států amerických, dále pak historické události jako např. první národní shromáždění v kostele sv. Pavla (frankfurtský sněm), sociální proměny (jako např. osvobození sedláků z nevolnictví, odliv chudších vrstev do nově se rozvíjejících průmyslových měst, která jim nabízela nové pracovní příležitosti, díky čemuž v nich vzrostl podíl českého obyvatelstva), zřízení spolků a stran jedním národem, které vyvolalo okamžité zakládání jejich obdoby národem druhým. Např. na vznik německého tělocvičného spolku v Německu zareagovala česká strana v roce 1862 založením panslavisticky orientovaného tělocvičného spolku Sokol (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 3).

Neshody se začaly vyostřovat na všech úrovních a ve všech oblastech života. Např. v otázce popisu místních názvů, vyučovacího jazyka na školách, zajištění pracovních míst apod. V této atmosféře vznikaly i první politické strany, které chtěly do sociálních problémů mísit národnostní otázky. V roce 1897 založili Češi stranu národně sociální, v roce 1904 následovalo založení Německé dělnické strany, která se od roku 1918 nazývala Německá nacionálně-socialistická strana (DNSAP – Deutsche Nationalsozialistische Arbeitspartei) (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 4; Zima, Krákora, 2007).

Pro Rakousko-Uherskou monarchii byla první světová válka zatěžkávací zkouškou nejen ve vztazích mezi Čechy a Němci.

Císař Karel I. se v závěru války chopil iniciativy ve snaze zabránit rozpadu monarchie. Smířlivým gestem vůči Čechům mělo být propuštění jejich politických vůdců K. Kramáře a A. Rašína. Němcům bylo slíbeno založení vlastních provincií (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 4).

Dne 16. 10. 1918 vyjádřil císař v manifestu „*Mým věrným rakouským národům*“ svou připravenost přijmout principy národního sebeurčení národů a monarchie měla být transformována v národnostní spolkový stát. Dne 21. 10. 1918 byl ustaven německo-rakouský mnohonárodnostní stát, ke kterému náležely provincie Deutsch-Böhmen a Sudetenland; jižní Čechy a jižní Morava byly přičleněny Dolnímu Rakousku (hranice byly definovány 14. 11. 1918). Celá Německo-Rakouská republika se 12. 11. 1918 prohlásila za součást Německé republiky. Jelikož císařský manifest požadoval i „integritu zemí maďarské koruny“, nebylo národnostně-politické řešení proveditelné. Ani Češi tento

manifest neakceptovali. Jejich další existence v rámci staré monarchie tedy nepřicházela v úvahu (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 4).

Většina českého obyvatelstva vykonávala v letech 1914–1918 ve větší či menší míře své povinnosti vůči oficiální moci a čeští politikové se snažili prosadit v Londýně, Paříži a Washingtonu své národnostní a státotvorné požadavky. T. G. Masaryk a jeho spolupracovník Edvard Beneš emigrovali počátkem války a snažili se získat spojence na svou stranu, tím že se zavázali uspořádat nový plánovaný stát na demokratických principech a nabídli vojenskou podporu v boji proti nepříteli. Roku 1915 přistoupili do založeného zahraničního komitétu také Slováci (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 4).

K popularitě Čechů přispěly také české legie a jejich úspěchy v bojích během první světové války. Dne 29. 6. 1918 byl československý národ uznán Francií za spojence a 2. 9. 1918 tak učinila ještě Velká Británie a Spojené státy. Tito zároveň uznali Československou národní radu za prozatímní vládu československou (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 4).

Ve vlasti byl mezitím vytvořen K. Kramářem Národní výbor, který se solidárně přihlásil k politické reprezentaci v exilu. 28. 10. 1918 byla současně v Praze a Washingtonu vyhlášena Československá republika. Nový stát měl sice uznanou vládu, ale ještě nebyly definovány jeho hranice (např. německé oblasti Čech, Moravy a Slezska se staly provinciemi státu Německé Rakousko). Od spojenců proklamovaného prohlášení práva na sebeurčení národů očekávala německá strana, že budou respektovány závěry mírové konference v Paříži. Do jejího začátku ale Češi prosadili, že slovenské oblasti obývané Maďary a sudetoněmecké provincie budou předběžně vojensky obsazeny (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 4).

Český politik Alois Rašín k tomuto prohlásil: „*Právo na sebeurčení je pěkná fráze - nyní ale když vyhrála dohoda, rozhoduje síla.*“ (4. 11. 1918) Tomáš G. Masaryk řekl: „*Části českých zemí obývané Němci jsou a zůstanou naše... Tento stát jsme si vybojovali, a státoprávní postavení našich Němců, kteří sem kdysi přišli jako přistěhovalci a kolonisté, je jednou provždy zajištěno. Máme právo na bohatství celé naší země.*“ (23. 11. 1918) (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 4) V německém obyvatelstvu rostly obavy, že by předběžná rozhodnutí mírové konference v Paříži nemusela být schválena. Zástupci republiky Deutsch-Österreich a k nim připojená delegace sudetských Němců (Deutschböhmen, Sudetenland a Němci obývané enklávy Moravy) předložili tedy detailní memoranda, jejichž jádro tvořilo jak právo na sebeurčení, tak i poukaz na slabiny Čechy vytvořeného státu; alternativu viděli alespoň v připojení jižních Čech

a jižní Moravy k Rakousku, pro ostatní oblasti navrhovali v rámci Československa status autonomních kantonů. Avšak tyto návrhy nebyly akceptovány.

Návrhy vznesené rakouským a německým Výmarským národním shromážděním nedosáhly svého úspěchu. 3. a 4. března 1919 byly protesty sudetských Němců proti odmítání práva na sebeurčení násilně potlačeny českým vojskem (54 Němců bylo zabito) (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 5).

Ve smlouvě ze St. Germain (10. 9. 1919) bylo nařízeno i přičlenění sude-toněmeckých oblastí k Československu. Současně nabyl účinnosti zákon o ochra-ně národnostních menšin. Mírová konference v Trianonu (4. 6. 1920) stanovila hranice mezi Slovenskem a Maďarskem (3 miliony obyvatel, z toho 640 000 Maďarů). Pro Podkarpatskou Rus byla ustanovena autonomní nařízení, která se však později nerealizovala (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 5).

Dále bych chtěla v několika bodech zmínit nejdůležitější prvky politického systému Československa a upozornit na jeho slabiny, neboť právě ty měly velký vliv na vtahy nejen mezi Čechy a Němci.

Ústavní systém Československa (1920) měl být obdobou švýcarského mode-lu (nedošlo k zavedení samosprávného kantonálního systému a stát byl spíše uspořádán centralisticky). Ústava přejala základní principy západních demo-kratických zemí (Vodička, Cabada, 2003, s. 22–24). V memorandu z výsledků konference, která se týkala nového uspořádání střední Evropy, byly uznány základní principy národnostní proporcionality, autonomie školy, dvojjazyčnost a smíšené soudy (20. 5. 1919). Preambule ústavy začínala slovy: „*My národ Československý...*“. Bohužel již zde najdeme rozpor s politickou realitou. V tzv. ideji čechoslovakismu nebyly totiž zohledněny politické a kulturní rozdíly Slo-váků a zároveň i existence druhé největší menšiny v Československu – Němců. Tímto bych chtěla zdůraznit, že neřešené a vyostřené národnostní problémy mezi Čechy a Němci, Čechy a Slováky, tak jako mezi Slováky a Maďary se sta-ly A. Hitlerovi (v letech 1933–1938) jednou z vítaných záminek pro postupné rozbití Československa. První světová válka a zároveň Wilsonova prohlášení o národním sebeurčení posílila sebevědomí jednotlivých národnostních sku-pin, a díky tomuto vznikl problém menšin i v zemích, kde dříve neexistoval. Díky tomuto se stali někteří občané ČSR menšinou, ačkoli původně patřili k národu, který udával politický tón. Ve střední Evropě to byl případ Němců a Maďarů. Podle dobových statistik byl podíl národnostních menšin relativně velký. V ČSR to bylo 33 %, v Polsku 34 %, v Litvě 29 %, v Lotyšsku 25 %, v Řecku 20 % a v Maďarsku 12 % (Beneš, 2002, s. 87).

Podle zákona o ochraně národnostních menšin byla dvojjazyčnost zohledněna tam, kde byl podíl cizojazyčného obyvatelstva minimálně 20% (zřízení menšinové školy bylo umožněno, pokud v dané oblasti žilo 40 dětí určité národnostní menšiny). Zároveň byl vydán zákon, který prohlásil československou řeč za řeč úřední. (tzn. čeština v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, slovenština na Slovensku) (Beneš, 2002, s. 87).

Němci v Československu (pojem sudetští Němci byl poprvé použit v roce 1902 a teprve po roce 1918 sloužil jako souhrnné označení) pociťovali potřebu zaujmout k novému státu určité stanovisko. Na stranické úrovni lze od 20. let 20. století vysledovat štěpení německé politické scény na aktivismus a negativismus: rozhodnutí aktivistického směru spolupracovat s nově vzniklým státem bylo uskutečněno převážně z politicko-pragmatického realismu a z ekonomických, popř. hospodářsko-podnikatelských důvodů. Odpůrci (negativisté) politické spolupráce odmítali národnostněstátní strukturu ČSR a poukazovali na četná prohlášení a na ústavu, která podle části negativistů popírala nárok na sebeurčení (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 6). Reprezentanti německé menšiny z Čech a Moravy vyhlásili na přelomu října a listopadu čtyři německé provincie – Deutschböhmen, Sudetenland, Deutsch-Südmähren a Böhmerwaldgau. Tyto provincie se spolu s jazykovými ostrůvky kolem Jihlavy, Brna a Olomouce měly stát součástí státu Německé Rakousko, k čemuž ale nakonec nedošlo.

V prvním zvoleném československém parlamentu, který se sešel 18. 4. 1920, bylo mezi 300 poslanci i 72 Němců. Kramářova Národní demokracie utrpěla porážku již v obecních volbách v roce 1919. Takže byla vytvořena vláda tzv. rudo-zelené koalice vedená ministerským předsedou V. Tusarem. Němci byl tento krok považován za zradu (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 6). V odmítavém postoji ale vytrvaly natrvalo jen strany DNP (Deutsche Nationalpartei) a DNSAP (Deutsche Nationalsozialistische Arbeitspartei) a vytvořily společně jakési „pracovní společenství“ (původně spíše bojovně zaměřené). Ostatní strany, především Německá sociálnědemokratická dělnická strana (Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei – DSDAP), vedená Josefem Seligerem a od roku 1920 Ludwigem Czechem, se rozhodly ke konstruktivní spolupráci. Věřily, že takto snadněji prosadí německé požadavky. Německá menšina byla ve střední Evropě jedinou menšinou, která měla své zastoupení ve vládě (1926–1938). Němci měli také svůj vlastní vzdělávací systém, včetně vysokých škol.

Jako velká nespravedlnost byly německým obyvatelstvem mimo jiné vnímány následující události: během pozemkové reformy, která byla uskutečněna bez spolupráce Němců, přešlo 30 % sudetských oblastí do neněmeckých rukou, resp. vlastníků. Prováděcí nařízení jazykového zákona obsahovaly podmínky pro německé úředníky a následně postihy pro ty, kteří odmítali českou jazykovou zkoušku. Desetitisíce Němců tak takto přišlo o svá místa. Důsledkem pak byl nárůst českých státních úředníků v německy mluvících oblastech (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 7).

Ale ani podíl Němců na vládě, ani internacionalizace problému nepřinesly žádnou změnu. Úspěch nemělo ani 24 sudetoněmeckých petic adresovaných mezi léty 1920 až 1930 Společnosti národů, ve kterých byly popsány detailně zásadní konflikty (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 8).

V této pro Němce deprimující atmosféře vznikl čilý spolkový život, který měl své vlastní politické představy a cíle. Následky světové hospodářské krize tento proces ještě umocňovaly. Snahy o zmírnění nouze podporovaly svépomocné myšlenky. Vznikají také různé ochranné spolky pro hospodářskou pomoc, spolky zprostředkovávající získávání pracovních míst, spolky pro finanční pomoc apod. Rovněž byla založena celá řada školských, mládežnických studentských skupin (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 8).

Vznikaly i skupiny podporující a kultivující německé elitářské smýšlení. V nich působil pouze několik málo stovek vyvolených členů. Tyto svazy vedly své sudetoněmecké členy podpoře jakéhosi „stavovského pocitu“. Jako příklad můžeme uvést organizaci „Deutscher Turnverband“, ke které patřil i Konrád Henlein.

Československá republika avšak oprávněně vnímala tyto aktivity jako nepřátelské pro demokracii. V roce 1932 byl rozpuštěn sportovní spolek strany DNSAP. Poslancům DNSAP, kteří se identifikovali s ideologií říšské německé strany NSDAP, byla odňata poslanecká imunita (10. 2. 1933) apod. Začala vlna „pronásledování“ kvůli vlastizrádné činnosti. Byl zakázán příjem zahraničního vysílání říšského rozhlasu (29. 5. 1933). Rozpuštěna byla strana DNSAP a činnost NDP pozastavena. Mandáty obou stran byly rozděleny mezi ostatní německé strany (říjen 1933).

Proces sebeuvědomění sudetských Němců mezitím pokročil příliš daleko. V této atmosféře zakládá 1. 10. 1933 Konrad Henlein Sudetendeutsche Heimatfront (SHF) která byla před parlamentními volbami v roce 1935 přejmenována na Sudetoněmeckou stranu (Sudetendeutsche Partei). Ve volbách pak získala 44 křesel, čímž se ve volbách v roce 1935 se ale stala nejsilnější poli-

tickou stranou, která posléze vložila osud německé menšiny do Hitlerových rukou. Doufala, že řešení sudetoněmeckého problému pomocí síly jí přinese zisk. Ovšem SdP se nepodílela na vytvoření vlády (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 8).

Aktivistické strany (DSAP – Deutsche Sozialdemokratische Arbeitspartei, DCSVP – Deutsche Christlichsoziale Volkspartei a BdL – Bund der Landwirte) se pokusily vzhledem ke stávající situaci dosáhnout změny kurzu Československé republiky. Dne 28. 1. 1937 předložily ministerskému předsedovi M. Hodžovi memorandum s nacionálně politickými požadavky. Mezi jinými to bylo např. odstranění německé nezaměstnanosti a podíl Němců ve státním aparátu (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 9).

Henleinova SdP předložila zhruba ve stejnou dobu šest návrhů zákona o ochraně obyvatelstva, které by zajistily práva každé menšiny. Většinové strany je ale zavrhly kvůli jejich protiústavnosti. Henlein otevřeně žádal Berlín o pomoc v přesvědčení, „...že dohoda mezi Němci a Čechy v Československu je prakticky nemožná a řešení sudetoněmecké otázky je myslitelné pouze pomocí Říše“ (19. 11. 1937). Henleinovi se dostalo podpory, protože tento zásah na přelomu let 1937–1938 odpovídal Hitlerovu programu, a sice bodu 1 Programu NSDAP z 24. 2. 1920: „*Požadujeme sjednocení všech Němců na základě práva na sebeurčení národů ve Velké Německo.*“ Mírová revize versailleské smlouvy byla zpočátku pouze fasádou. Za ní však následovalo zbrojení, jehož pomocí měla začít agresivní politika dobývání životního prostoru. Boj sudetských Němců se stal jednou ze záminek pro dosažení vlastního cíle. Je však nutno poznamenat, že sudetoněmecký problém nebyl mezi léty 1933 až 1938 pro nacionálně socialistickou politiku tak důležitý. Fenomén německví se měl stát nástrojem pro vnitřní rozklad dobytých států (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 9).

ČSR patřila ke státům, které po boku vítězných mocností zajišťovaly od roku 1919 status quo v Evropě. K Německu mělo Československo korektní vztahy, které však byly poněkud napjaté kvůli nevyjasněným národnostním otázkám. To ovšem nebyl jediný důvod Hitlerova nepřátelského nazírání na ČSR. Trnem v oku mu bylo i věrné spojení ČSR s Francií a odhodlanost bojovat po francouzském boku. V říjnu 1933, jak je uvedeno výše, byla v Československu zakázána nacistická DNSAP a země přijímala i antifašistické emigranty (jako např. spisovatele Heinricha a Thomase Mannovi).

Rok 1938 sehrál jak v české, tak i světové historii důležitou roli. Od jara 1938 bylo jasné, že Německo vede cílenou politicko-diplomatickou ofenzívu

proti Československu. Detailně však tento problém rozebírat nechci, zmíním pouze několik nejdůležitějších bodů.

Hitler v projevu z 20. 2. 1938 dal zřetelně najevo své rozhodnutí jednat: Říše bude chránit všech 10 milionů Němců, kterým byla na základě Versaillské smlouvy upřena jednota. Ve dnech 11.–13. 3. 1938 následoval anšlus Rakouska, přičemž ČSR se dostalo uklidňujícího vysvětlení. Dne 24. 4. 1938 zveřejnil K. Henlein tzv. Karlovarský program, jehož požadavky byly Prahou odmítnuty jako nepřijatelné. Hrozilo totiž, že by byl v určitých oblastech Československa nastolen nacistický režim (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 10).

Jednání mezi pražskou vládou a SdP začala 17. 5. 1938, avšak v důsledku znepokojujících zpráv o pohybu německých vojsk v Bavorsku a Sasku v blízkosti československých hranic, byla 19. 5. 1938 opět přerušena.

Jak jsem již výše zmínila, boj sudetských Němců o právo na sebeurčení se stal nástrojem Hitlerovy politické strategie dobytí životního prostoru. Toto jim ale zůstalo utajeno. Sudetští Němci, aniž by tušili, že jsou pouhou loutkou v Hitlerově hře, stále věřili, že Hitler je jakýmsi „advokátem“ hájícím jejich zájmy (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 12).

Vývoj německo-českých vztahů mezi léty 1918–1938 lze charakterizovat slovy: spolu – vedle sebe – proti sobě. Poslední fáze nastala na jaře a v létě 1938. V obou národech rostla tendence k národnostnímu sebezachování. Z české strany bylo použití státních nástrojů o to intenzivnější, čím beznadějnější se zdála být dosud praktikovaná politika. Pro stranu sudetských Němců byl charakteristický pocit solidarity, ačkoli řešení jejich problému připojením k Říši či vnitrostátní vyřešení nedocházelo žádného cíle. Svou soudržnost demonstrovali alespoň v rámci strany SdP (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 12).

Množily se konflikty nejen na diplomatické úrovni, ale docházelo k potyčkám na ulici a nepokojům v oblastech obývaných Němci. Také politická situace v Evropě byla velmi napjatá. Schylovalo se k válečnému konfliktu.

Hitler požadoval okamžité obsazení sudetoněmeckých oblastí a zohlednění německých a maďarských nároků. Chamberleinova mírová mise v Bad Godesbergu (22. 9.) byla neúspěšná (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 16).

Následně dochází k jedné z nejsmutnějších kapitol v historii českého národa – k Mnichovské konferenci 29. 9. 1938. Velmoci přijaly rozhodnutí, která akceptovala německé představy, aniž by byl k jednáním přizván stát, kterého se celá věc týkala.

Světové veřejnosti bylo ale záhy jasné, že Mnichov nepřinesl žádné opravdové zklidnění politické situace. Expanzivní Hitlerova politika byla pouze

přechodně přibržděna. Hitler de facto považoval Mnichov za narušení svých plánů k rozbití Československa. Byl toho názoru, že Mnichov byl jedinečnou příležitostí vyhrát lehce a rychle válku (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 17; Nováková, 2007).

„Mnichov“ se stal pro demokratické síly symbolem cynického zneužití práva na sebeurčení. A v tuto chvíli si kladu otázku. Souhlasili by sudetští Němci v poslední fázi s vývojem Hitlerova plánu „Heim ins Reich“, kdyby měli nejmenší potuchy, co jim v důsledku toho budoucnost přinese?

Politická situace má vždy bezprostřední vliv na lidský život. Léta 1918–1945 byla v oblasti česko-německých vztahů velmi bouřlivá a kolísala mezi poklidným soužitím na straně jedné a nenávistí na straně druhé.

Ve svém referátu popisují převážně smutné nebo tragické události v historii, které během první republiky osudově poznamenaly česko-německé vztahy. Ale na pozadí těchto dramatických politických událostí přesto můžeme nalézt ostrůvky míru, příklady přátelského sousedského života mezi oběma národy.

Pro příklad jsem vybrala ukázkou z knihy Josefa Holuba Červený Nepomuk (*Der rote Nepomuk*). Josef Holub se narodil v roce 1928 na Šumavě ve vesnici Neuern. V knize popisuje své dětství a také přátelství s českým chlapcem Jiřím a velmi sugestivně i zhoubné následky politiky na mnohaleté poklidné soužití Čechů a Němců ve vesnici. Mnoho německých obyvatel přestoupilo do Henleinovy SdP a vedli boj se těmi sousedy, kteří zůstali věrnými členy sociálnědemokratické strany nebo spolku Sokol. Atmosféra se vyostřuje, dochází i k pouličním šarvátkám. „*Pan děkan káže každou neděli, že lidé se mají vzájemně snášet. Je to platné tak málo jako kázání, ve kterém požadoval, aby lidé neházeli knoflíky od kalhot do pytlíku se zvonečkem. Také ve městě se lidé už nesnášejí. Od té doby co se Hitler do všeho míchá, jsou lidé rozdělení na různé skupiny. Tou největší jsou Henleinovci. Každou sobotu se setkávají Hambachově hostinci.*“ (Holub, 1997, s. 84) Pepička, pozdějšího autora knihy, a Jiřího však politika a napjatá atmosféra nerozdělili. Prožili spolu mnoho krásných chlapeckých dobrodružství, než jim byl tento ráj na Šumavě definitivně uloupen Hitlerem. „*Skřivánci se přilepili na modrou oblohu a vyluzují ze svých zobáčků hudbu. V trávě cvrkají cvrčci a luční koníci. Asi jsme v ráji. Kde jinde by mohl být? Ani lidé, ani pan děkan to však netuší. Jinak by už papež tuto krajinu prohlásil za svatou.*“ (Holub, 1997, s. 70)

Literatura

- Deutsche und Tschechen. Informationen zur politischen Bildung 132.* München : Franzis, 1993.
- BENEŠ, Z. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948.* Praha : Gallery s. r. o., 2002.
- HOLUB, J. *Der rote Nepomuk.* Weinheim, Basel : Belz Verlag, 1997.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929).* Praha : Libri, 2003.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl 2. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935).* Praha : Libri, 2002.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl 3. O přežití a o život (1936–1938).* Praha : Libri, 2003.
- NOVÁKOVÁ, Z. *Přirozenoprávní pojetí lidských práv.* In KUČERA, D. (ed.) *Lidská práva a fenomén migrace, výzvy současnému vzdělávání.* České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2007, s. 25–28.
- VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky.* Praha : Portál, 2003.
- ZIMA, P., KRÁKORA, P. *Nástin pojetí lidských práv u Emanuela Rábla.* In KUČERA, D. (ed.) *Lidská práva a fenomén migrace, výzvy současnému vzdělávání.* České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2007, s. 21–24.

Kontakt:

Mgr. Gabriela Medved'ová
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: gabriela.medvedova@upol.cz

Homo europaeus

František Mezihorák

Anotace: Stručný pokus charakterizovat pojem „Evropský člověk“ v historickém přehledu – dle názorů významných evropských myslitelů, jako byli Hippokrates, ranní křesťanští autoři, Montesquieu, Nietzsche, Spengler, Schmid, Rougemont, Masaryk aj.

Klíčová slova: evropský, člověk, charakteristika, myslitelé, přehled.

Pokusy o charakteristiku člověka – Evropana jsou téměř tak staré, jako je geograficky a společensko-historicky starý kontinent Evropa. Už v 5. století př. n. l. se Hippokrates ve své knize o vlivu životního prostředí na zdraví pokusil postihnout rozdíly mezi Asiátem a Evropanem a usoudil, že jsou zcela zásadní. Asiat je podle něj přívětivější, dobrušnější, klidnější, méně bojovný, méně vášnivý a má sklony k pasivitě a netečnosti. Evropan se mu jeví s vlastnostmi opačnými a je tělesně i duševně čilý, bojovný, statečný, samostatný. Příčiny viděl v tom, že Asijci žijí pod královskými diktaturami, zatímco Evropané, kterými myslel samozřejmě Řeky, žijí v poměrech demokratických. Aristoteles ve svém díle „*Politika*“ uvádí u Asijců umělecké a duševní vlohy, ale bojácnost a otrockého ducha, zatímco u Evropanů svobodomyšlnost, inteligenci, odvážnost a výbojnost. Vzhledem k tomu, jak se rodila Evropa v procesu civilizačního proudění z orientu do okcidentu, jak tedy z Asie směřovala migrace do ještě bezejmenného kontinentu – budoucí Evropy, je nutno brát tyto charakteristiky s velkou rezervou. I další autoři (např. Strabon ve své „*Geografice*“) přikládali

důležitost klimatu pro charakter obyvatel, ale někdy už rozlišují i mezi jihem a severem Evropy např. tvrzením, že ti jižní jsou umírnění, přátelší a kulturnější, zatímco severní jsou bojovnější a agresivnější. V mýtu o únosu Evropy, který dal našemu kontinentu jméno, figuruje jako symbol vyjadřující vlastnosti obyvatel egejské oblasti býk (přestrojený Zeus), který tam pannu Evropu unesl. Vyznačuje se smělostí, vznešeností, dobrými mravy (!), suverénností, hrdostí, vášnivostí i zdrženlivostí atd. Stále se však hovořilo jen o obyvatelích Evropy, zatímco pojem Evropan ve smyslu společensko-historickém se objevuje teprve až v 7. století v popisu legendární bitvy u Poitiers, kde se vítězně střetl Karel Martel s Araby.

Přívlastky zřetelně lichotivé Evropanům jsou zřejmě v celém antickém období. Od 1. století n. l. vznikající a prosazující se křesťanství vnáší (především autoritou tzv. „církevních otců“ – sv. Augustina, sv. Ambrože, sv. Jeronýma) novou základní dimenzi do profilu evropského člověka – duši a víru. Po vítězství křesťanství na celém kontinentu se Evropané už zcela jednoznačně prezentují jako ti, kteří Neevropany naprosto předčí téměř ve všem a jsou proto i povoláni ke světovládě. Zesilující se pocity nadřazenosti Evropanů se uplatňovaly v křížových válkách proti tzv. nevěřícím a po jejich fiasku začaly nabývat na xenofobnosti i rasismu, zvláště při obranných válkách proti expanzi mongolské a turecké. To se samozřejmě promítá do evropských sjednocovacích projektů, které začaly vznikat od 13. století. V těch nejlepších je však humanismus jejich tvůrců znát v tom, že i v atmosféře všeobecné averze např. vůči Turkům připouštějí možnost řešit s nimi vztahy mírovou, a ne válečnou cestou, ba dokonce pojmout je do jednotné Evropy.

Od 17. století v důsledku toho, jak mezitím pokročilo formování národů a národních států, přibývá i pokusů o národní charakteristiky evropských národů. Louis Moréri přičítá Francouzům zdvořilost, obratnost, velkorysost i nerozvážnost a nestálost, Italům jemnocitnost a příjemnost, ale i sklony k intrikám a zradě, Španělům mlčenlivost, chytrost, ale i vychloubačnost a nesnášenlivost, Angličanům odvážnost a výbojnost, ale i pýchu a aroganci, Němcům pracovitost, čestnost, ale i těžkopádnost a přílišnou zálibu v pití, přičemž vcelku jsou Evropané velebeni pro moudrost, kulturnost, bohatství a sílu, takže si prý poprávu podrobili ostatní svět, neboť jej ve všem předčí. I mezi osvícenci, kteří dokázali kriticky hledět také na Evropu, se objevuje většinou velmi pozitivní hodnocení. Např. Montesquieu ve svém „*Duchu zákonů*“ dokládá (opět i se zvýrazněním podnebních aspektů), že Evropan nemá ve světě sobě rovna a je naplněn duchem svobody a kultury. Podobně se

vyjadřoval i Voltaire a další. Zajímavé však je, že Rousseau dospěl v „*Úvahách o polské vládě*“ k názoru, že již neexistují žádní Francouzi, Angličané, Němci atd., ale jsou již jen Evropané – všichni se stejnými sklony a mravy – ovšem bohužel špatnými, takže jeho závěr, adresovaný Polákům, akcentuje obnovu národní svěbytnosti. Ve Velké francouzské revoluci bylo evropanství s postupující degradací revolučních ideálů nahrazováno francouzským nacionalismem a evropský člověk byl tedy ztotožňován s Francouzem, symbolem všech kvalit a povoláním k ovládnutí Evropy.

Poté, co oslava Evropana dostoupila vrcholu, se začaly ovšem objevovat i obavy z úpadku evropských kvalit. Velké zklamání přišlo v polovině 19. století. Mezinárodní svaz „Mladá Evropa“ byl se svou ušlechtilou naivitou neúspěšný, revoluce a jejich naděje v řadě zemí byly zničeny. To platí zvláště o povstání Uhrů v letech 1848–1849. Sandor Petőfi tehdy píše svou proslulou báseň „*Evropa mlčí*“ a vůdce revoluce Lajos Kossuth obdobné roztrpčení vyjadřuje později ve stati „*Evropa, Rakousko a Uhry*“. Všeobecné nacionální vzepětí v dalších desetiletích přivedlo řadu myslitelů ke skepsi v hodnocení dobových kvalit evropského člověka. To se zvláště na konci století odráží v tragických vizích, které konstatují, že velikost evropského člověka je již jen vzpomínkou na minulost. V krajní poloze to nacházíme u Friedricha Nietzscheho, který téměř nikde neviděl „dobré Evropany“ a proklamoval nutnost připravit cestu v nové syntéze všeho nejlepšího z minulosti do podoby nového Evropana. Za zcela bezpodmínečné ctnosti považuje v jeho profilu skromnost, obětavost, statečnost, sebezpřemáhání, trpělivost, vděčnost, vstřícnost, silnou vůli. V pesimismu „kladiva filozofie“ viděl poslední zbraň proti úpadku, prostřednosti a zániku.

Na počátku 20. století se mnohým posuzovatelům jeví Evropané jako stále více se diferencující, odlišující a k vnitřním konfliktům se blížící. Georges Sorel to charakterizoval tak, že Evropa se stala košem krabů, kteří se stále navzájem oštipují, protože jsou už charakterově zcela neslučitelní. Slované se mu jeví jako náboženští nebo revoluční blouznivci, Skandinávci jako racionalisté, Němci jako ctižádostivci, Angličané jako nabubřelí světovládci, Francouzi jako lakomci, Italové jako dekadenti, Uhři jako válečníci, obyvatelé Balkánu jako nečestní atd. Oswald Spengler v „*Zániku západu*“ vzbudil všeobecný rozruch svou logikou historického konce kontinentu, který již naplnil své poslání. Odhaluje (podobně později i Toynbee) příčiny zhroucení Evropy, hovoří o „smrtném zápasu evropské duše“, předpovídá konflikty vedoucí ke katastrofám a nástup totalitarismu. U Evropana se už postrádá síla být Euro-

panem. Nacismus a jeho zrůdné představy o evropském, zvláště germánském, člověku, vedoucí k evropské i světové katastrofě, tyto pesimistické prognózy ještě předčily. Nejen obě světové války, ale i vývoj po roce 1945 krizi evropského člověka rozsáhle dokumentovaly. Proto se Ortegovi y Gasset jeví Evropa jako kontinent „davových národů“, které zcela ztratily hodnoty, jež měly v minulosti a nejsou schopny vytvořit adekvátní nové. Tzv. starý kontinent se podle něj utápí v mravní lenosti, duchovní neplodnosti, v kultu moci a všeobecné obnově barbarství. Nacionalismy tak dovedly Evropu do slepé uličky dějin. Narozdíl od Spenglera, tvrdícího že zánik je neodvratný, však Ortega vidí šanci na znovuzrození Evropy v prosazení ideálu sjednocení.

Po 2. světové válce se v Evropě rozvinula mezi intelektuály rozsáhlá diskuse o evropském duchu. Francouz Julien Benda ve svém spisu *„Evropský duch“* Evropany kárá, vyzývá, aby se konečně probudili, začali intenzivně pro evropskou jednotu pracovat, aby se postavili proti dosud triumfující „Anti-Evropě“ a přivodili renesanci vědomí společného evropského ducha. Podobně odkazoval na inspiraci v tom, co Evropu spojovalo v minulosti, i Salvator de Madariaga v knize *„Duch Evropy“*, v níž apeluje zvláště na aktivitu evropského ducha, která spojená s vůlí, vírou ve svobodu, s odporem proti extremismu a s hodnotami křesťanství může vést k tomu, aby se stal tento kontinent opět dějnotvorný. Podobné myšlenky bychom našli i u Karla Jasperse v práci *„O evropském duchu“*.

V r. 1950 publikoval Carlo Schmid stať *„O evropském člověku“*, v níž se pokusil odpovědět na složitou otázku, jakými vlastnostmi se tedy vyznačuje Evropan a vyvozuje tyto vlastnosti především z antických a křesťanských, civilizačních a kulturních kořenů. Vyzdvihuje u něj rozum a svědomí, nadřazení duchovna nad materiálem a politično, smysl pro sociální, duchovní a politickou svobodu, respekt k právu a lidské důstojnosti, pozitivní individualismus a smysl pro rovnost lidí. Denis de Rougemont k tomu přidává (ve studii *„Nemoci Evropy“*) tuto charakteristiku typického Evropana: je to člověk plný protikladů, člověk dialektický, člověk „ukřížovaný“ svými protiklady, jimiž jsou imanence a transcendence, kolektiv a individuum, služba společnosti a anarchie, jistota a riskantní odvaha, všeobecně platná pravidla a práva jednotlivce atd. Takto „ukřížovaný“ Evropan je však dle něj schopen v tomto napětí žít v rovnováze, ale někdy propadá i do agónie, jež spotřebovává obrovskou energii, scházející následně v tempu a intenzitě rozvoje. Jen člověk, který tuto rozporuplnost tvořivě ovládá, představuje žádoucí osobnost Evropana.

Mnozí myslitelé dospívali k závěru, že Evropané musí v současnosti navázat na své největší hodnoty z minulosti, docenit je u každého národa a dospět tak k evropské syntéze, ke koncertu evropského ducha. Dosavadní průběh evropského integračního procesu, jak se od r. 1945 rozběhl, ukázal, že to je cesta nepochybně správná, ale zároveň i plná obtíží. Především je zřejmé, že politická a ekonomická integrace sama o sobě nového evropského člověka nevytvoří a že zásadní a naléhavé je to, co tolikrát akcentoval J. A. Komenský ve sféře výchovy a vzdělávání a co v jeho duchu vyjádřil T. G. Masaryk proslulou tezí: „*Nový člověk, homo europaeus nezrodí se pouze politikou vnější, nýbrž hlavně vniterní. ...Politický úkol demokratické rekonstrukce Evropy musí být dovršen a vlastně umožněn mravním převychováním národů. ... Ježíš, ne Caesar – toť heslo demokratické Evropy...*“

Na otázky spojené s problematikou evropského člověka, národní a evropské identity, již řadu let hledá odpověď také kvatrnacionální symposium vědců a pedagogů z České republiky, Maďarska, Německa a Polska. A soustřeďuje se zvláště na to, jaké úkoly zde vyplývají pro oblast výchovy a vzdělávání. I když masová média jsou stále vlivnější, role pedagogů není zanedbatelná. Velkým úkolem je změna národního povědomí evropských národů, které je dosud zatíženo pestrými názory, předsudky, myšlenkových stereotypů, averzí i nenávistí. Zvláště u starších generací je dosti takových reziduí, což by nemělo zůstat bez pozornosti ze strany andragogů.

Bez trvalého evropského působení všech prostředků, institucí a organizací, které ovlivňují myšlení a citění lidí, nemůže být zformován onen Masarykův „homo europaeus“, takže evropský kontinent, byť bude jednou možná celý sjednocený, by představoval stále jen příslovečný „kolos na hliněných nohou“ a zdánlivý triumf ideje integrace Evropy by byl ve skutečnosti „vítězstvím Pyrrhovým“.

Literatura

Begegnungen mit Fremdem. Akkulturation – Assimilation – Integration. Frankfurt am Main, Stiftung Haus der ACTION 365, 2007.

Migration in Geschichte und Gegenwart. Frankfurt am Main : Stiftung Haus der ACTION 365, 2006.

ARISTOTELES. *Politika.* Bratislava : Pravda, 1988.

BENDA, J. *L'Esprit Européen.* Neuchatel : La Baconnière, 1957.

- HIPPOKRATES. *Luft, Wasser und Ortslage*. Stuttgart : Hippokrates-Verlag, 1934.
- JASPERS, K. *Vom europäischen Geist*. München : R. Piper, 1947.
- MASARYK, T. G. *Nová Evropa*. Brno : Doplněk, 1994.
- MADARIAGA Y RUJO, S. *L'Esprit de l' Europe*. Bruxelles : Fondation européenne, 1952.
- MEZIHORÁK, F. *Galerie velkých Evropanů*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002.
- MONTESQUIEU, Ch. L. *O duchu zákonů*. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, 2003.
- NIETZSCHE, F. *Mimo dobro a zlo*. Praha : Aurora, 2003.
- ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouza davů*. Praha : Naše vojsko, 1993.
- ROUSSEAU, J. J. *Considérations sue le Gouvernement de Pologne*. Paris : Émile Barault, 1857.
- ROUGEMONT, D. *Europa*. München : Verlag F. Molden, 1961.
- SCHMID, C. *Über den europäischen Menschen*. In *Die Neue Rundschau*: S. Fischer, 1950.
- SPENGLER, O. *Zánik Západu*. Praha : Neklan, 1997.
- STRABON. *Géographie*. Paris : Les Belles Lettres, 1966–1996.
- TOYNBEE, A. J. *Die Zukunft des Westens*. München : Callwey, 1964.
- VARIOT, J. *Propos de Georges Sorel*. Paris : Gallimard, 1935.

Kontakt:

prof. PhDr. František Mezihorák, CSc., Dr.h.c.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: frantisek.mezihorak@upol.cz

Přistěhovalci – maďarské menšiny

Mihály Sári, György Bebesi, Péter Várnagy

Shrnutí: Příspěvek se zabývá problematikou národnostních menšin v Maďarsku od doby vzniku Uherského království (10. století) po současnost. Zároveň se pokouší hodnotit současný stav a postavení těchto národnostních menšin.

Klíčová slova: národnostní menšiny, Maďarsko, kultura, identita, mateřská řeč.

Rozmanitost národů v Karpatské kotlině

Karpatská kotlina byla vždy tavicím kotlem národů, kultur; na jejím teritoriu obklopeném horskými pásmy vznikala impéria nebo provincie říší již v době před Kristem, vzkvétala a zanikala. Karpatskou kotlinou vede cesta stěhování národů. Je to tranzitní země mnoha válečných tažení. Zde probíhá zlomová čára mezi římskokatolickým náboženstvím a pravoslavím, tady pluje pramice Liber přes Dunaj mezi Západem a Východem. Karpatská kotlina tvořila horní cestu mezi středem a periferií Evropy (Nepper, 1973, s. 9–13).

Karpatská kotlina měla v prvním tisíciletí po Kristu bohatou flóru a faunu. Příjemné klima poskytovalo vynikající životní podmínky, které, v obklopení tří pohoří, napomáhaly rozkvětu četných kultur. Není divu, že zde na krátký či delší čas našli svůj domov Římané, Keltové, Langobardi, Dákové, Gepidé, Sarmaté, Jazygové, Hunové, Západní Gótové, Avaři, římsko-francké národy,

Slované. Národy, které se zde jeden po druhém usazovaly, integrovaly kulturu předků do své kultury. Často se stávalo, že stará a nová kultura, stejně jako kultury národů žijících současně v této oblasti, existovaly pokojně vedle sebe. Mnohočetnost národů tedy není žádným vynálezem našeho třetího tisíciletí.

... a co přineslo maďarství

Také maďarství má podobné formy projevu mnohočetnosti národů ve středověku jako národy v Karpatké kotlině. Tři čistě maďarské kmeny (Megyer, Nyék, Keszi), kmeny s většinovými maďarskými národními prvky (Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér) a revoltující kmen Kabarů (staroturecké Kaliz-tárkány, Alane-varsány, Szeklerszékely), přinesly do Karpatké kotliny nové barevné etnické rysy (Mesterházy, 1973, s 14–18).

Pravnuk knížete Arpáda, král Štěpán, považoval tuto různorodost za tak důležitou, že ve svém díle „Připomínky krále Štěpána pro vévodu Emmericha“ píše o menšinách:

„Nam unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est.“ Znamená to: „Říše, která je charakterizována jednou jedinou řečí a mravem, je slabá a zranitelná.“ Později můžeme číst: *„Díky národům, které u nás pobývají a přicházejí k nám, získáváme tolik, že jim královská vznešenost dává po zásluze šesté místo.“*

Uherská knížata uzavřela od začátku se západoevropskými státy, s Byzancí, s ruskými a bulharskými říšemi a s pečeněgskými kmeny politické smlouvy, aby byly Uhry chráněny směrem na západ i na východ. Po Quedlinburské smlouvě (23.–24. března roku 973) charakterizovala politiku Arpádovců a uherských králů západní orientace.

Obrazová kronika (1358) zvětňuje události takto: *„Potom přišli do Uher Češi, Poláci, Řekové, Španělé, ismailité, tj. Saraceni, Pečeněgové, Arméni, Sasové, Duryňští, Mišenští a lidé z Porýní, Kumáni, Latinové jak v době krále Gézy a Sv. Štěpána, tak i ve dnech vlády jiných králů. Poté, co v Uhrách prodlévali déle, Maďaři s nimi uzavírali manželství, i když pro ně tyto kmeny byly neznámé. Mnozí z nich postoupili do uherské šlechty a mnozí získali majetek.“*

O cikánských přistěhovalcích kronikář nepíše, ale český král Přemysl Otakar II. nám ve svém dopise psaném papeži (1260) sděluje, že cikánští vojáci bojovali ve vojsku maďarského krále Bély IV. V roce 1416 dostává Ladislav, voj-

voda jednoho cikánského kmene, od krále a císaře Zikmunda glejt, který mu povoluje dále putovat přes Uherské království a císařství do západní Evropy.

Novodobé stěhování národů

Před vyhnáním a po vyhnání Turků z Uher se země stala cílovou oblastí novodobého stěhování národů. Uherská královská říše byla v rozsáhlých částech země zpustošena a zničena. Po znovudobytí hlavního města Budína na podzim roku 1686 se usadilo více než 5 000 Srbů v komitátu Szerém a kolem Szegedu. Pod vedením patriarchy Arsena Tsemovitse našlo v roce 1690 40 000 srbských rodin, které utekly před Turky, nový domov v jižních Uhrách (Bebesi, Turi, 1999, s. 7).

Nedostatek obyvatelstva v neobydlených částech přilákal pravoslavné Srby, Chorvaty, Valachy, Židy, Řeky, Slováky, Makedonce a Rusíny.

Znovuosídlení Uherské královské říše proběhlo ve dvou fázích: od roku 1698 do roku 1740 a od roku 1748 do roku 1788. Osídlení probíhalo částečně spontánně, ale obzvláště důležitá byla soukromá a královská kolonizace. „Ubi populus, ibi obulus“ („*Kde jsou lidé, tam jsou i daně.*“) (Szabó, 1990, s. 150–151).

Do Uher přesídlili Italové, Francouzi z Alsaska, Němci z Bavorska, Durynska, Horního Hesenska, Saska, Rakouska, Korutan, Bádenska, Württemberska, Štýrska, Horních Rakous a z Vídně (deportovaní). V letech 1763–1773 se více než 40 000 německých kolonistů usadilo v jižních Uhrách. Později se tomu říkalo „tah Švábů“ a oblast mezi Dunajem a Drávou se nazývala: „Švábské Turecko“.

Ze Slovenska *přišlo velké množství Slováků* do oblasti Budína, Pécse, Békéscsaby, Gyuly. Počet *Židů* se zvýšil během 50 let (1735–1787) v různých komitátech o 75–1 200 %. *Valaši* přišli přes západní svah Karpat a putovali nahoru do údolí řek, aby si přivlastnili neobydlené vesnice a pole.

Při sčítání lidu v roce 1787 činilo obyvatelstvo v oblasti Královské říše Uhersko asi 8 170 000 obyvatel, mezi nimiž bylo 3 122 000 Maďarů, jen 39 % obyvatelstva. Toto nové „zabírání půdy“ bylo nutným a samozřejmým procesem, který probíhal v menších vlnách i v 19. století (Cikáni, Valaši, Židé, pravoslavní Srbové, Bulhaři, Poláci).

Menšiny v dnešním Maďarsku

„Nová doba“ 20. století národy na základě politických snah rozdělila a sjednotila, vytvořila politické národy, státní národy, národní státy a kulturní státy, oddělila však také celé skupiny národů od svých mateřských národů.

Po změně století existuje tedy tolik zjištěných migračních jevů, jako nikdy předtím. Sociologie je obsáhle popsala: interregionální migrace, mezinárodní migrace, interkontinentální *migrace jako globální fenomény* lze ve světovém měřítku vyvodit z válečných událostí a konfliktů mezi bohatými a chudými.

Postavení menšin v Maďarsku je dnes částečně určováno specifickým historickým procesem, částečně však také komponenty, které se vyvinuly z evropských souvislostí a vrostly do celosvětové globalizace.

Maďarská ústava garantuje základní práva pro všechny občany státu a dodatečná práva pro první, druhou a třetí generaci menšin (Manherz, 1998, s. 15–16).

Maďarský parlament vytvořil v roce 1993 zákon o právech národnostních a etnických menšin. Podle zákona mají menšiny jak individuální, tak kolektivní práva menšin na zachování a rozvoj své řeči, své materiální a duchovní kultury, svých historických tradic a své identity. Zákon rozlišuje 13 etnických/národnostních menšin, které v jsou sjednoceny v zastřešující organizaci v celé zemi, ale i mnohé jiné menšiny mohou založit oficiální společenství pro péči o svou kulturu. 13 uznaných menšin má však právo na autonomii nejen v místě, ale také v komitátech, dokonce v regionu. Integrují se do zemských autonomií, které dostávají od státu určitou podporu, stanovenou zákonem.

Zemská autonomie menšin

- Bulharská zemská autonomie,
- Zemská autonomie Romů,
- Řecká zemská autonomie,
- Chorvatská zemská autonomie,
- Zemská autonomie Poláků,
- Zemská autonomie maďarských Němců,
- Zemská autonomie Arménů,
- Zemská autonomie Rumunů v Maďarsku,

- Zemská autonomie rusínské menšiny,
- Srbská zemská autonomie,
- Slovenská zemská autonomie,
- Slovinská zemská autonomie,
- Ukrajinská zemská autonomie.

V roce 2002 založil parlament *ministerstvo pro rovnost šancí*, aby pozvedl problém menšin na stupeň úrovně vlády. Tak mají nyní k dispozici národnostní a etnické menšiny každoročně státem garantovanou částku, částečně jako přímou podporu, částečně na základě projektů. Nezávisle na vládě a parlamentu funguje pro menšiny ombudsman volený parlamentem. Jeho úkolem je ochrana práv menšin a prověřování porušení zákona.

Menšiny však také založily své místní neziskové organizace, v komitátech a vrcholových organizacích. Často existuje vedle sebe několik kulturních spolků téže menšiny.

V seznamu není žádná židovská organizace, údaje sčítání lidu neobsahují žádné informace o této menšině. Počet židovského obyvatelstva dnes v Maďarsku nečiní více než 100 000 obyvatel, žijí však rozptýleně po celém teritoriu a jsou politicky, ideologicky a nábožensky nejednotní. Generace prarodičů brzy vymizí, rodina jako primární společenství ztratila částečně svou kulturní zprostředkovací funkci. Příslušníci generací, které se narodily po druhé světové válce, již nemluví jidiš, neznají ani biblickou hebrejštinu, ani moderní židovskou izraelskou řeč. Podle našeho výzkumu působí židovské náboženské spolky hlavně v Budapešti a jiných velkých městech Maďarska (Váradi, Várnagy, 2004, s. 15–16). Jejich „menšinové organizace“ plní kulturní a náboženskou funkci (MAZSIHISZ, Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Makkabi). Židovství žilo od doby Chasaremeicha přes středověk až do dneška s maďarstvím v dobrém i špatném osudovém společenství, které charakterizoval mnohem lepší vztah, než jaký měly národy západní Evropy k Židům. Není pochyb o tom, že židovstvo bylo a je našim historickým přistěhovalcem.

Používáme-li v Německu pojmy autochtonní menšina/alochtonní menšina (menšina vzniklá v zemi/přistěhovaná menšina), můžeme říci, že kromě menšin Řeků, Bulharů a Ukrajinců je všech 10 ostatních menšin autochtonních. Mezi nimi se nachází jen jedna etnická menšina, ostatní mají svou souvztažnou národnost, s níž jsou ve stálém styku a existuje mezi nimi vzájemná kulturní výměna.

Tabulka:

Národnostní a etnické menšiny v Maďarsku

	Užívají svůj mateřský jazyk		Identifikují se se svou národností		Udržují kulturní hodnoty a tradice svého národa	Mluví v rodině svým mateřským jazykem	Odhadovaný počet národnostní menšiny
	1990	2001	1990	2001	2001	2001	2001
Bulhaři	1 370	1 299	-	1 358	1 693	1 118	5 000
Rómové	48 072	48 685	142 683	190 046	129 259	53 323	400 000
Řekové	1 640	1 921	-	2 509	6 140	1 974	4 500
Chorvati	17 577	14 345	13 570	15 620	19 715	14 788	80 000
Poláci	3 788	2 580	-	2 962	3 983	2 659	10 000
Němci	37 511	33 792	30 824	62 233	88 416	53 040	200 000
Arméni	37	294	-	620	836	300	10 000
Rumuni	8 730	8 482	10 740	7 995	9 162	8 215	25 000
Srbové	2 953	3 388	2 905	3 816	5 279	4 186	5 000
Slováci	12 745	11 816	10 459	17 692	26 631	18 058	100 000
Slovinci	2 627	3 187	1 930	3 040	3 442	3 119	5 000
Rusini	674	1 113	-	1 098	1 292	1 068	6 000
Ukrajinci	-	4 885	-	5 070	4 779	4 519	5 000

Na první pohled je zřejmý rozdíl mezi údaji sčítání lidu a hodnocenými údaji. Hodnocené počty členů autochtonních menšin (původních přistěhovalců) jsou třikrát až čtyřikrát větší než v souborech dat sčítání lidu. U alochtonních menšin Řeků, Bulharů a Ukrajinců jsou si naopak oba soubory dat bližší. Velmi malé národnostní menšiny (Slovinci, Srbové, Rusini, Řekové) si nejenže lépe uchovali svůj mateřský jazyk, ale také jim častěji mluví v rodině a v okruhu přátel. Oproti tomu se setkáváme u velkých menšin přistěhovalců v období desetiletí 1990 až 2001 v menší či větší míře převážně s nižší znalostí mateřštiny a jejím používáním v okruhu rodiny a přátel. Došlo sice k posílení identifikace s národnostní menšinou (s výjimkou Rumunů), ale slabne vazba na kulturní hodnoty a tradice.

Příslušníci menšin, kteří ovládají mateřský jazyk, jej používají i v rodině a v okruhu přátel asi ve stejné míře. Ale Slováci, Němci a Romové (tři největší

přistěhovalecké národy) mluví svou řečí menšiny v okruhu rodiny a přátel i tehdy, pokud se řeč neučili jako svůj mateřský jazyk.

Tabulka nám však ukazuje i jiné souvislosti. Srovnáme-li navzájem používání mateřštiny a odhadovaný počet příslušníků menšin, jsou příslušníci tří největších menšin v používání mateřštiny v okruhu rodiny a přátel na posledním místě. Jejich vazby na kulturní hodnoty a tradice své národnosti jsou však o něco silnější.

Tyto jevy ukazují pokročilý asimilační proces, jehož jednotlivými fázemi jsou:

- používání mateřského jazyka jako jediné řeči,
- dominance mateřského jazyka,
- bilingvinní jazykové znalosti na stejném stupni,
- dominance řeči většinového obyvatelstva,
- řečově rozsáhle asimilovaná menšina,
- původní řeč používají již jen staří lidé,
- menšina po změně řeči.

Řečový deficit se odráží také ve školním vzdělání menšin v Maďarsku: existují tři typy škol pro menšiny:

- školy, které vyučují řeč menšin jako cizí jazyk,
- dvojjazyčné školy, v nichž se vyučují v mateřštině jen humanitní vědní obory,
- školy, v nichž se – s výjimkou maďarského jazyka a literatury – vyučují všechny obory v řeči menšiny.

Prostorové rozdělení menšin na území Maďarska

Oblasti osídlení menšin jsou uspořádány do prostorových struktur. Osídlené prostory kulturně-jazykových společenství *vzniklé na základě středověkých kolonizačních procesů* jsou částečně i na Slovensku (Spišsko), částečně v Sedmihradsku (saská města). Národy Jazygů, Kabarů, Kumánů, Pečeněgů se již ve středověku integrovaly do maďarství, dnes připomíná tyto dřívější národy a kultury již jen zeměpisné označení oblasti.

Mozaikové prostorové struktury jako oblasti osídlení menšin se uchovaly i po vyhnání Turků z Uher („Švábské Turecko“ při soutoku řek Dunaj a Dráva,

slovenský ostrov kolem Gyuly, Békéscsaby). *Národnostní menšina* Poláků na okraji Hortobágy-Puszta vznikla po revoluci 1848–1949. Byli zde upáleni vojáci polské legie. Nové *etnické ostrůvky osídlení* Romů vznikají také na vnitřní a vnější periferii Maďarska.

V oblastech na rumunsko-maďarské a slovensko-maďarské hranici probíhají *hraniční koridory národnostních menšin* paralelně s hranicemi.

Intraregionální, interregionální, mezinárodní a interkontinentální migrace naší doby roztránila *menšiny do roztroušených obcí*, mohou se dnes však sdružovat ve virtuálních organizacích.

Dnes již neexistuje žádný čistý etnický region, ale mnohé regiony se vyznačují určitými národními a etnickými kulturami (národní skupiny), jejichž systém se nikdy a nikde nemůže opakovat. Je to typická pečef.

V níže uvedených diagramech je znázorněno prostorové rozdělení polské, slovenské, německé a romské menšiny v Maďarsku.

Na základě našich studií můžeme konstatovat, že v Karpatské kotlině od raného středověku až do dneška žily kultury a národy v multikulturním společenství. Tyto kultury se navzájem integrovaly jedna do druhé, často vytvářely interkulturní/multikulturní vztahy nebo se navzájem proměňovaly a žily vedle sebe.

Při pohledu do budoucnosti zjistíme také toto: střet kultur a národů se bude rozvíjet ve stále komplikovanějším společensko-ekonomickém procesu (v kultuře globalizace). Bude tím ohrožena zvláště identita etnických a národnostních menšin (Mihály, 1991, s. 52).

Vstup našich zemí do EU také způsobil, že politické hranice již nevytvářejí současné překážky při rozdělení národů. Na počátku třetího tisíciletí vznikají v kultuře, v politice, v ekonomice, v soužití lidí nová paradigmatata, která mohou vyvolat nikoliv rozdělení Evropy, ale jednoty v mnohotvárnosti.

Literatura

NEPPER IBOLYA, M. Hajdúböszörmény határának népe és kultúrája az oskörtól az i. u. II. század végéig. In *Hajdúböszörmény története*, Debrecen, 1973.

MESTERHÁZY K. Hajdúböszörmény földjének története a népvándorlás és honfoglalás korában. In *Hajdúböszörmény története*. Debrecen, 1973.

BEBESI G., TURI KATALIN, B. *Honismeret, Magyar történelem a kezdetektől napjainkig*. Szekszárd, 1999.

- SZABÓ, I. *A magyarság életrajza. Magyar Történelmi Társulat Kiadása, Akadémiai Kiadó.* Budapest, 1990.
- MANHERZ, K. *Die Ungarndeutschen.* Press Publica, Bp., 1998.
- VÁRADI, L., VÁRNAGY, P. *Kultúra és képzésjogi szabályozása.* Pécs : PTE FEEFI, 2004.
- MIHÁLY, S. *Die Judengemeinde in Ungarn und in einer Region von Nordostungarn.*
In PÁL, S. (ed.) *Essays on contemporary cultural studies II. Acta Andragogiae et Culturae, Series 12.* Debrecen, 1991.

Kontakty:

Dr. Sári Mihály, Ph.D.

Dr. Péter Várnagy, Ph.D.

Dr. Bebesi György

Faculty of Adult Education and Human Resources Development

Szántó K. J. 1/b

7633 Pécs

Hungary

e-mail: sari@human.pte.hu

varnagy@human.pte.hu

bebesi@btk.pte.hu

Ochrana lidských práv v rámci Evropské unie

Zdenka Nováková

Anotace: V Evropě byly založeny a rozvíjely se dva systémy ochrany lidských práv. První, starší systém vznikl na půdě Rady Evropy – představován Evropskou úmluvou o lidských právech. Druhý z nich – systém ochrany základních lidských práv v rámci Evropské unie, měl již od počátku více zdrojů a směřoval k ucelenému kodexu. Od těchto základů do dnešní doby tu reálně vzniká konkurence mezi dvěma mechanismy soudní ochrany lidských práv – Evropským soudem pro lidská práva ve Štrasburku a Evropským soudním dvorem v Lucemburku, a to i přesto, že Evropský soudní dvůr původně vznikl za odlišným účelem a teprve postupem času se vyvinul v Soud, který se snaží též chránit práva jednotlivců.

Klíčová slova: lidská práva, Evropský soud pro lidská práva, Evropský soudní dvůr, ombudsman, petiční právo.

Evropská identita a evropanství je přihlášení se k hodnotám a úctě k lidské důstojnosti, svobodě, demokracii, rovnosti, právnímu státu a dodržování lidských práv, pluralismu, nepřípustnosti diskriminace, toleranci, spravedlnosti a solidaritě.

Lidská práva v evropském měřítku byla již v dřívějším pojetí založena na některých základních zásadách, které vytýčila zejména Velká francouzská revoluce z roku 1789. Především jde o zásadu, že se lidé rodí a žijí jako svobodné bytosti, které jsou si rovny ve svých právech. Lidská svoboda je založena na

tom, že člověk může dělat všechno to, co neškodí druhému člověku (Zima, Krákora, 2007).

Proč je otázce lidských práv v poslední době věnováno tolik pozornosti? Odpověď lze nalézt především ve změnách společnosti, které se začaly projevovat v evropském měřítku právě po Velké francouzské revoluci, a to díky Deklaraci práv člověka a občana z roku 1791 (Dopita, 2007).

Obecně ale vytváření evropského standardu lidských práv je složitým procesem, na kterém se podílejí různými způsoby různé mezinárodní organizace působící v Evropě. Ze stále větší provázaností ekonomických zájmů, které byly původně prioritou, se zájmy jednotlivců, se dostal do popředí Evropský soudní dvůr, jež se ve své rozhodovací činnosti stále více dotýkal oblasti lidských práv. Teprve později se pojem lidských práv, jak byl vytvořen judikaturou Evropského soudního dvora, dostal do smluvních dokumentů. To představuje základní rozdíl oproti standardům lidských práv založeným Radou Evropy, které vždy vycházejí ze smluvních textů, i když zejména v případech Evropské úmluvy bývají vytvářeny judikaturou Evropského soudu pro lidská práva. Z výše uvedeného nám tedy vyplývá, že pro Evropská společenství nebyla od jejich vzniku ochrana lidských práv prioritní. Všechny členské země byly v té době, jako členské státy Rady Evropy, která již v roce 1950 vypracovala Evropskou úmluvu o lidských právech a základních svobodách, jejími signatáři. Úmluva obsahovala rozsáhlou úpravu občanských a politických práv včetně propracovaného kontrolního mechanismu. Protože však hospodářské záležitosti, které na rozdíl od lidských práv byly hlavní prioritou ES, s sebou přinášely problémy, jež se tak či onak dotýkaly sféry ochrany lidských práv, bylo nezbytné, aby se i Společenství jejich otázkou začalo zabývat (Staněk, 2006).

Poprvé se pojem základních práv dostal do terminologie užívané závaznými právními dokumenty v článku 6 Smlouvy o Evropské unii ve znění Amsterdamské smlouvy z r. 1997, podle kterého „*Unie respektuje základní práva, která zajišťuje Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, podepsaná v Římě dne 4. listopadu 1950, a která vyplývají z ústavních tradic společných členským státům, jako obecné právní zásady Společenství*“ (Tichý a kol, 1993).

Podle nového odstavce 1 řečeného článku je Unie dokonce „*založena na zásadách svobody, demokracie, dodržování lidských práv a základních svobod, jakož i právního státu, jež jsou společné členským státům*“ (srov. Les traités de Rome..., 1998).

Přímý odkaz na lidská práva – dnešní čl. 6 konsolidovaného znění Smlouvy o EU – přinesla teprve Maastrichtská smlouva. Ještě předtím ovšem Evropský

soudní dvůr, inspirován mimo jiné i Evropskou úmluvou a Evropskou sociální chartou, uznal jako základní práva při své rozhodovací činnosti právo svobodně podnikat, svobodu obchodu a právo vykonávat zaměstnání nebo povolání, právo na volný přístup k zaměstnání, odborová práva, svobodu náboženského vyznání, právo na spravedlivé projednání záležitosti, právo vlastnit a pokojně užívat majetek aj. Kromě toho z judikatury ESD vyplývají se základními právy související principy právního státu. Mezi materiální záruky patří ochrana důvěry, zákaz dvojího trestání, zákaz retroaktivity zákonů, zásada právní jistoty, zásada přiměřenosti, zásada rovnosti, zásada určitosti a zásada zákonnosti správy (Pítrová, Pomahač, 1998).

Dá se říci, že sílí tendence k vybudování samostatného systému ochrany lidských práv v Evropské unii. Mechanismus právní ochrany lze rozdělit na soudní, který zajišťuje Evropský soudní dvůr a Evropský soud pro lidská práva a mimosoudní, což představuje ombudsman a petiční právo každého občana Unie.

V případě Evropského soudu pro lidská práva ovšem stále naléhavěji vyvstává otázka vztahu k Evropskému soudu EU v Lucemburku. Navíc je v současné době zahrnut takovým množstvím podání, že se ocitl vlastně v postavení těch národních soudů, jež penalizuje za soudní průtahy (srov. Mezihorák, 2007).

Zatím je situace taková, že zejména v některých oblastech (u práv čistě komunitární povahy, jako např. právo na volný přístup k zaměstnání, svoboda obchodu, svoboda podnikání) poskytuje Evropský soudní dvůr nejvyšší stupeň ochrany, u jiných práv rozlišuje, zda jejich ochrana napomáhá realizaci cílů Společenství. Celkově ovšem s výjimkou sociálních práv donedávna chyběl ucelený katalog, na jehož základě by se dalo hovořit o novém standardu ochrany lidských práv jako celku. Protože Evropský soudní dvůr není formálně vázán textem Evropské úmluvy o ochraně lidských práv, ale aplikuje její obsah jakožto obecné právní zásady, mohl volit tento do jisté míry selektivní přístup. To neznamená, že by ESD snad ignoroval text Úmluvy a judikaturu Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku. Naopak se snaží k ní přihlížet. ESD má však svou vlastní, často odlišnou judikaturu.

To, co je však pro Evropskou úmluvu charakteristické a činí z ní neefektivnější mezinárodněprávní instrument na ochranu lidských práv, není ani tak katalog chráněných práv, jako právě institucionální mechanismus ke kontrole jejich dodržování.

Kontrolu dodržování Evropské úmluvy původně zajišťovaly dva smluvní orgány, jejichž členové nezastupovali svůj stát, nýbrž jednali nezávisle -

Evropská komise a Evropský soud pro lidská práva a jeden politický orgán – Rada Evropy. S počátkem platnosti Protokolu č. 11 však došlo od 1. 11. 1998 k nahrazení Komise a Soudu novým Evropským soudem pro lidská práva – jednotným a permanentně zasedajícím orgánem.¹

Pokud jde o již výše jmenované mimosoudní mechanismy ochrany základních práv, na prvním místě je nutno zmínit evropského pověřence pro lidská práva – ombudsmana, který je jmenován Evropským parlamentem dle čl. 195 Smlouvy ES. Ombudsman přijímá stížnosti od kteréhokoli občana v členském státě, které se týkají nesprávnosti v činnosti orgánů ES. Může provádět šetření nejen na základě stížnosti, ale i z vlastní iniciativy. V případě, že zjistí porušení práva nebo nesprávný úřední postup, vyrozumí o tom příslušný orgán, který má lhůtu tři měsíců na to, aby mu sdělil své stanovisko.

Ombudsman poté předá zprávu Evropskému parlamentu a příslušnému orgánu. Stěžovatel je pak také vyrozuměn o výsledku šetření.

Dle článku 21 Smlouvy ES se může každý občan Unie nejen obracet na ombudsmana, ale má také petiční právo k Evropskému parlamentu v souladu s čl. 194. To znamená, že každý občan Unie a každá fyzická osoba či právnická osoba s bydlištěm nebo registrovaným sídlem v členském státě má právo předložit individuálně či společně s dalšími osobami podání Evropskému parlamentu v záležitosti, která spadá do působnosti Společenství a která se ho přímo dotýká.

Literatura

Les traités de Rome, Maastricht et Amsterdam. Textes comparés, la documentation française. Paris : European Commission, 1998.

DOPITA, M. Společnost pozdní moderny, sociální identita a transnacionalismus. In KUČERA., D. (ed.) *Lidská práva a fenomén migrace, výzvy současnému vzdělávání.* České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2007, s. 31–36.

MEZIHORÁK, F. Otazníky a vykřičníky v problematice lidských práv. In KUČERA, D. (ed.) *Lidská práva a fenomén migrace, výzvy současnému vzdělávání,* s. 15–17.

PÍTROVÁ, L., POMAHAČ, R. *Průvodce judikaturou evropského soudního dvora.* Praha : Linde, 2000.

---

¹ Srov. *Sdělení MZV č. 243/1998 Sb.*, protokol č. 11 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.

- STANĚK, A. Prohlubující se evropská integrace a role národních států při ochraně lidských práv. In SRB, V., HIRTLOVÁ, P. (ed.) *Lidská práva a svobody v demokratické společnosti*. Kolín : Studio Press, 2006, s. 214–222.
- TICHÝ, L. a kol. (překlad). *Smlouva o Evropské unii. Smlouva o založení Evropského společenství*. Praha : Victoria Publishing, 1993.
- ZIMA, P., KRÁKORA, P. Nástin pojetí lidských práv u Emanuela Rábla. In KUČERA, D. (ed.) *Lidská práva a fenomén migrace, výzvy současnému vzdělávání*, s. 21–24.

Kontakt:

JUDr. Zdenka Nováková, Ph.D.

Katedra pedagogiky s celoškolskou působností

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: zdenka.novakova@upol.cz

Antropocentrismus v evropské filosofii

Zdeněk Novotný

Anotace: V orientálním myšlení znamená člověk, zejména jednotlivá lidská bytost, velmi málo. Naproti tomu v antickém Řecku (později Římě) po relativně krátkém období přírodovědně orientované filosofie se hlavní pozornost obrací k člověku a jeho záležitostem. Dokonce i v křesťanském středověkém myšlení jsou zřejmé významné antropocentrické aspekty: svět byl stvořen pro člověka, který – přes své hříchy – má být nakonec spasen. Renesance a novověká filosofie počínajíc Descartem znamená jasné vydělení člověka stojícího proti celé ostatní skutečnosti, která začíná být pouze předmětem jeho poznání a praktické aktivity. Tento přístup se stává ještě výraznějším v osvícenství, které je až přehnaně optimistické ve vztahu k lidské schopnosti dosahovat neustálého pokroku. Teprve ve druhé polovině 20. století se rozvoj technicky založené civilizace stává předmětem kritiky. Avšak humanistická orientace evropského filosofického myšlení je zde stále přítomna.

Klíčová slova: evropská filosofie, orientální myšlení, antropocentrismus, člověk, humanismus, svět.

Ve všeobecném povědomí je filosofický antropocentrismus spojován s obdobím renesance, tedy přechodu od středověku k novověku, který též bývá spojován s pojmem humanismus. Je takto stavěn do protikladu s dosavadním středověkým teocentriem. Třebaže proti tomuto názoru nelze nic namítat, trůfám si tvrdit, že antropocentrismus je manifestně či alespoň latentně

trvale přítomen v evropském filosofickém myšlení, a to už od samých jeho počátků.

Lze jistě namítnout, že jakékoli filosofické myšlení je vždy myšlením lidským, myšlením subjektu, takže jeho zdrojem a tedy i centrem je vždy člověk, nicméně filosofická reflexe může nahlížet na člověka různě, a například v orientálním myšlení jej pojímá zcela odlišně než v myšlení evropském. Není cílem tohoto příspěvku porovnávat evropskou filosofii vzešlou z antiky a poznamenanou židovsko-křesťanským náboženstvím s ostatními světově významnými filosoficko-náboženskými koncepcemi. Při jistě značném zobecnění, a tedy i zjednodušení, pomnutí jednotlivých dílčích (někdy i opozičních) směrů a hnutí lze o nich říci snad jen následující.

V indickém myšlení vysoko nad člověkem a věcmi pozemskými, lidským stojí nevyslovitelný, odosobněný řád věčnosti, nejsou důležité konkrétní časově ohraničené události, osoby, zřejmě je potlačení jakékoli individuální existence, činného života; je zde preference spíše nebytí než bytí, každé vydělování končí opětovným splýváním ve věčném koloběhu.

Třebaže čínské myšlení, zejména konfucianismus, znamená příklon k člověku, praktickému životu a jeho správnému vedení dle určitých mravních zásad, pak se vždy jedná o podřízení se celku, vyšší moudrosti, tradici, jakési odosobněné autoritě. Týká se to také učení Lao-c', v němž ústřední roli hraje „tao“ – něco jako cesta, ale jinak neuchopitelný, nepodmíněný, neosobní princip či zákon, základ světa. Cílem je vzdání se sebe sama, neusilování, klid, mír, harmonie, soulad člověka s veškerenstvím.

Islám, znamenající absolutní oddání se člověka bohu, podřízení se jeho vůli, posuzuje veškeré jednání lidí z tohoto hlediska. Rovněž v pozdější arabské filosofii ovlivněné Aristotelem je role člověka jako jedince (včetně jeho duše) potlačena ve prospěch jakéhosi společného rozumu lidstva jako celku – jen jemu přísluší nesmrtelnost.

Řecké předfilosofické, mytologické období bylo poznamenáno pozorností a úctou k bohům, k příkazům, jak v souladu s nimi a s přírodou vést řádný život. Pomocí mýtů se Řekové pokoušeli vysvětlit i původ a podstatu světa (viz např. básníci Homér, Hésiodos, sedmero mudrců, 8.–6. stol. př. n. l.). Také první filosofové – miléťané (6. stol. př. n. l.) se zaměřují na hledání prvotního principu arché, který vidí v nějaké pralátce, a pythagorovci (6. stol. př. n. l.) naproti tomu v čísle. Dvě následující dosti protichůdné školy – eleaté a atomisté (5. stol. př. n. l.) – se snaží rovněž řešit spíše ontologickou problematiku bez zvláštního zřetele k člověku a věcem lidským. Toto období „přírodní“ či příro-

dovědně zaměřené filosofie je však poměrně krátké. Už sofisté (5. stol. př. n. l.) obracejí pozornost k lidským záležitostem, což vrcholí v Prótagorově myšlence „Mírou všech věcí je člověk“, a zejména pak u Sókrata (5. stol. př. n. l.), jemuž se připisuje proslulý výrok „Poznej sám sebe“ a tzv. maieutika, „porodnické umění“, metoda nacházení pravdy. Vědění takto už má člověk v sobě a jde jen o to pomoci mu na svět. Také další dva největší antičtí filosofové Platón (5.-4. stol. př. n. l.) a Aristotelés (4. stol. př. n. l.) jako pokračovatelé Sókrata v mnohém navazují na jeho pojetí člověka.

Evropský středověk sice staví filosoficky na obou již zmíněných velikánech antiky, avšak přebírá spíše jednostranně jejich metafyziku využitelnou pro učení o bohu, pro teologii. Přestože svět a člověk jsou až na druhém místě, je určitý antropocentrismus latentně přítomen i v patristice – Augustinovo (4.-5. stol.) učení o duši, dědičném hříchu a predestinaci, a také ve scholastice – Tomášovo (13. stol.) úsilí o smíření přirozeného lidského rozumu s nadpřirozenými pravdami víry, sociální učení apod. Celým středověkem se táhne jako nepřerušovaná nit myšlenka, že svět byl stvořen pro člověka a ten pak k obrazu boha, od něhož má přijít spása. Dokonce i tak přísně teocentricky zaměřený myslitel, jakým byl Jan Bonaventura (13. stol.), vidí veškeré dění jako boj o vykoupení člověka.

Odklon od náboženských dogmat a nadpřirozených pravd v důsledku rozvoje renesanční vědy znamená i ústup teologie z jejich výsadních pozic a její nahrazení zájmem o člověka, jeho důstojnost a přirozené potřeby. Z problematiky metafyzicko-ontologické se důraz přesouvá na noetiku, vědecké poznání, o jehož platnosti či pravdivosti rozhoduje sám poznávající subjekt, tedy člověk. Jestliže v antice a středověku byl člověk chápán jako součást univerza, celku světa, vůči němuž se nijak protikladně nevymezoval, pak s touto novou orientací se dostává do pozice, v níž se vymyká přírodě a ostatnímu světu, které se takto stávají objektem, předmětem jeho zájmu a aktivity, zatímco on sám se stává centrem a arbitrem vlastní svobodné činnosti. Výrazným představitelem tohoto pojetí je F. Bacon (16.-17. stol.), u něhož je poznání a věda výsostně lidskou záležitostí (viz jeho učení o idolech mysli) a slouží zároveň jako nástroj k ovládnutí přírody (scientia est potentia).

Novověký spor mezi racionalismem a senzualistickým empirismem je jen logickým důsledkem pochopení, že o pravdivosti poznání rozhoduje nikoliv „vyšší moc“, ale sám člověk se svými přirozenými poznávacími dispozicemi – rozumem a smysly. U Descarta (17. stol.) se již subjekt ostře vymezuje proti okolnímu světu, vyděluje se z veškeré ostatní reality. (Nastolené subjekt-objek-

tové paradigma pak poznamenává již celou následující filosofii.) Jako myslící bytost si člověk osobuje výsadní, privilegované postavení ve vztahu k ostatním živým tvorům a přírodě vůbec, vůči nimž zaujímá nadřazený, chladně instrumentalistický postoj. (Právě zde se objevují první signály pozdějšího neblahého působení člověka a jeho technicky zaměřené civilizace.) Není to ovšem pouze racionální stránka, která vede všeobecně k preferování člověka. Celá britská empiricko-senzualistická filosofie je tím rovněž poznamenána, o čemž svědčí mimo jiné i názvy nejvýznamnějších děl jejích hlavních představitelů: „An Essay of Human Understanding“ by J. Locke (17. stol.), „A Treatise concerning the Principles of Human Knowledge“ by G. Berkeley (18. stol.), „A Treatise of Human Nature“ a „An Enquiry concerning Human Understanding“ by D. Hume (18. stol.).

Význam člověka a až příliš optimistické pojetí jeho role ve světě zdůrazňuje osvícenství, a to i přes různost pohledů (viz např. J. J. Rousseau, 18. stol.). I. Kant (18. stol.) vidí v člověku aktivního tvůrce poznání (transcendentální subjektivita) i zdroj a účel mravního zákona (kategorický imperativ). Činný subjekt – Já, podřizující si a dle svých představ přetvářející celý svět tzv. ne-Já, je ústředním pojmem filosofie J. G. Fichta (18. stol.). L. Feuerbach (18. stol.) ve své kritice křesťanství ukazuje, že představa boha jako morální bytosti je personifikovanou, odcizenou podstatou člověka a že skutečnost náboženství je jen odrazem skutečnosti člověka, takže teologii je nutno nahradit antropologií a náboženstvím lásky mezi Já a Ty bez zprostředkující bytosti boha.

Původní humanistickou motivaci nelze upřít ani marxismu, který však univerzální, nadčasovou, obecně platnou hodnotu lidství ke své škodě odmítá jako prázdnou abstrakci. Důležitý je ale marxistický pojem praxe jakožto specificky lidské smyslově předmětné tvůrčí činnosti, ve které člověk revolučním způsobem přetváří svět, projektuje se do něj. V linii filosofů odmítajících boha a kladoucích veškerou zodpovědnost na člověka výrazně vystupuje F. Nietzsche (19. stol.) s novou morálkou silných jedinců, z nichž má povstat „nadčlověk“, a někteří existencialisté, zejména J. P. Sartre (20. stol.), podle nějž je člověk odsouzen ke svobodě a neustále sám sebe neguje a nově vytváří, projektuje se mimo své přítomné bytí. Jedinečné, neopakovatelné lidské jsoucní „Dasein“ je ústředním pojmem Heideggerovy (20. stol.) filosofie. Dasein je jsoucnem, „místem“, které je nanejvýš vhodné pro objasnění bytí v obecném smyslu. Antropocentrismus je i výrazným rysem pragmatismu, zejména u W. Jamese (19.–20. stol.), který vše poměřuje významem pro jednající subjekt. Rovněž další z hlavních směrů filosofie 20. století – novotomismus – počítá s reálným

člověkem v daleko větší míře, než tomu bylo ve středověké křesťanské filosofii, bere vážně jeho potřeby a snaží se dát mu uspokojivé odpovědi na nejpálčivější otázky současnosti.

Bylo by však chybou domnívat se, že člověk je opomíjen scientistickým proudem ve filosofii, jenž je reprezentován různými formami myšlení zaměřeného na otázky poznání a vědy a souhrnně označovaného jako novopozitivismus. V něm dnes rozhodující roli hraje analytická filosofie zajímavější se o jazyk, a to nikoli nějaký uměle vytvořený „dokonalý“ jazyk vědy, ale o jazyk přirozený, tedy reálnou lidskou mluvu (viz např. B. Russell, L. Wittgenstein, W. V. O. Quine, D. Davidson, 20. stol.).

I když by bylo možné najít problematiku člověka v mnoha dalších filosofických směrech 19. a 20. století, uvedeme na závět jakousi „zastřešující“ disciplínu, a to filosofickou antropologii, (např. M. Scheler, A. Gehlen, 20. stol.), jejímž ústředním tématem je člověk, kterého se snaží postihnout v jeho celistvosti.

Literatura

- AKVINSKÝ TOMÁŠ. *Summa theologická*. Olomouc : 1937–1940.
- AUGUSTINUS AURELIUS *Význání*. Praha : Evangelické nakladatelství, 1992.
- BACON, F. *Nové organon*. Praha : Svoboda, 1990.
- BERKELEY, G. *Pojednání o základech lidského poznání*. Praha : Svoboda, 1995.
- BONAVENTURA, J. *Putovanie mysle k Bohu*. Košice, 1949.
- DESCARTES, R. *Úvahy o první filosofii*. Praha : Svoboda, 1970.
- DIOGENÉS LAERTIOS: *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Praha : 1964.
- FEUERBACH, L. *Podstata křesťanství*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1954.
- FICHTE, J. G. *Výbor z diela*. Bratislava : Pravda, 1981.
- GEHLEN, A. *Duch ve světě techniky*. Praha : Svoboda, 1972.
- HEIDEGGER, M. *Bytí a čas*, Praha : Oikoymenh, 1996.
- HORYNA, B. a kol. *Filosofický slovník*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 1998.
- HUME, D. *Zkoumání lidského rozumu*. Praha : Svoboda, 1972.
- HUME, D. *A Treatise of Human Nature*. Oxford : Blackwell, 1968.
- HUME, D. *An Enquiry Concerning Human Understanding*. La Salle, Illinois : Open Court Press, 1971.
- JAMES, W. *Pragmatismus, nové jméno pro staré způsoby myšlení*. Brno : Centrum pro kulturu a demokracii, 2003.

- KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, Praha : Svoboda, 1976.
LACROIX, J. *Smysl člověka*. Praha : Svoboda, 1970.
LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984.
MARITAIN, J. *Křesťanský humanismus*. Praha : Universum, 1947.
MARX, K. *Ekonomicko-filosofické rukopisy z r. 1844*. Praha : 1961.
NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*. Praha : Odeon, 1968.
NOVOTNÝ, Z. *Jak (se) učit filosofii*, Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2004.
PLATÓN *Obrana Sókrata, Kritón*. Praha : ISE, 1994.
PLATÓN. *Prótagorás*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1992.
PLATÓN. *Menón*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1992.
PLATÓN. *Symposion*, Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993.
PLATÓN. *Ústava 5, 6, 7*. Praha : Laichter, 1921.
PLATÓN. *Parmenidés*. Praha : Oikoymenh, 1996.
POPPER, K. R. *Věčné hledání. Intelektuální autobiografie*. Praha : Prostor, 1995.
QUINE, W. V. O. *Hledání pravdy*. Praha : Herrmann, 1994.
ROUSSEAU, J. J. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha : Svoboda, 1949.
RUSSELL, B. *History of Western Philosophy*. London : George Allen & Unwin, 1967.
SARTRE, J. P. *Marxismus a existencialismus*. Praha : Svoboda, 1966.
SCHELER, M. *Místo člověka v kosmu*. Praha : Svoboda, 1968.
STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Praha : Karmelitánské nakladatelství, 2000.
SVOBODA, K. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha : 1944.
WITTGENSTEIN, L. *Filosofická zkoumání*. Praha : Filosofický ústav AV ČR, 1993.

Kontakt:

doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: zdenek.novotny@upol.cz

Učitel evropské budoucnosti

Jitka Skopalová

Anotace: Z řady dokumentů Evropské unie vyplývá, že tvůrcem nové evropské identity a multikulturní společnosti bude nynější mladá generace. Jestliže stav společnosti mnohdy nepodporuje prožívání občanství, je pak nadějí institucionální vzdělávání. Příspěvek se zaměřuje na problematiku evropské dimenze výchovy k občanství, na nutnost kvality výchovně vzdělávacího procesu nejen v přípravě budoucích učitelů, ale i v oblasti dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků ve smyslu strategických záměrů a cílů EU ve vzdělávání.

Klíčová slova: identita, evropská identita, vzdělávání, dětství, životní svět, vzdělávání, výchova k občanství.

Učitel evropské budoucnosti musí být připraven na podstatně jiné žactvo, na jinou strukturu třídy, která bude etnicky a rasově různorodá, děti emigrantů z různých, nejen evropských, zemí mohou v některých regionech tvořit většinu. To s sebou přinese zcela nové problémy, jež je možno zvládat jen akceptováním multikulturního přístupu k výchově a vzdělávání.

Výchova k evropanství by neměla být záležitostí pouze učitelů společensko vědních oborů. I obory přírodovědné, technické a další mohou na konkrétních příkladech učit žáky myslet v evropských (i světových) souvislostech, neboť ekonomická, technická, politická, vědecká kulturní a sportovní sféra má evropské rozměry (Mezihorák, 1999, s 10–11). Lze jen souhlasit s A. Staňkem,

který uvádí, že „*Evropská dimenze ve vzdělávání je v naší pedagogice stále ještě relativně novým tématem...*“ (2007, s. 71).

Změna obsahu a forem výuky vyučovacích předmětů, v intencích zjištěných i výzkumy realizovanými na Pedagogické fakultě UP Olomouc (srov. Dopita, Skopalová, 2001, Dopita, 2003, Skopalová, 2003, Dopita a kol., 2004, Dopita, Skopalová, 2004, Staněk, 2007), může předcházet mezilidským i mezinárodním konfliktům pramenícím z neznalosti a nepochopení podstaty věci, například víry, svobody, chudoby, jinakosti apod. Vstup do Evropské unie činí uvedené pojmy o to aktuálnější, jelikož se stávají zákony stvrzenou součástí „západního světa“, který s sebou přináší velké množství „jinakosti“ a svobody si ji volit.

Občanská výchova, resp. podle RVZP ZV výchova k občanství (srov. Rámcový vzdělávací program..., 2005), občanská nauka a základy společenských věd se v současnosti zařazují mezi nejdůležitější předměty jak na základní, tak i na střední škole. Přípravují žáky na vstup do pracovního, rodinného a společenského života, jehož nedílnou součástí je i život občanský. Proto je stále více kladen důraz na výuku těchto nelehkých, interdisciplinárních a po obsahové stránce stále se měnících předmětů. Jejich vyučující se musí více než jiní pedagogové stále vzdělávat ve svém oboru, resp. oborech, aby mohli svým žákům předávat kompetence (znalosti, dovednosti a postoje), které potřebují a budou potřebovat. Je proto třeba více aktualizovat znalosti a dovednosti učitelů tak závažných předmětů, a to především prostřednictvím přednáškových a tréninkových akcí za použití multimédií. Nestačí pouze vědět, ale i umět předávat vše, co je potřebné pro výchovu informovaného, odpovědného, způsobilého a ve veřejné politice aktivního občana. Vliv na to má i pregraduální příprava budoucích učitelů předmětu, kterého výše uvedené bude obsahem, bez ohledu na to, jak se předmět bude jmenovat¹.

Má-li se člověk stát aktivním aktérem, musí být především přesvědčen o správnosti svého počínání. Jestliže stav společnosti nepodporuje prožívání občanství, je nadějí právě institucionální vzdělávání, ale ne ve smyslu indoktrinace. Je proto v tomto smyslu důležité, jak již bylo výše řečeno, soustředit se nejen pouze na pregraduální přípravu budoucích učitelů výchovy k občanství a základů společenských věd, ale všech učitelů včetně jejich dalšího vzdělávání.

¹ Prvním pokusem o uvedené změny je například kurz *Nové horizonty výchovy k občanství*, na kterém se podíleli vysokoškolští učitelé Univerzity Karlovy, Univerzity Palackého a Ostravské univerzity. Srov. DOPITA, M., GRECMANOVÁ, H., WRIGHT, N. D. (eds.) *Nové horizonty výchovy k občanství. Kurikulum pro studenty vysokých škol*. Olomouc: Univerzita Palackého a Sdružení pro výchovu k občanství a demokracii, 2001.

Rovněž je nutné si uvědomit, že děti-žáci nejsou pouze objekty pedagogického působení, ale subjekty, které mají svůj životní svět, s jeho strukturou a svými právy. Je třeba jim naslouchat a ne pouze předkládat skutečnosti, o kterých nemají a ani nechtějí pochybovat.

Chceme-li dětem jako vychovatelé a vzdělavatelé porozumět, musíme se nechat jejich sděleními oslovit, ocitnout se ve stejné oblasti, nalézt „společný svět“. To ovšem má určité podmínky: musíme reflektovat svá vlastní východiska, svůj „horizont“ či půdorys a zároveň půdorys, na kterém se pohybuje druhý (srov. Gadamer, 1994). Jak uvádí B. Kraus a V. Poláčková, pro pedagogie je nezbytné zabývat se „jiným“ světem, než známe, světem dětí, „*jestliže nahledneme, že náš horizont je úzký a omezený, objeví se potřeba překročení našich původních hranic. Vstoupíme na pole, kde jsou jiná východiska a jiná pravidla... Čím více se jednotlivé světy odlišují, tím větší usilí je zapotřebí vyvinout pro opravdové pochopení*“ (2001, s. 19).

Edukace je dnes více než kdy jindy diskuse, ve které je třeba respektovat diskusního partnera – žáka. Každé vědění začíná porozuměním. I fundované pochopení fenoménu dětství je důležitým předpokladem, aby základní formativní období člověka bylo nejen optimálně prožito, ale aby v něm byly rozvíjeny progresivní prvky pro dynamické přetváření naší sociální reality. Proto je nutné opírat se nejen o poznatky sociologické, ale tyto rozvíjet na pozadí výsledků v pedagogice, psychologii, kulturní a sociální antropologii atd.

Jak uvádí Pierre Bourdieu – *vzdělávací systém má značný, resp. zásadní vliv na vytváření identity osobnosti* (srov. 1998, s. 28–31), cílem výchovných strategií, ať již uvědomovaných nebo neuvědomovaných, je výchova sociálních aktérů schopných důstojně přijmout dědictví sociální skupiny. Kapitál, který dnes převládá, je tedy kapitál školní. Škola dnes ovlivňuje člověka téměř od narození až po adolescenci, dokonce i v do dospělosti. Ve škole navazuje jedinec důležité vztahy mimo domov, každodenně komunikuje se svými vrstevníky i s dospělými, škola se také stává zkušebním polem, pokud jde o schopnosti a dovednosti jednotlivce. Ve výchovně vzdělávacím procesu se dostává jedinec do vzájemných vztahů hned s více lidmi. Podle Bourdieua školní vzdělání (vyjádřené vysvědčením, titulem nebo diplomem) přestává být atributem určitého statusu a stává se pouhou vstupenkou, zakládá právo na další postup ve vzdělávání. Váha školního kapitálu ve struktuře „bohatství“ dětí narůstá stejně jako konkurence mezi rodinami (srov. Dopita, 2007, s. 105–125).

Rodiče se informují o prestiži či pověsti škol a tak přímo ovlivňují volbu školy ve smyslu kvality. Funkční požadavek, např. blízkost školy k bydlišti

a pohodlné cestování do školy se dostává na druhé místo. Uvedený fakt však koresponduje v závislosti na společenském postavení rodiny, na její kulturní úrovni, ale také na významu, který školní práci dítěte přisuzují jeho rodiče. Vliv vzdělávacího systému na představy mladých lidí o sobě je zvlášť formativní tam, kde se klade důraz na soutěživost. To platí právě v evropských zemích. Ti, kteří měli v průběhu vzdělávacího procesu nějaké problémy, mohou být považováni za „méněcenné“ a všeobecně se předpokládá, že v budoucnosti mohou selhat (Quesnell, 2002, s. 203).

Podle Mansela (1995, s. 303) škola, pokud není chápána pouze jako agentura na zprostředkování znalostí, ale podle celkových konceptů, zahrnuje do procesu vyučování celou osobu s jejími emocemi, přáními, zájmy, nároky a potřebami, by se měla stát místem, v němž se nejen učí pro pozdější život a povolání, ale v němž se žáci zabývají i globálními situacemi, škola se tak může stát místem získávání zkušeností, v níž se učí jak to, co je zajímavé, tak i to, co je prokazatelně důležité pro život.

Jak tedy vzniká evropská identita? Jedná se o velmi pozvolný proces, o významný projev uvědomění si svého evropanství, kterému však předchází vznik *vlastní identity*. Přikláníme se k takovému chápání identity, ve je kterém *jedinac vybaven mnoha vrstvami identit – je především sám sebou, cítí však sounáležitost ke všem horizontům mnohovrstevnatosti lidského společenství*. Jde tedy o pochopení životního světa lidí v jeho příslušné struktuře a naplněnosti. To je nejspíše možné, když se sleduje jednak *časová struktura životního světa*, ale také *prostorová struktura*, tj. jak se jeví „okolí“, což lze nejen dobře sledovat a tím i popisovat, ale je to především konkrétní prostor lidského zážitku. Mluvíme-li o „životním světě“, který ovlivňuje nejen vlastní, ale i další identity jednotlivce, musí být tento svět vždy představován v historicky proměnlivé konkrétnosti psychické, sociální a společenské ucelenosti. Vytváření identity jedince obecně, tedy i evropské, je v podstatě závislé na čtyřech oblastech: komunita/kultura (životní prostředí), rodina, škola a ekonomika. Uvedené oblasti mají ve společnosti svou vlastní dynamiku a jsou formativní.

Tvoření osobnosti, vlastní identity, je tedy obecně chápáno jako proces, v němž subjekt přijímá hledáním a „sondováním“ informace z okolí, dává je do souladu se znalostmi o světě, které má k dispozici a aktivně zasahuje do vnějšího okolí, aby ho utvářel podle vlastních potřeb a zájmů. V. Jirásková uvádí „...neznalost daných kultur... nahrává vzniku nespravedlivých předsudků a nespravedlivého stereotypního vidění“ (2006, s. 28).

Literatura

- BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. Praha : Karolinum, 1998.
- DOPITA, M. *Pierre Bourdieu o umění, výchově a společnosti*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2007.
- DOPITA, M., SKOPALOVÁ, J. Politika v životě dětí. In NOSÁL, I. (ed.) *Obrazy dětství v dnešní české společnosti. Studie ze sociologie dětství*. Brno : Barrister & Principal, 2004, s. 153–163.
- DOPITA, M., NELEŠOVSKÁ, A., SKOPALOVÁ, J. Dětská konstrukce multikulturality. In *ACTA PAEDAGOGICAE. Annus III. Prešov–Olomouc. AFPUP*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 2004, s. 7–17.
- DOPITA, M., SKOPALOVÁ, J. Výzkum žáků 8. a 9. tříd základní školy v rámci předmětu občanská výchova. In DOPITA, M., HRACHOVCOVÁ, M. (eds.) *Výchova k demokracii v transformující se společnosti*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001, s. 121–142.
- DOPITA, M., GRECMANOVÁ, H., WRIGHT, N. D. (Eeds.) *Nové horizonty výchovy k občanství. Kurikulum pro studenty vysokých škol*. Olomouc : Univerzita Palackého a Sdružení pro výchovu k občanství a demokracii, 2001.
- GADAMER, H. G. *Problém dějinného vědomí*. Praha : Filosofia, 1994.
- JIRÁSKOVÁ, V. *Multikulturní výchova. Předsudky a stereotypy*. Praha : Epoque, 2006.
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk–Prostředí–Výchova*. Brno : Paido, 2001.
- MANSEL, J. *Sozialisation in der Risikogesellschaft: eine Untersuchung zu psychosozialen Belastungen Jugendlicher als Folge ihrer Bewertung gesellschaftlicher Bedrohungspotentiale*. Berlin : Luchterhand, 1995.
- MEZIHORÁK, F. Evropanství a učitelství. In: *AUPO, Civilia II 1999 Jednotná Evropa. Politickoekonomické, pedagogické a etické aspekty*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1999.
- QUESNELL, M. D. *Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme*. Praha : Academia, 2002. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, 1/2005, s. 31–108.
- STANĚK, A. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2007.

Kontakt:

doc. PhDr. Jitka Skopalová, Ph.D.
Katedra pedagogiky s celoškolskou působností
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: jitka.skopalova@upol.cz

Evropská a národní identita v kontextu teritoriální identity

Antonín Staněk

Shrnutí: Veřejný diskurz na téma ohrožení svébytné národní a kulturní identity občanů České republiky prošel proměnou od zprvu převládající vizionářské rétoriky k rétorice skeptické. V první – teoretické části příspěvku se věnuji pojetí evropské a národní identity jako identit koncových a na ně navazujícímu konceptu dvojí podřízenosti, jenž nevylučuje vazby k více entitám. Rovněž upozorňuji na riziko posílení xenofobních tendencí, které může vyplynout z nezodpovědného probouzení zájmu o vlastní národní identitu ve spojení s obavami ze sociálního ohrožení. Ve druhé části příspěvku se zaměřuji na interpretaci vybraných výsledků výzkumu, kterými dokládám tvrzení z první části.

Klíčová slova: evropská identita, národní identita, koncová identita, koncept dvojí podřízenosti, eurorealismus, euroskepticismus, eurofederalismus.

Mnohem dříve, než se Česká republika stala v květnu 2004 členskou zemí Evropské unie, otevřela se mezi zastánci a odpůrci našeho členství diskuse o tom, jak silně bude ohrožena svébytná národní a kulturní identita občanů. Veřejný diskurz na toto téma byl o to silnější, oč intenzivněji se do něj promítaly zkušenosti s důsledky přechodu k demokratické společnosti. Politolog M. Znoj se zmiňuje o tom, že zprvu převládající vizionářská rétorika byla vystřídána rétorikou skeptickou akcentující nebezpečí ohrožení národní suverenity (Znoj, 2007, s. 36). Ústavou a zákony zaručovaná a politiky hlasitě

deklarovaná rovnost všech občanů bez rozdílu etnické příslušnosti, rasy, pohlaví, náboženství apod. se dostala do kontrastu s realitou každodenního života. Není se proto čemu divit, když občané s notnou dávkou nedůvěry přijímali ujištění bruselských unijních politiků, že obavy ze ztráty národní a kulturní identity nemají reálný základ. Tyto obavy byly vědomě posilovány domácími euroskeptiky, kteří nevynechali žádnou vhodnou příležitost, aby nepodrobovali politické představitele Evropské unie kritice za to, že svým byrokratickým přístupem napomáhají destrukci svébytné národní a kulturní identity občanů.

Evropská i národní identita jsou identity s vysokou entitou a pro nás, častěji než globální či celosvětová identita, prezentují takzvané koncové identity (terminal identity), jak o nich píše např. Deutsch (1970). Pokud bychom výše naznačený diskurz personifikovali, můžeme ho pro evropskou vizionářskou myšlenku spojit s osobou V. Havla a euroskepticismus s osobou V. Klause. Bývalý prezident V. Havel vnímá Evropu ne jen geograficky jako území (což je právě Klausovo vnímání Evropy, jež jako jedině je ochoten v diskusích připustit a hájit), ale také jako ideu, která emanovala vše, čím Evropa doposud pro své obyvatele byla, v co oni věřili, čím Evropa pro ně je a v co věří a také v sobě ještě obsahuje i to, čím by v budoucnu mohla být, tedy v co je možné věřit. Současný prezident V. Klaus právě v těchto úvahách, jež v politické realitě směřují k prohlubování nadnárodní evropské spolupráce, spatřuje vážné ohrožení národní suverenity. V. Klaus se tak v diskusích o evropské integraci dovolává ochrany české národní identity a jako pravicový patriot požaduje ochranu pro domácí obyvatelstvo před nebezpečím nekontrolovaného přílivu migrantů do země a v neoslabeném národním státu pak spatřuje tu největší naději pro demokracii. Že jde o promyšlený populismus, dokládá druhá tvář V. Klause – tvář pravicového liberála. Jak se s jeho první tezí silného národního státu jako hráze proti všemu, co může ohrožovat národní identitu, slučuje druhá teze požadující minimalizaci resp. zeštíhlení státu tak, aby národní stát co nejméně zasahoval do fungování svobodného trhu?

Polský publicista A. Szostkiewicz se obdobně jako V. Klaus domnívá, že něco jako evropská identita neexistuje a že se ani nepodaří vytvořit evropský národ. Vždyť kromě Ódy na radost, žlutých hvězdiček na modrém pozadí a pocitu evropanství jako podílu na kulturním dědictví, které tu bylo vytvořeno, se silné evropské pojivo ještě nevytvořilo (Szostkiewicz, 2007, s. 39–40). Protože se však na rozdíl od eurorealisty V. Klause považuje za umírněného eufederalistu, pokouší se najít cestu ze slepé uličky, do níž se v polovině roku 2005 dostala evropská integrace po odmítnutí Smlouvy o evropské ústavě

v referendech ve Francii a Nizozemsku. Právě při tomto hledání se přibližuje k V. Havlovi, který je podle M. Znoje přesvědčen, že je potřeba objevit další smysl Evropy. Pro V. Havla to je Evropa mající svou povznesenou morální realitu opírající se o hranice lidských práv a reálných možností liberální demokracie (Znoj 2007, s. 37). Pro A. Szostkiewiczze to je Evropa, která vedle ekonomické integrace podporuje i duchovní sblížení evropských národů na bázi spojení dvou kulturních sil – křesťanské víry a světského humanismu (Szostkiewicz, 2007, s. 40–41).

Na to, jaké důsledky může mít nezodpovědně probuzený zájem o vlastní identitu ve spojení s obavami ze sociálního ohrožení, upozorňuje B. Baumgartl (2007). Podle něj, když dojde v určitém období mezi členy určité entity ke zvýšení zájmu o jejich kolektivní identitu, dají se očekávat i vedlejší nežádoucí důsledky v podobě posílení xenofobních tendencí v dané entitě.

Přes veškeré integrační tendence projevující se rozšiřováním Evropské Unie zůstává národní stát základní kulturní a politickou jednotkou, v níž se odehrává život dnešních lidí, a proto je národní identita považována za jednu z nejdůležitějších skupinových identit, kterou začínáme pociťovat již v raném dětství. Jak je to však s naší národní identitou v kontextu národního státu? Česká národní identita je spojená s českým územím, tedy jen ti lidé, kteří žijí na českém území a mluví česky, jsou považováni za Čechy. Naopak krajané žijící v zahraničí, přestože mluví česky, nejsou plně vnímáni jako Češi (srov. Holý, 2001). Česká národní identita byla vždy svázána s určitým teritoriem a s konkrétními státními útvary. Lidé se cítí být vázáni ke svému sousedství, sídlu (vesnici, městu), kraji, zemi (státu), kontinentu atd.

Češi svůj vlastní téměř etnicky čistý národní stát měli pouhých 11 let (1993–2004), protože od roku 1918, kdy jsme získali nezávislost na Rakousko-Uherské monarchii jsme se o svůj stát dělili se Slováky v rámci tzv. politiky „čechoslovakismu“, resp. jsme společně žili ve formální Česko-Slovenské federaci, abychom v roce 2004 vstoupili do nadnárodního společenství – Evropské unie. Dá se tedy předpokládat, že lokální vazba na národní stát nebude pro Čechy nijak dramatická.

I přes výše zmíněné důvody jsme se jako národ nevyhnuli utváření vlastní identity, přičemž se snažíme respektovat odlišnosti těch, kteří do naší skupiny nepatří. Všimáme si rozdílů a získáváme pocit, že „my“ jsme zvláštní a často dokonce lepší než ti s jinou identitou. Nevyhnutelným důsledkem styku s jinými etnickými skupinami jsou proto předsudky, které někdy zároveň bývají zdrojem pocitů nadřazenosti. Pozitivní pocit hrdosti na vlastní etnickou sku-

pinu a pocit sounáležitosti s jejími zvyky, tradicemi, rituály, historií a jazykem označuje B. Baumgartl za zdravý patriotismus. Jestliže však má člověk pocit, že jeho etnikum je ohroženo, objeví se obvykle negativní vnímání jiných skupin. Mohou se tak spustit různé procesy, kdy začneme např. negativní vlastnosti vlastní skupiny promítat do jiných skupin, nebo i zjednodušování jinak složitých vztahů podle scénáře „my – dobří“ a „oni – špatní“.

Vlachová a Řeháková, autorky sociologické studie zkoumající českou národní identitu po zániku Československa v roce 1993 a po vstupu České republiky do Evropské unie v roce 2004, v souladu s Halleyem, na něhož práci odkazují, hovoří o národní identitě jako o konstruktivním skládajícím se ze čtyř prvků – obrazu národa, teritoriální identity, národní hrdosti a lásky k národu. Z uvedených prvků je pro nás nejdůležitější teritoriální identita, u níž dle názoru autorek lze měřit lokalismus, regionalismus, patriotismus a kosmopolitismus resp. Evropanství (srov. Vlachová a Řeháková, 2004).

Na koncept koncové identity navazuje v odborné literatuře koncept dvojí podřízenosti, kdy se jedinci mohou cítit být vázání k dvěma a více entitám, přičemž vazba k jedné nevyklučuje vazbu k druhé (např. C. J. van Kersbergen). Z předchozího tedy můžeme odvodit, že vazba k národnímu státu nemusí vylučovat vazbu k Evropské unii resp. nižší teritoriální vazby např. k regionu se nemusí vylučovat s vazbami k vyšším entitám.

Ve druhé části svého příspěvku se zaměřím na interpretaci vybraných výsledků výzkumu názorové orientace žáků olomouckého regionu dokončujících etapu základního vzdělávání, jež jsou relevantní k výše zmiňovanému Baumgartlovu tvrzení, že když dojde v určitém období mezi členy určité entity ke zvýšení zájmu o jejich kolektivní identitu, dají se očekávat i vedlejší nežádoucí důsledky v podobě posílení xenofobních tendencí v dané entitě.

Výzkum názorové orientace žáků olomouckého kraje na evropské občanství a evropskou identitu (Staněk 2007, s. 88–135), který se uskutečnil ve druhé polovině roku 2005 na vzorku 522 žáků posledního ročníku povinné školní docházky přinesl velice zajímavé odpovědi na otázku **zda se dotázaní cítí nejen jako občané ČR, ale i jako občané EU** – (Graf 1). Často se občané EU cítí ani ne pětina dotázaných žáků a studentů (6,3 %), zato nikdy a nebo jen někdy se jako občané EU cítí více než pětina dotázaných (87,1 % – nikdy 46,7 %, někdy 40,4 %). Získané výsledky nabízejí celou řadu otázek, především pak, kde se bere tak silný záporný postoj k evropskému občanství právě u mladých lidí, kteří by neměli být ve svých postojích zatíženi žádnými stereotypy. Jako odpověď se samozřejmě nabízí absence přiměřené výchovy k evropanství jak

v rodině tak i ve škole, kde budování evropské identity dlouhodobě nepatřilo v základním vzdělávání k hlavním cílům.

V další otázce, **Cítíte se být hrdý, že jste občanem EU** – (Graf 2) jsme zjišťovali, zda se respondenti cítí být hrdými na to, že jsou občany Evropské unie. Na pětistupňové škále se ke kladnému názoru přiklonily téměř dvě pětiny dotázaných z řad žáků a studentů (38,8 %) přičemž velmi hrdé jsou jen 4,6 % a docela hrdé jsou 34,2 % respondentů. K zápornému názoru se přiklonila bezmála polovina (47,0 %) žáků a studentů. Odpověď vůbec na to nejsem hrdý si zvolilo 16,7 % a jsem na to nepříliš hrdý zvolilo 30,3 % dotázaných žáků a studentů.

Porovnáním názorů na občanství Evropské unie jsme došli k závěru, že u dotazovaných žáků převažují ve vztahu k evropskému občanství záporné pocity, z čehož se dá usoudit, že se respondenti s evropským občanstvím příliš neztotožňují. Nabízí se otázka, proč respondenti, kteří jsou spokojeni se vstupem i následným členstvím naší země v EU, jsou tak málo ochotni akceptovat evropskou občanskou identitu.

Zajímavým zjištěním, které by nemělo zůstat nepovšimnuté, je přesvědčení, že k negativům našeho členství v EU patří také nárůst přistěhovalectví a s ním spojený příliv cizinců, kteří nám berou práci. Tento názor vyjádřily celé tři čtvrtiny dotázaných žáků a studentů a plně koreluje s častými názory prezentovanými v médiích a mezi dospělou populací. Pocit ohrožení pracovní perspektivy mladých lidí se tak promítá do toho, co bychom mohli vnímat jako latentní projev rasismu a xenofobie. V každém případě však jde o alarmující informaci pro učitele a další podnět pro aktivní výchovu k občanství, evropanství a multikulturalismu.

V jedné z baterií otázek byli respondenti rovněž dotazováni na to, **jak silně se cítí být svázáni s různými územními jednotkami – s místem svého bydliště, regionem-krajem, Českou republikou, střední, západní a východní Evropou**. Odpovědi prokázaly silnou vazbu dotázaných na územní jednotky vážící se k národnímu státu – (Graf 3). Více než tři čtvrtiny žáků (86,7 %) cítí velmi silnou vazbu k místu svého bydliště. Obdobně silnou vazbu mají žáci k regionu (76,0 %) a také k České republice (80,0 %) V případě jednotlivých evropských regionů už tato vazba tak silná není a v případě západní a východní Evropy již převládají spíše záporně zabarvené představy o sepětí s těmito částmi. Nejvýrazněji cítí respondenti vazbu ke střední Evropě, když pozitivní představy vyjádřilo něco málo přes polovinu dotázaných žáků (59,1 %) Velmi zajímavý je výsledek ukazující na to, že svázanost se západní Evropou cítí jen něco málo

přes čtvrtinu dotázaných žáků (30,4 %). Nejslabší vazby cítí respondenti obou skupin k východní Evropě, když jen necelá čtvrtina žáků (20,6 %) vybrala na pětistupňové škále odpovědi s kladným zabarvením.

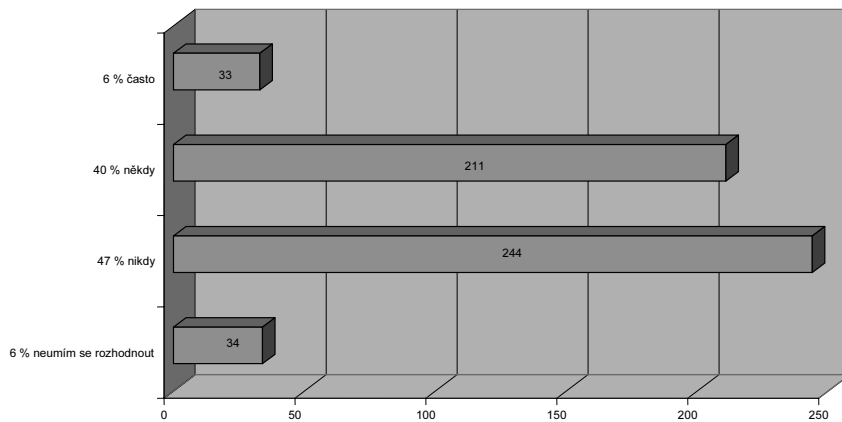
Procesy integrace Evropy, jež od počátku 21. století nabývají na intenzitě jak v rovině rozšiřování tak i v oblasti prohlubování evropské integrace, s sebou zákonitě přinášejí zájem o studium transnacionální resp. evropské identity v různých vědních oborech (sociologie, politologie, pedagogika). Právě posledně zmiňovaná pedagogika ve své teorii výchovy musí reagovat na aktuální potřeby spojené s procesem politické socializace žáků, občanů jak národních států, tak i nadnárodní Evropské unie, což se odráží v posilování pozice výchovy k občanství v národních vzdělávacích systémech (srov. Staněk 2007, s. 54–69), avšak nejen to. S tím, jak silící migrační tlaky v Evropě probouzejí populisty k ochraně národních států a posilování národní identity pod rouškou eurorealismu, dostává se do popředí pedagogické pozornosti i problematika mezinárodně právní ochrany lidských práv.

Literatura

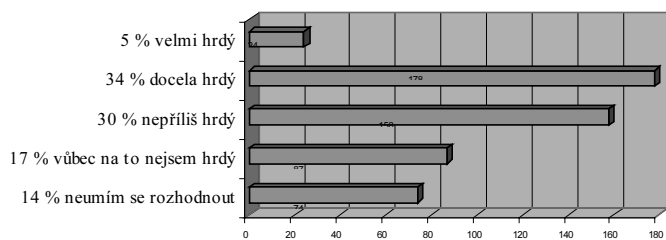
- BAUMGARTL, B. *Menšiny, xenofobie a identity v Evropě*. [online]. [cit. 2007-8-27]. Dostupné z: < <http://www.tolerance.cz/cesky/pane12000/paper04.htm>>. DEUTSCH, K. W.; MERRITT, R. L. *Nationalism and national development: an interdisciplinary bibliography*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 1970.
- HOLÝ, L. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001.
- STANĚK, A. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2007.
- SZOSTKIEWICZ, A. Ztráta víry v evropský sen? *Listy*, srpen 2007, roč. 37, č. 4, s. 38–41.
- TAYLOR, CH. *Zkoumání politiky uznání multikulturalismus*. Praha : Nakladatelství Epoque a FÚ AV ČR, 2004.
- VLACHOVÁ, K.; ŘEHÁKOVÁ, B. *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*. Praha : Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004.
- ZNOJ, M. Evropská idea po česku. *Listy*, srpen 2007, roč. 37, č. 4, s. 36–38.

Přílohy

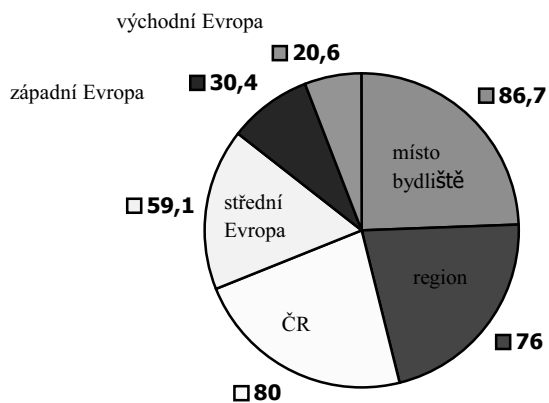
Graf 1: Cítíte se nejen jako občan ČR, ale i jako občan EU?

Graf 2: Cítíte se být hrdý, že jste občan EU?

Graf 3: Vazba na územní jednotky - žáci

Kontakt:

Mgr. Antonín Staněk, Ph.D.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: antonin.stanek@upol.cz

Dialóg ako etická miera európskej identity

Dušan Špiner

Anotace: Autor vo svojom príspevku pod názvom: Dialóg ako etická miera európskej identity, hovorí o význame dialógu vo vzájomnej medziľudskej komunikácii. Zároveň poukázal, že len v živom vzťahu je bezprostredne možné poznať bytnosť človeka, vlastnú len jemu. V závere poukázal, že vzájomný vzťah, ktorý sa utvára medzi teologickým myslením a výsledkami, ktoré dosiahli rozličné filozofické prúdy nám prehĺbi chápanie ciest človeka k autentickej podobe jeho existencie.

Klíčové slová: Dialóg, komunikácia, medziľudské vzťahy, osobnosť človeka.

Sme postavení pred otázku, ktorá sa pýta, čo je to európska identita. Som presvedčený, že identita Európy sa zakladá (spočíva) v bohatstve jej kresťanského náboženstva a tým spojenej humanity, ako aj skúsenosťou s bludnými cestami, ktoré sa v histórii vyskytli. K takýmto patri ideologické ohraničenie (vymedzenie) filozofie, vedy a viery. Zneužitie náboženstva a rozumu pre imperialistické alebo nacionalistické ciele, zníženie človeka teoretickým alebo praktickým materializmom a nakoniec degenerácia pluralizmu a tolerancia k ľahostajnosti a fatalizmu bez nejakých vzťahov. Po traumatických skúsenostiach z mnohých občianskych a nakoniec dvoch svetových vojen, ktoré si vyžiadali mnoho obetí, sa cieľom európskej identity stal medzištátny a medzinárodný mier.

Aby sa dosiahol tento mier, je potrebné vychádzať z toho najlepšieho, čo vzniklo, často v „napjatej“ syntéze medzi Jeruzalemom, Aténami a Rímom, z toho, čo bolo v hlbokej studni myšlienok a energií dostupné ako mimoriadny a jedinečný obsah na výstavbu sociálneho života a demokracie – a tým je kresťanstvo.

Túto skutočnosť v Európskej únii zdôraznil J. Delors a viackrát na ňu poukázal aj pápež Ján Pavol II., keď hovorili o potrebe Európy, ktorá pre svoju súdržnosť okrem politického a hospodárskeho spoločenstva potrebuje aj „dušu“. Aby sme Európe porozumeli v jej vnútorných súvislostiach, jej jednote a rozličnostiach, jej vymoženostiach a protikladoch, potrebujeme vysokú mieru historického povedomia, vzdelanie, skúsenosti a pripravenosť k dialógu. Dialóg vidím ako základ pre realizáciu mieru a tým aj pre porozumenie európskej identity.

Z intelektuálnej spolupráce medzi Franzom Rosenzweigom a Martinom Buberom vzniká dialogická vízia človeka, ktorú možno koncipovať slovami: „*Len Ja, objavením Ty, privádza mňa samého k poznaniu môjho ja.*“ V tejto vízii o sebe nehovoria ako o bytosti spočívajúcej v sebe samej, ale ako o bytosti, ktorá má svoj základ v akte ty a ja, mysliteľnej len v naplnenom vzťahu. Nerodí sa so stretnutia, ale uskutočňuje sa len v stretnutí. Opravdivý význam má len vtedy, keď existuje iná osoba, s ktorou sa môže stretnúť. Zo stretnutia povstáva sila osobnosti. Každý človek je určovaný historicky svojou spoločenskou príslušnosťou. Personalisti hovoria, že osud ho vrhá do určitej konkrétnej situácie. Je potrebné však zdôrazniť, že človek má aj svoju históriu, svoju charakteristickú aktivitu, zvlášť markantnú u skutočnej osobnosti. Táto osobná história určuje jeho špecifický prístup k svetu, k jeho mnohým stránkam a podobám. A svet, i to, ako ho prijímam, ako s ním komunikujem, ako si ho osvojujem, modifikuje zároveň moje ďalšie prístupy k nemu. Prístup k svetu býva často zložito sprostredkovaný. Každú diferencovanú osobnosť formujú nielen každodenné existenčné potreby a základné nevyhnutnosti praktického života, ale aj kultúrne faktory. Skutočnosť utvorenej osobnosti je vždy v zásadnom súlade s jej postojom, ku ktorému sa dopracovala. Ľudská existencia je predovšetkým duchovnou osobnosťou, ktorú nemôže pohltiť nijaké bytie chápané idealisticky alebo panteisticky. Tým viac osobnosť vo svojej jedinečnosti sa nedá vysvetliť ako výsledok formovania prostredím alebo dedičnosťou, prípadne spolupôsobením obidvoch. Tvorivú osobnosť možno postihnúť iba na základe komplexnej analýzy jej charakteru i erudície, jej schopnosti preniknúť do hlbokých vrstiev a perspektívnych zákonitostí, oblastí, v ktorých

je doma. Skutočná osobnosť je vždy v zásadnom súlade so svojím postojom, ku ktorému sa dopracovala. Dozrievanie osobnosti je jej dozrievaním do nového života a pre nový život naplnený láskou. Sila osobnosti je v schopnosti výrazne integrovať vonkajšie podnety a doliehajúce rozpory riešiť tvorivým činom. J. W. Goethe hovorí, že „*osobnosť všetko do seba naberá, všetko si vie osvojiť bez toho, že by to bolo čo len v najmenšom na úkor vlastného základného určenia, toho čo nazývame charakterom, ba naopak, to ho skôr ešte povznesie.*“ (Goethe, 1981, s. 86)

V svojej práci so študentmi som pochopil, že v krajných životných situáciách je rýdzosť charakteru a mravná veľkosť ľudí podrobená neúprosnej skúške, ktorá sa prejavuje v sebaodovzdávaní a v sebadarúvaní. „*Zásadne treba konštatovať, že každá produktívna osobnosť, ktorá rieši problémy, čo na ňu doliehajú, musí sa usilovať o nový výraz, o nové formy prejavu a tým o neustále sebaapretváranie. Podľa Goetheho slov, existuje len večne nové, čo vzniká z rozšírených prvkov minulého, a pravá túžba musí byť ustavične produktívna, musí vytvárať niečo nové a lepšie.*“ (Hrušovský, 1981, s. 46)

To je možné vtedy, keď človek oproti všetko zdôvodňujúcej racionálnosti postaví dôvery plné osobnostné stretnutia, v ktorých sa kultivuje láska. Láska je v rade hodnôt najsyntetickejšia, lebo nielen že vládne a dialogický zjednocuje celé kráľovstvo anonymných hodnôt, ale utvára most medzi anonymným poriadkom a osobným poriadkom. I porozumenie lásky nesie v sebe lásku a akákoľvek láska bez tohoto porozumenia nie je vlastne láskou. Preto je láska vo všeobecnom zmysle podpory blížneho v dobrom zmysle, tak koreňom spoločného života, prameňom vlastného sebanaplnenia, ako aj zjednocovateľkou integrálneho života. Spája a preniká všetky jeho komponenty v smere vertikály i transcencie. Pôsobí všade a stmeluje všetko, kde prenikne. Je zdrojom mravnosti. Vzťahy medzi ľuďmi sú len do tej miery ľudskými vzťahmi, do akej miery sa ako osoby navzájom akceptujú.

Takto som sa dopracoval k poznaniu, že len v živom vzťahu je bezprostredne možné poznať bytnosť človeka, vlastnú len jemu. Takýto vzťah môže vzniknúť len z vyzretej osoby, ktorá dozrieva v opravdivom živom dialogickom vzťahu. Dialogický vzťah nie je spôsob, ako ukázať svoju bystroumnosť, ani sebazaprením, ktoré navrhujú chytráci s úmyslom umožniť partnerovi, aby sa stal duchaplným, alebo aby si aspoň myslel, že takým je. Ide viac o to, aby sa hľadala pravda u iného i u seba; aby sa bez bezprestania prichádzalo do styku s duchom ináč zmýšľajúcim, no rovnako milujúcim pravdu: v celej presnosti, čistote a povedal by som, v jej najjemnejšom odtienku. Dialóg je naozaj súčas-

ným praktizovaním pravdy a prívetivosti, je akoby stretnutie dvoch priateľov večnej pravdy a teda celkom slobodný čin, v ktorom každý prisahá druhému, že ustúpi iba pred Svetlom. Vzťah „ja k ty“, založený na vzájomnom stretnutí, komunikácii a dialógu, nie je iba jednou z osobných dimenzií človeka, ale je existenčnou a ontologickou skutočnosťou, v ktorej človek existuje a skrze ktorú je autentickým človekom. Dialóg nie je iba čírou výmenou slov. Je skôr odpoveďou človeka inému človekovi, v ktorej „ty“ je pochopené iba vtedy, keď sa „ja“ dokáže otvoriť a odpovedať na potreby druhého. Leibnitz hovoril, že stanovisko druhého je skutočné hľadisko v politike a morálke, a nazýval toto výjdenie zo seba za cieľom prijatia hľadiska spoločníka rozhovoru jednoducho láskou.

Cez osobné stretnutie a dialóg s druhým nadobúda človek hodnotovú orientáciu, a tým je schopný vstúpiť do sféry lásky, v ktorej „*láska je láskou splácaná*“. Láska, ktorá je nielen príťažlivosťou k poznávanému objektu, nielen dynamickou dispozíciou prejavu a vykonať inému dobro, ale tiež darovaním seba, obetovaním svojho „ja“ pre „ty“. Darovanie seba druhému je najvzácnejším okamihom lásky, pretože ide o vyjadrenie najvyššieho stupňa komunikácie. Pri stretávaní s rovnakým prejavom zo strany druhého darujúci nielenže nič nestráca zo svojho vnútorného bohatstva, ale naopak obohacuje seba o všetko, čo získava druhá osoba, realizuje sa vo vlastnej existencii: „*Amo ergo sum*“, napísal E. Mounier. Inými slovami, „...*v spoločenstve poznania a lásky ľudské bytia ako duchovné subjekty sú schopné transcendentovať seba bez straty seba samých*“ (Kamas, 1992, s. 8).

Určenie človeka k jednote „ja“ a „ty“ ako „skutočnosť“, ktorá presahuje hranice jedinca, dostáva konkrétnu podobu až pri spojení individuí. Kým individuum len asociuje, osobnosť komunikuje v dialógu. Skutočný dialóg je teda nielen cestou k osobnosti, ale aj cestou k utváraní osobnosti. Osobnosť sa však neutvára len na horizontálnej úrovni dialógu medziľudských vzťahov, ale čím je tento dialóg opravdivejší a obsiahlejší, tým skôr a zjavnejšie, sa pozdvihuje nad tento medziľudský dialóg a vstupuje vertikálne do dialógu s Bohom. Takto nadobúdame poznanie, že určenie človeka, jeho hodnotová orientácia presahuje aj hranice jednotlivých foriem spoločenského života, čo však nemení nič na tom, že spoločenstvo je stupienkom na ceste k ľudskému určaniu, ktorý nemožno obísť. Ba čo viac, je práve prostredím, cez ktoré táto cesta vedie. W. Pannenberg hovorí, že „...*to zodpovedá univerzálnemu smeru v celkovom ľudskom správaní sa. Spočiatku tvoríme malé jednotky a až po ich spájanie získavame prehľad o väčšom celku. Takto sa pokúšame vo vzťahu k prírode*

zachytiť všetky úkazy jednoty rozčleneného sveta a podobne aj v medziľudských vzťahoch vnímame všetky individua v skupinách patriacich všeobsahujúcemu spoločenstvu ľudstva, a tým k univerzálnemu spoločenstvu s Bohom. Zvlášť dnes, keď sa vzdialenosti medzi Ľuďmi stali vďaka moderným spôsobom komunikácie ľahko prekonateľnými, sa tendencia k jednote ľudstva stáva nepopierateľnou“ (Letz, 1996, s. 753). Tým som dospel k určitému presvedčeniu, že význam spoločenského života pre rozvoj spoločnosti človeka neslobodno preceňiť.

Je priam sarkastické zistenie, že človek zatiaľ čo zdoláva vzdialenosť k Me-
siacu, ešte stále stroskotáva vo svojom vzťahu k blížnemu. V technicky zdo-
konalujúcom sa svete sú ešte stále ľudia opustení a cítia sa nepochopení. To
čo by pomohlo v ich núdzi, je pravý rozhovor v porozumení. A práve to bolo
v našej osvete veľmi zle naučené. Každý človek v svojom dospievaní prežíva
vedľa normálnej reči, nabitý afekt kriku, nadávok, besnenia, alebo autoritársky
prejav či už rodičov, učiteľov alebo iných rešpekt požadujúci ľudí, ktorým až
masochistický sa musí podriaďiť, či počúvať. Potom v podvedomí každého
vzniká pranie skrze reč a vzájomný rozhovor druhého si svojim zastrašovaním
podmaniť. Človek, ktorý je takýmto spôsobom do hĺbky duše zasiahaný, do-
chádza k málovravnosti, až k stiahnutiu hrdla, tak že takýto spôsob jednanja
sa už nedá zniesť. Pravý dialóg je len u tých ľudí, u ktorých existuje skutočný
záujem o blížneho. Len taký človek je schopný počúvať a odpovedať, kto-
rého duch sa zriekol moci a násilia. Nezabudnime, že etymologický, slovo
„rozum“ pochádza zo slova počúvanie v porozumení. Rozumní ľudia sú tí,
ktorí myšlienky iných prijali bez strachu a obrannom naladení. Rastom našej
citlivosti pre iných, vývojom nášho citu pre druhých, rastie v nás akoby nový
orgán prostredníctvom ktorého sme schopní bližných vnímať a im porozumieť.
Z toho vzniká veľká trpezlivosť, ktorá je nám vlastná a prostredníctvom ktorej
sme schopní na seba zabudnúť a tým iného Ja vnímať. Z tohto základu vzniká
úžas, na ktorý poukázal filozof Platón a tým filozofické myslenie. V dojatí
nad sebou samým a záhade nášho blížneho môžeme v neúprosnej námahe
nadobudnúť poznanie ba dokonca stať sa múdrejší.

Výchova všetkých ľudských schopnosti je sociálne podmienená. Závisí už
v ranom detstve od toho, či človek nájde spoločenstvo, ktoré mu umožní ob-
javiť svoje možnosti. Dialogické určenie človeka predstavuje v spoločenstve
svoju bezprostrednú skutočnosť. Preto nám je myšlienka, že jedinec patrí
úplne spoločnosti, taká blízka, oveľa bližšia ako naše moderné presvedčenie
o vlastnom práve individua. Udržiavanie otvorenej možnosti existencie osob-
nosti v spoločnosti, je vlastne proces vždy nového stvoriteľského zákona Lás-

ky. „*Ontológia personálneho spoločenstva lásky má svoj reálny základ v ľudských personálnych spoločenstvách, no predovšetkým v samotnom Bohu, ktorý práve vďaka tomu, že je plnosťou Lásky, nemôže byť samojediný, ale trojpersonálny. Božskú trojpersonálnu Jednotu oprávnené možno považovať za pravzor, podmienku možnosti, ale aj živé médium umožňujúce existenciu každého spoločenstva lásky. Model trinitárnej ontológie nám takto umožňuje hlbšie pochopiť model personálnej ontológie. A to je najvladnejší odkaz kresťanstva vo filozoficky transformovanej podobe.*“ (Pannenberg, 1967, s. 59)

Na záver je možné povedať, že tak ako sa starozákonný človek musel vyvarovať modiel a nepravých bohov, dnešný človek musí prelomiť zovretie neosobných systémov, štruktúr a síl, a tým aj zovretie všetkých foriem moderného individualizmu a moderného kolektivismu. Som presvedčený, že vzájomný vzťah, ktorý sa utvára medzi teologickým myslením a výsledkami, ktoré dosiahli rozličné filozofické prúdy nám prehĺbi chápanie ciest človeka k autentickej podobe jeho existencie. Ak sa nám podarí utvárať dialogický opravdivo osobný vzťah, a v ňom sa znova stretnúť so živým Bohom, potom sa aj dnešný človek stane jedinečne živou, nezameniteľnou osobou, slobodnou, povznesenou nad podmienky a okolnosti, získavajúcou vlastnú autonómnosť; osobou, ktorú Boh pozná a oslovuje menom. Nebudeme musieť utekať pred svojím svedomím a zodpovednosťou do nijakých štruktúr ani ideológií, naopak, staneme sa zdrojom takejto živej osobnej skúsenosti.

To je však možné v stále radikálnejšom rozhodnutí byť „*dialogicko-utvárajúcim sa novým človekom*“.

Literatura

- GOETHE, J. W. *O prírode a umení [Über Natur und Kunst]*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1981.
- HRUŠOVSKÝ, I. *Monológy a dialógy [Monologe und Dialoge]*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1980.
- KAMAS, J. Človek uprostred sveta a spoločnosti ľudí [Der Mensch inmitten der Welt und Menschengesellschaft]. *Verbum*, 1992, roč. 6, s. 5–11.
- LETZ, J. Personalisticko-komunitárny model teórie bytia, ako najvernejší obraz ontologickej reality [Personal-komunitares Modell der Theorie des Daseins als das treuste Bild der ontologischen Realität]. *Filozofia*, 1996, roč. 51, č. 11, s. 750–764.
- PANNENBERG, W. *Was ist der Mensch?* Gottingen : Kleine Vandenhoeck-Reihe, 1967.

RATTNER, J. *Anleitung zum Umgang mit schwierigen Menschen*. Berlin : Bechtermüz Verlag, 1998.

Kontakt:

Mgr. Dušan Špiner, Ph.D.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: dusan.spiner@upol.cz

Evropská a národní identita

Autoři: Mgr. Miroslav Dopita, Ph.D., Dr. Bebesi György, Mgr. David Hampl, Ph.D., PaedDr. Marie Hrachovcová, PhDr. Pavel Kopeček, Mgr. Pavel Krákora, Mgr. Gabriela Medved'ová, prof. PhDr. František Mezihorák, CSc., Dr.h.c., Dr. Sári Mihály, Ph.D., Ph.D., Mgr. Zdenka Nováková, Ph.D., doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc., doc. PhDr. Jitka Skopalová, Ph.D., Mgr. Antonín Staněk, Ph.D., Mgr. Dušan Špiner, Ph.D., Dr. Péter Várnagy

Výkonný redaktor Ing. Lucie Mádrová
Odpovědná redaktorka Mgr. Jana Kreiselová
Technická redaktorka RNDR. Anna Petříková

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.upol.cz/vup
e-mail: vup@upol.cz

Olomouc 2008

1. vydání

Ediční řada – Sborník

ISBN 978-80-244-2049-3